

Fig. 5. Consolă de bolți din Casa Domnească.

CURTEA DOMNEASCĂ DIN ARGEȘ

NOTE ISTORICE ȘI ARHEOLOGICE

DE

VIRG. DRAGHICEANU

Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș, singura ce a mai rămas întreagă din complexul de clădiri ce alcătuiă odată curtea domnească a Argeșului, cu zidurile ei de bolovani și cărămidă înegrite de mulțimea veacurilor a căror mărturie este, nu a atras privirile nici ale călătorilor, nici ale arheologilor, nici ale istoricilor până în timpuri cu totul recente.

Strălucirea «minunii» arhitectonice care este biserica episcopală, din apropiere, a lui Neagoe-Vodă, eclipsă cu totul, lăsând nebagată în seamă această clădire neagră de care se leagă unele din primele pagini ale istoriei Românilor.

Cercetările și săpăturile, făcute cu prilejul restaurării bisericii, aflate încă în curs de

execuție, nu au scos încă la iveală nici o piatră, nici un document cari să mărturisească direct numele fondatorilor și epoca clădirii acestei biserici.

Din cele ce vor urmă, însă, se va vedea că rezultatele acestor cercetări confirmă în întregime concluziunile criticii istorice moderne, reprezentate prin fundamentalul studiu asupra originilor principatelor române al regretatului D. Onciul și numeroasele și bogatele studii ale d-lui prof. N. Iorga ¹⁾.

¹⁾ D. Onciul: *Originile principatelor române*, București, 1899, și *Titul și posesiunile lui Mircea-cel-Bătrân*, în «Convorbiri Literare», anii 1901, 1902 și 1902.

N. Iorga: *Geschichte des rumänischen Volkes*. Gotha, 1905 și *Lupta pentru stăpânirea Vidinului*, în «Convorbiri Literare», an. 1900.

Pentru lămurirea, însă, a celor ce vor urma este necesar a se da câteva note istorice asupra secolilor XIII-lea și XIV-lea când se întemeiază Statul medieval al Țării-Românești, și o scurtă notiță istorică asupra orașului Argeș; va urma apoi istoricul Bisericii Domnești; notele arheologice asupra întregii curții domnești a cărei capelă (paracelis) eră această biserică; considerațiuni arheologice asupra obiectelor găsite, și asupra arhitecturii și picturii bisericii; asupra acestor două din urmă paragrafe insistându-se mai pe larg în studiile ce urmează.

CONSIDERAȚIUNI ISTORICE ASUPRA SECOLILOR XIII-LEA ȘI XIV-LEA

Inceputul secolului al XIII-lea marchează slăbirea definitivă a imperiului româno-bulgar asupra teritoriului dela nordul Dunării.

Un nou factor politic: Ungurii, apare după moartea Țarului Ioaniță în 1207, și după ce o bună parte din întinderea Țării-Românești se află sub stăpânirea efectivă a Cumanilor.

Pentru paza regatului ungar contra Cumanilor, Regele Andrei al II-lea (ad munirem regni contra Comanos) se văzù nevoit să doneze cavalerilor teutoni țara Bârsei (terram Borza), ale cărei limite începeau și sfârșiau sub castrul de Almagiu, sub anumite condiții, dar scoțându-i de sub orice jurisdicțiune¹⁾.

Încă din 1223, se vede din scrisorile Papăi Honoriu al III-lea că Teutonii încep să se întindă peste Carpați, «ultra montes nivium», «ultra alpes montium».

Este prima denumire a pământului din stânga Oltului, pe care, mai târziu, îl vom vedea formând ținutul voevodului muntean, și pe care Papa îl ia în proprietate și jurisdicție «in ius et proprietatem apostolice Sedis»²⁾.

¹⁾ Hurmuzaki: *Documente privitoare la istoria Românilor* H. I., 56, 57. Reconfirmarea donației în 1222, v. H. I., 1, 74.

²⁾ Hurmuzaki: I. 1, 82, 85, 88. «noviter inhabitare cepisti».

Această încălcare a scaunului papal în drepturile de suveranitate ale Regelui ungar aduce ceartă între cavalerii teutoni și Regele ungar, care se termină cu izgonirea cavalerilor teutoni, în 1225, de armatele ungare, conduse de însuș Regele, în teritoriul «ultra montes nivium»¹⁾.

Pe lângă populația stăpână, Cumană, se aflau în aceste părți «ultra montes», de peste munți, și Români, «Olachi», cum le zic Ungurii, sau «Walati», cum le zic Italienii, pentru care se înființă un episcopat cuman²⁾.

Prin catolicizarea locuitorilor de dincolo de munte, și prin stăpânirea întregului versant al muntelui dinspre țara românească, Regele cătă să-și asigure liniștea hotarelor dinspre Cumani.

În 1233, când Regele Andrei al II-lea ia în titulatură și titlul de Rege al Cumaniei³⁾, dete tot ținutul din dreapta și stânga Oltului, numit al Loviștei, «terram Loystha», cu drept de moștenire, «jure perpetuo», Contelui Corlardus de Tâlmaci.

Ținutul, având ca bază de apărare cetatea Tâlmaciu, în Transilvania, se sprijiniă în versantele munților din Țara-Românească pe burgurile Lotorwar și Argeșului (fig. 6), cetăți pomenite până în timpurile cu totul noi ale istoriei noastre ca aflate în «județul Loviștea», ce se întindea în Vâlcea până la apa Lotrului, iar în Argeș dincolo de Corbeni, păzind importanta cale de pe Valea Oltului: «via trajana» sau carolingică, de mai apoi⁴⁾.

¹⁾ H. I, 1, 91. Papa către Rege: «terram ipsam in grandi et gravi equitum et peditum multitudine intravisti, quodam quaque castrum quod ultra montes nivium . . . construxerant. . . occupasti per violenciam. Vezi și H. I, 1, 89, 96 și 118.

²⁾ H. I, 1, 108. Teodoric, Episcopul Cumanilor, scrie Secuilor să nu se supere de Episcopia Cumanilor: «Nonne in ecclesia Christi lupum et agnum una pasci convenit? Quidni etiam Siculum cum Comano et Olachoque?»

Papa Grigorie IX, în 1234, Regelui Bela: «In Comanorum episcopatum . . . quidam populi, qui Walati vocantur, existunt. . . quibusdam pseudoepiscopis grecorum ritum . . . recipiunt. . . eccl. sacramentum».

³⁾ H. I, 1, 127.

⁴⁾ Asupra Cetății Argeșului, vezi mai departe.

Despre Lotorwar și județul Loviștea: Friedrich Schwartz von Springfels: *Beschreibung der österreichischen Walachey*. Ungarisches Magazin, 1783.

Fig. 6. Ruinele Castrului Argeș (Poenari) din Căpățâneni.

Această «terra de Loystha» fu confirmată de Regele Ungariei Ștefan al V-lea lui Coradus în 1265, iar fiului său Niculae în 1311, de Carol Robert, în calitate de «Comes terrae Loystha»¹⁾.

În acelaș timp, de sigur, se dăde unuia alt Comes, cu reședința în Câmpulung²⁾, întregul ținut ce păzea marea trecătoare a Branului.

Ultimul «Comes de Longo-Campo», al Câmpulungului, fu Laurențiu, mort în 1300; totuș orașul își păstrează caracterul săsesc, privilegiile orașenești și sigiliul până sub Șerban Cantacuzino³⁾.

Acești comiți, «comites», cărora li se conferă de către Rege comitatele «ultra montes», nu au nimic comun cu «comes villicus, magnus villicus seu iudex civitatis», aflați în acea epocă, cari sunt aleși de cetățenii orașelor «de comune voluntate», în felul judeților orașelor noastre⁴⁾.

Ei sunt reprezentanții Regelui, și au ca datorie, pe lângă apărarea⁵⁾ cetățenilor, și datoria de a strânge și administra venitul fiscului și cămării regale, să facă să se observe ordinele și edictele regale, să protegă drepturile regaliene ale monedei și veniturile sării⁶⁾.

În acelaș an, 1233, Regele Ungariei, Andrei al II-lea pune stăpânire și pe vadul Dunării, luând Severinul, cu pământul «terra» adiacent, pe care îl pune în stăpânirea unui Ban⁷⁾.

¹⁾ H. I, 1, 325. Onciul. o. c. «Convorbiri Literare», 1902, 728.

²⁾ Iorga. Studii și Doc. I—III, X, și *Geschichte*, I, 167.

³⁾ *Magazin Istoric pentru Dacia*, V, 61, memoriu din 1688: «Hi usque ad hanc diem conservant sygillum communitatis, licet pro illo apud omnes successione principis acrisimae litigatum est» și Al. Lepădatu: *Sigiliile Romanului și Câmpulungului*, în «Convorbiri», 1906, 1140—2.

⁴⁾ H. I, vezi H. I, 2, 30. Confirmarea libertăților, Brașovenilor, de Ludovic cel Mare în 1353 și H. I, 1, 640 datele județului cetății Kulusvar.

⁵⁾ H. I, 2, 29. Conferirea Comitatului Ugocii lui Nicolae Sirma, de Ludovic cel Mare.

⁶⁾ Vezi nota precedentă.

⁷⁾ Vezi asupra chestiunii și literaturii, Drăghiceanu: *Vodița*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1912.

Și în această «terra» Papa trimise călugări predicatori din Ungaria, cari să convertească mulțimea oamenilor, «multitudo gentium»¹⁾, aflători aci. Ca să se evite un nou conflict în privința jurisdicțiunii teritoriului, Regele Bela ceru Papei, în 1239, dreptul de legat apostolic, ca să asigneze acest pământ vreunui episcopat²⁾, astfel cum aveă acest drept și Sf. Ștefan.

Invaziunea tătarilor din 1241 strică, însă, mai toată organizațiunea granițelor ungurești despre țara noastră.

În 1247, când Bela al IV-lea procedă la o nouă organizare a acestor granițe, pământurile dincolo de Carpați, «ab Alpibus ultrasilvani», ale țării noastre, sunt designate de Regele ungar: cele din dreapta Oltului ca «terra Zaurini», țara Severinului, iar cele din stânga Oltului, ca «tota Comania», Cumania.

În amândouă aceste țări se află amintiți, ca locuitori, Vlahii, «Olati».

În țara Severinului, care era mult pustie, «desolata», până în 1239, aflăm acum că trăia o mare mulțime: «populi multitudo supercreverit»³⁾.

Cu acest prilej avem știri și de primele organizații politice ale acestor Vlahi.

Românii din țara Severinului aveau două chenezate: ale lui Ioan și Fărcaș, și un alt chenezat, condus de Voievodul Lytvoivi sau Lytuon⁴⁾.

Românii din Cumania aveau o țară «terra» a Voievodului Seneslau.

Ambele aceste ținuturi ale Severinului și Cumaniei, până la Dunăre, fură date cavalerilor Ioaniți, de Bela al IV-lea, exceptându-se dela donație chenezatul Voievodului Lituon și țara Hațegului, cum și pământul Voievodului Seneslau, cari rămân Românilor «Ol-

¹⁾ H. I, 1, 153, an. 1237.

²⁾ H. I, 1, 182, H. I, 1, 175, an. 1238. Papa îi dă drept de a face episcopat în țara numită Severin.

³⁾ H. I, 1, 182.

⁴⁾ Regretatul Onciul înclina, în urmă, pentru numirea Lytvoivi, pe care îl găsi împreună cu numele Basarab, în onomastica actuală a Basarabenilor.

lati, după cum l-au ținut și până aci, «prout iidem hactenus tenerunt».

Românii celor două voevodate sunt obligați ca, în schimbul apărării lor militare de către Ioaniți, să dea jumătate din veniturile țării lor ordinului, iar jumătate Regelui, prin magistrul ordinului ¹⁾.

Stăpânirea ordinului fu însă nimicită de atacul bulgar din 1260 ²⁾.

Țara Vlahilor, «terra Vlachorum» continuă încă să existe.

În 1288, Papa Nicolae al IV-lea trimite predicatori în aceste ținuturi ³⁾.

Voevodul ei *Lituon* «τῆς βλαχίας ἀ' οὐζον», adică al Vlahiei, ajunsese chiar la oarecare vază, prin căsătoria fiicei sale ⁴⁾, cu Milutin, Craiul Serbesc.

Sub minorul Ladislau al IV-lea, Regele unguresc, Voevodul Lituon, cu frații săi, între cari se cunoaște numai Bărbat, ocupă chiar unele părți ale Banatului de Severin, reînființat în 1290, și poate chiar părțile depeste Olt, «aliquam partem de regno nostro ultra alpes existentes», nevoind a da cu nici un preț veniturile convenite Regelui, din acele ținuturi.

În lupta contra Românilor, condusă de magistrul Georgiu, între 1279—1280, Lituon cade pe câmpul de luptă, iar Bărbat, fratele său, fiind prins și stors de o mare mulțime

de bani, «non modicam quantitatem pecuniae», fu eliberat cu condiția restabilirii tributului, datorit Regelui ungar, «tributum restauratur» ¹⁾.

O nouă împrejurare contribuie la întărirea Statului român, «de peste munți».

Între 1301, data stingerii dinastiei arpadiene, și 1308, data venirii dinastiei de Anjou, pe tronul Ungariei, în mijlocul turburărilor și slăbiciunilor ultimilor regi ungari, puterea domnitorilor români crește.

În acest interval, *Bărbat*, *Tihomir* ²⁾ și mai apoi fiul său ³⁾, marele *Basarab Voevod* «Бѣлскій Басарабъ Воеводъ» ⁴⁾ (fig. 7), cuprind toată stăpânirea ungurească, aflată pe versantul românesc al Carpaților, continuând a plăti tributul convenit coroanii, obținut prin lupta contra lui Bărbat.

La Severin nu se mai constată bani dela 1291—1342 ⁵⁾. La Loviște stăpânirea lui Corlard încetează după 1311 ⁶⁾.

La Câmpulung, în cetatea Sașilor, nu mai apar comiți după 1300, anul morții lui Laurentius, «Comes de Longocampo».

Acest oraș, prin comoditățile de viață ce le oferă, deveni Capitala ⁷⁾ Țării Românești, întinse acum dincolo de Olt, mai ales sub marele Basarab, un nume amintitor al lui

Fig. 7. Basarab-Vodă și solul lui Carol Robert, după Chronicon pictum.

¹⁾ Diploma de confirmare a papei Inocent al IV-lea din 1251, a actului lui Bela IV; H. I, 1, 249.

²⁾ Vezi Drăghiceanu: *Vodița*, în Buletinul Comisiunii Mon. Istorice, an. 1912, 98

³⁾ H. I, 1, 483.

⁴⁾ D. Onciul: *Originile principalelor române*, 173. Nota 8c, după Nichephorus Gregoras și Pachymeres. Atât Pachymeres mort prin 1308, cât și Nichephorus Gregoras mort la 1359, vorbesc cu autoritate de contemporani.

¹⁾ H. I, 1, 454 și 483.

²⁾ Numele se află și la Români din Serbia. Vezi doc. lui Ștefan Uroș pentru M-rea Zicii: H. I, 2, 774.

³⁾ H. I, 1, 624. Doc. din 1322: «Bazarab filius Thocomery».

⁴⁾ Vezi grafitul morții lui și piatra de mormânt a lui Nicolae Alexandru V.

⁵⁾ Vezi Drăghiceanu: *Vodița*, în Buletin 1912, p. 98.

⁶⁾ În 1319, fiii lui Corald cedează a treia parte din castelul dela Tâlmaci, și din Almaș, cumnatului Petre de Cisnădia. H. I, 1, 579; iar în 1322, Nicolae de Tâlmaci cedează Regelui Bela al IV și alte sate ce aparțineau stăpânului dela Tâlmaci. H. I, 1, 581.

⁷⁾ Tradiția din Cronica Țării. *Magazin istoric* IV: «întău au făcut orașul ce-i zic Câmpulung, acolo au făcut și biserică mare și frumoasă și înaltă».

Bezerem-ban, care se luptă cu Tătarii, la 1241 ¹⁾ în dreapta Oltului.

O nouă alianță de familie contribuie și mai mult la întărirea Statului român.

O fată a lui Basarab, probabil numită Teodora, luase în căsătorie pe Alexandru, Țarul bulgar de Vidin, nepotul și coregentul Țarului Mihail, întemeietorul dinastiei Șișmanizilor din Vidin ²⁾.

Prin puternicul sprijin al lui Basarab, Țarul Mihail susțină luptele cu Bizantinii din 1323 ³⁾.

Și ajutorul dat de Basarab lui Mihail contra Serbilor, deși terminat cu înfrângerea oștilor aliate și omorîrea Țarului Mihail, la Velbužd, 28 Iunie 1330 ⁴⁾, contribuie și mai mult la întărirea politicii decurse din această alianță de familie.

Căci, urcându-se, după moartea lui Mihail, pe tronul Țaratului din Vidin, Țarul Alexandru, ginerile lui Basarab, care, la rândul lui, își dete pe sora-sa după puternicul Crai al Serbiei, Ștefan Dușan, se făcū o coaliție de familie «a celor trei puteri balcanice: României, Sârbiei, și Bulgarii al cărei vârf eră întors tot așa în contra Ungurilor, cât și contra Bizantinilor» ⁵⁾.

In aceste împrejurări, până la anul 1330, «Țara Vlahilor» sau cea de peste munți, «ultra

alpes», numită acum în diplomele cancelariei ungare și ale celei papale: «terra transalpina», iar în cele sârbești: «Basarabina zemlje» ¹⁾, continuă să trăiască sub suzeranitatea Regelui Ungariei, Carol Robert.

In 1324, se știe de mai multe legațiuni ale trimisului Regelui ungar la «Basarab Voyvodum nostrum transalpinum» ²⁾; iar în 1327, Papa Ion al XII-lea designează și mai bine aceste raporturi de vasalitate ale Domnului nostru, prin scrisoarea sa adresată «mobilului bărbat Basarab, Voevodul transalpin», prin care îl roagă să primească călugări inchizitori în pământurile sale, «aflate în regatul ungar» «in terris tibi subiectis in regno Ungariae consistentibus» ³⁾.

Infrângerea dela Velbužd, din 1330, a oștilor lui Basarab, fu un puternic imbold, pentru ambițiosul rege Carol Robert de a zdrobi pe puternicul său vasal, care, însă, cum spune cronica ungară, plătiă regulat cenzul cuvenit coroanii ungare: «censum debitum regie maiestati semper fideliter persolvisset» ⁴⁾.

In Septemvrie 1330, Regele își îndreptă trupele prin Severin «in terra Basarab Woyvoda Vlachorum».

In zadar Basarab promite 7000 de mărci de aur, Severinul, cenzul cuvenit coroanii, și chiar pe unul din fii săi, pentru a servi la curtea regală.

¹⁾ Onciul: *Originile*, 156, nota 56.

²⁾ C. Jirecek: *Geschichte der Bulgaren*, p. 290.

³⁾ Onciul: *Originile*, 177. Termenul «ἐξοντοροβλάχων» pentru țara românească, e un termen topografic contimporan scriitorului Ioannes Cantacuzenus ce moare pe la 1389.

⁴⁾ Jagić: *Ein Beitrag zur Serbischen Annalistik in Archiv für slavisches Philologie*, 1876, (II) 83: «изъдеже . . . Алѣксандръ Царъ съ снагою многою и съ нимъ вкръстни . . . Татаре и Басарабе поиткъ съвою. și Ștefan Dușan, în *Začonicul* citat de Hasdeu, *Negru Vodă*, București, 1898, CLXXXIII este mai explicit: «Александръ Цара болгаромъ и басарабъ нванка, таста александра Цара, съмѣгъ живѣицѣхъ татаръ и . . . прочицѣхъ . . . (Alexandru, Țarul Bulgar și Ivanco Basarab, socrul Țarului Alexandru, al învecinaților Negri-Tătari).

Confuz asupra acestor lupte vorbește și Pietro Luccari în *Copioso risretto degli annali di Rausa*, Veneția 1605, 49. Vezi și Onciul: *Originile*, 178.

⁵⁾ «Deren Spitze ebensogut gegen die Ungarn wie gegen die Byzantinen gekehrt war». Jirecek. *o. c.*, 299, 304.

¹⁾ Documente serbe din 1349 și 1357 opresc transitul de arme. «u basarabinu zemlje». Citat de Jirecek. *o. c.* 290.

²⁾ Martin Bulgarul fu trimis «pluribus vicibus», H. I, 1, 591

³⁾ H. I, 1, 600.

⁴⁾ *Chronicon pictum*, scrisă la 1358, ed. Florianus, *Chronica Hungarorum*, 242. Neexistența nici unui motiv legal de atac, se vede chiar din documentele lui Carol Robert din 1332: H. I, 1, 623. «Cum . . . ad visitandam terram nostram transalpinam cum quasdā particulare gente nostra accessissemus et eam pacifice preambulassemus».

Acesta respinge grosolan oferta : «așa să spuneți lui Basarab: el este păstorul oilor mele, îl voi scoate din bârlogul său de bărbi»¹⁾.

Totuș, greutatea drumului și lipsa de hrană, îl fac pe Rege, care înaintă spre «castrul Argeșului»²⁾ să ceară armistițiu.

Sub acest castru, pe drumul închis, de jur-împrejur, și de amândouă părțile, de râpile proeminente, Carol Robert fu zdrobit, în două bătălii, de Basarab cu fii săi. Oamenii regelui «cadebant quasi musce».

Locul unde s'a dat bătăia este castrul Poenari de mai târziu, sau Căpățânenii de azi³⁾, numit și cetatea lui Negru-Vodă⁴⁾ (fig. 6 și 8).

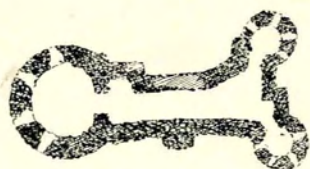

Fig. 8. Planul Cetății Argeș (Poenari).

¹⁾ Florianus: *o. c.* 242.

²⁾ Florianus: *o. c.* H, I, 646.

³⁾ Ibid. și Chouicon Dubnicense: 124. H. I, 1, 624; I, 623; H. J, 1, 627; H. I, 1, 629; H. I, 1, 633.

⁴⁾ Acest castru al Argeșului, sub care s'a dat lupta lui Basarab, este citat în raportul misionarului catolic din 1688, *Magazin istoric*, V, 69: «Cayneni aliquia parva arx, sed Ribnic et Argis arces bonae».

Această cetate al cărei plan îl dăm la fig. No. 8, de dimensiunile ca. 40 m., așezat pe un vârf de munte ca o căpățână de zahăr, pe versantul românesc, are o formă triunghiulară, cu donjonul în colțul de vest și cu cele două turnulețe în colțurile de est. Trecerea dela donjon la turnulețe făcându-se printr'un pasaj foarte strâmt. Cetatea, foarte mică, deabia poate adăposti în casmatele turnurilor până la 30 de soldați, maximum.

Ea se află în satul Căpățânenii de azi, lângă satul Poenarii, de pe care a fost numită, apoi, Cetatea dela Poenari.

Ea nu este aceea despre care vorbește Strykowski în 1574 (Hasdeu, *Columna lui Traian*, 1871 și *Arhiva Istorică*, II, 7) care confundă lupta lui Carol Robert cu luptele lui Ludovic cel Mare dela Cetatea Dâmbovița (v. Diăghiceanu, *Buletin*, 1912, 89. *Cetatea și Schitul Negru-Vodă*) pe care în realitate a vizitat-o și Bauer (*Mémoire sur la Valachie*, Francfurt, 1778), care ca și Sulzer (*Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien 1781, I), greșesc când afirmă că aceasta cetate de pe Argeș ar fi o «capelă pe un foarte înalt munte». De fapt nu există nici o capelă.

Cum a afirmat-o și d. Lăpedatu, *Buletin*, 1908, 182, această Cetate e rămășiță din stăpânirea contelui de Lovișteștea, — care însemnă sfârșitul hotarului său în Argeș.

Victoria lui Basarab, dela Argeș, îi dete Voevodului liniștea până la moartea lui Carol Robert în 1342.

Dar în documentele privitoare tot la luptele din 1330, posterioare, se vede sentimentele *actuale* ale regelui contra «notoriului nostru inamic»¹⁾ și «fiilor săi, deținătorii infideli ai pământului nostru transalpin în prejudiciul sacrei Coroane regale»²⁾.

Căci, se pare, că, potrivit obiceiului timpului, Basarab își luase din 1335, ca coregent, pe fiul său Nicola Alexandru, după cum Andrei al II-lea al Ungariei, guvernă cu fii săi Bela și Coloman; țarul Bulgariei Mihail, cu nepotul său Alexandru; Ștefan Uroș al III-lea, al Serbiei, cu fiul său Ștefan Dușan; și mai târziu Mircea-Vodă al nostru cu fiul său Mihail³⁾.

Neexistența nici unui drum pe aci, pe râul Argeș, pe care l-am cercetat până la muntele Negoiu, nu poate să îndreptățească zidirea, pentru alte scopuri, a acestei Cetăți nici din partea Ungurilor, nici din partea Românilor. Aparținând, odată, de satul Poenari, aflat în apropiere, spre care dealurile de nord-vest se numesc până azi *predel*=graniță, se numi în timpurile stăpânirii românești, Cetatea din Poenari.

De pe la sfârșitul veacului al XVIII, Poenarii țin, însă, de Căpățâneni, cum o dovedește inscripția ce am găsit-o pe un «mineai al sfintei biserici din satul Poenari ot Căpățâneni». Cetatea fu reparată de Țepeș-Vodă (Cronica Constantin Căpitanul, în *Magazin* I, 98).

Stemul lui Radu cel Mare serviă de închisoare oamenilor politici (s'a aruncat în Cetate, Hasdeu *Etymologicum*, III, 3032); ea aveă o așa importanță încât castelanul castrului de Poenari (H. II, 2, 553), semnă la 1507 în capul divanului domnesc.

După d. Lăpedatu, găsim aci, la 1524, garnizoană ungară. Tot pentru paza drumului Oltului, Ludovic al II al Ungariei luase această cetate, în schimbul Vurperului și Vinfului cedate lui Radu dela Afumați. Negustorii sași îngrijeau de aprovizionarea cetății.

Impreună cu cetatea Lothorwar ea făcea parte din sistemul înaintat de fortificații ce păzea drumul Oltului, formând bazele unui triunghi, cu vârful în Tâlmaci.

Colonelul austriac Sprinfels (*o. c.*) arată cum pasul Căineni, poate fi apărat de cetatea Lothorwar, Rothenthurm și castelul Landskron, lângă Tâlmaci.

Ladislau postumul, dăruind Sașilor castelul din Tâlmaci, dă rămășița castelului Rothenthurm în 1453, dar păstră Lothorwar pe care puse să-l repare.

¹⁾ H. I, 1, 627, an. 1334.

²⁾ H. I, 1, 633, an. 1335.

³⁾ Bogdan: *Relațiunile Țării-Românești cu Brașovul*, I, 1905, 7. «Io Mihail Mare Voevod și Domn, slugilor domniei mele dela Cetatea Dâmbovița. . . căci de voi auzi niscaiva vorbe dela părintele domniei mele. . . și p. 8. . . va pieri de mâna domniei mele și a părintelui domniei mele».

Fig. 9. Grafitul cu știrea morții lui Basarab.

Așa se explică actul omagial din 1343, pe care Nicola Alexandru Basarab, «quidam princeps seu baro potentissimus», fiul și coregentul lui Basarab, îl făcù noului Rege al Ungariei Ludovic, aflat la confiniile Regatului «suum dominium sub sacra corona recognoscendum»¹⁾.

Așa se explică scrisoarea Papei Clement al VI-lea, adresată nobilului bărbat «Alexandro Basarati», adică lui Alexandru al lui Basarab, spre a scoate din erezie pe «Olachi-Romani»²⁾.

Marele Basarab murì în Capitala sa Câmpulung, în 1352, unde fu înmormântat, întrucât nu putuse termina curtea domnească din Argeș, pe care el o începuse, și în care spera să aibă o capitală mai depărtată de hotarele ambițiosului Rege al Ungariei³⁾.

Grafitul (fig. No. 9) amintitor al morții sale îl numește mare, ca și inscripția de pe piatra de mormânt a fiului său, Nicola Alexandru, mare nu în înțeles de bătrân, ci în înțeles de mare prin faptele lui pentru consolidarea Țării.

Nicola Alexandru Basarab, mare și de sine stăpânitor și Domn (Великий и самодержавный господарь⁴⁾) fiul marelui Basarab Voevod (Великого Басараба воевода), cum e intitulat pe piatra sa de mormânt (fig. No. 11), coregent în timpul domniei tatălui său, cum am văzut, urcă scaunul domnesc în 1352.

¹⁾ I. Florianus: o. c. III. 138, și H. I, 2. 37.

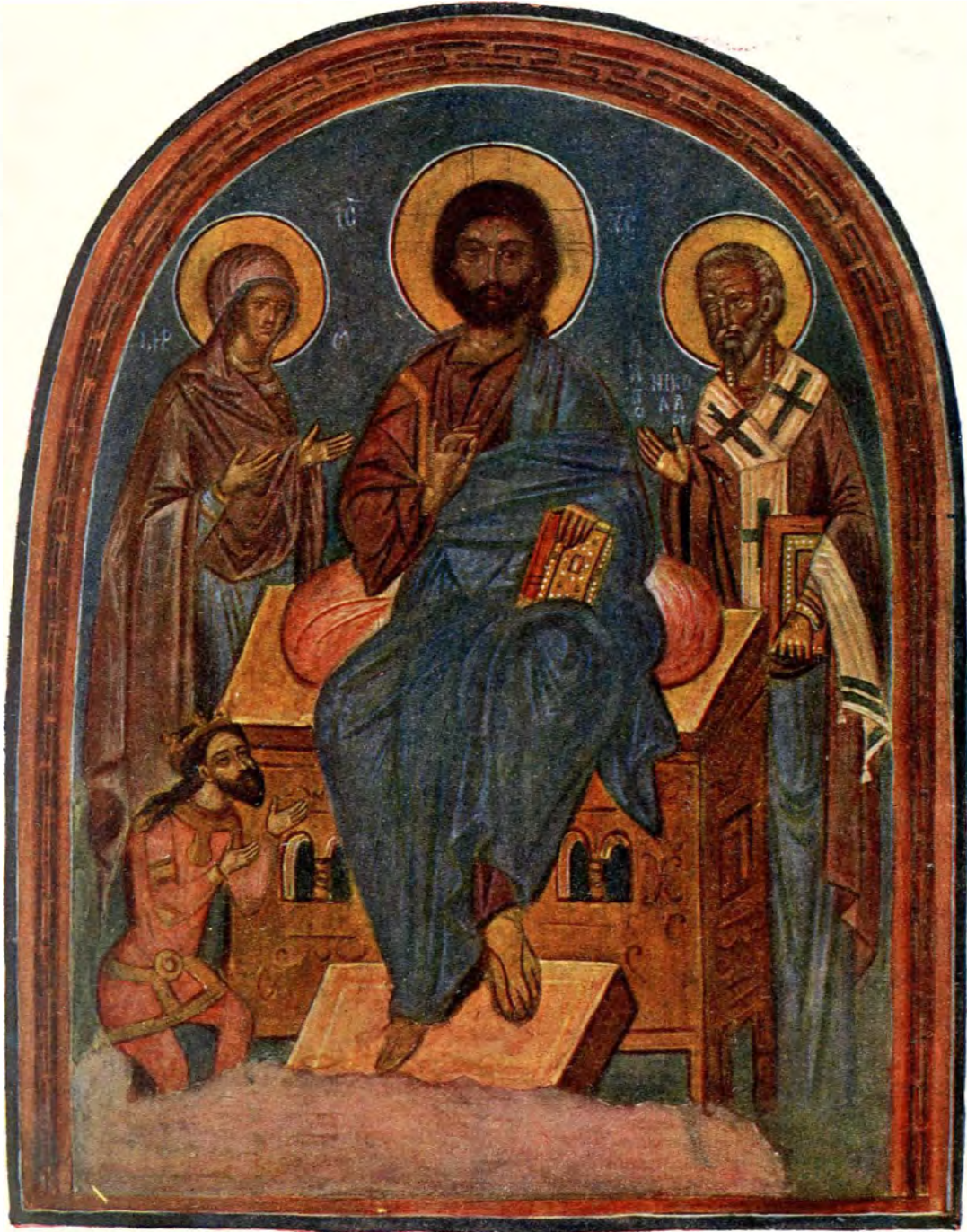
²⁾ H. I, 1, 697.

³⁾ Vezi grafitul morții lui (Fig. No. 9) și tradiția posterioară păstrată în doc. lui Ștefan Cantacuzino, din 1714, Ap. 20. A. S, Condicta Monastirii Câmpulung, 1,82—89:

«Neculae Alexandru Voevod, feciorul răposatului Basarab Voevod... ce le sunt trupurile îngropate la această sfântă monastire... fiind atunci biserica domnească de mir».

⁴⁾ În actele patriarhale: μέγας βοιβόδας και ανθέντης πάσις ούγιοβλάχιας, vezi Miklosich et Müller. Acta patriarchatus Constantinopolitani I, 383, 386.

Situația sa față de Regele Ungariei, Ludovic cel Mare, este destul de puternică, pentru ca Regele să trimită prin preajma anului 1355 un legat, pe Episcopul Dimitrie din Oradea-Marea «ad Alexandrum Bazarabi, Vayvodam nostrum transalpinum», spre a trată pace și concordie ¹⁾.

Căsătorit întâin cu o ortodoxă, dela care avu ca fii: pe Vladislav ²⁾, urmașul său la domnie, apoi cu o catolică ³⁾, Clara, dela care avu de fiu pe Radu, urmașul lui Vladislav; pe Elisabeta căsătorită cu ducele de Oppeln ⁴⁾; pe Anca, regina Serbiei, soția lui Ștefan Uroș ⁵⁾, fiul marelui Dușan; și o altă fată căsătorită cu nepotulsău, Sracimir, Țarul din Vidin, fiul Țarului Alexandru ⁶⁾; și pe Voislav, mort tânăr ⁷⁾.

Bazat pe așa legături de familie, cari erau și atâtea coaliții politice, trăi și el în pace cu ambițiosul angevin Ludovic, până

către sfârșitul domniei lui, recunoscând stăpânirea Regelui asupra Severinului încă din timpul omagiului făcut în 1343 ¹⁾; în apus marginile țării sale netrecând de râul Prahovei ²⁾.

El înființă Mitropolia Țării Românești în 1359, cerând Patriarhului de Constantinopole «nu numai odată ci și adesea . . . ca să fie de acum încolo Mitropolitul și toată stăpânirea sa, . . . sub judecata și administrația sfintei marei biserici» ³⁾.

Această mitropolie fu ridicată pe locul unde, mai pe urmă, se ridică, pe fostele ei temelii, mănăstirea Argeșului de Neagoie-Basarab ⁴⁾.

Din aceste legături cu Constantinopole apare, pentru prima oară ca titlu al Țării Românești, numele de *Ungro-Vlachia*.

Bătrân, cum e reprezentat în biserica Schitul lui Negru-Vodă din Cetățeni ⁵⁾, el moare la 16 Noemvrie

Fig. 10. Radu-Vodă, Negru și Nicolae Alexandru-Vodă; frescă din Schitul Negru-Vodă.

¹⁾ H. I, 2, 37 «occasione pacis et concordiae».

²⁾ H. I, 2, 92. Ludovic în proclamația de războiu «eius (Alexandri) filius, Ladislaus» și H. I, 2, 148, an. 1369, diploma lui Vladislav: «Alexander pater noster carissimus».

³⁾ H. I, 2, 159. În scrisoarea papei Urban al V-lea, Doamna Clara, designată ca catolică, e arătată ca «noverca» lui Vladislav.

⁴⁾ Iorga: în *Revista Istorică*, an. VI, 1920, 180.

⁵⁾ H. I, 2, 158, Urban al V, în 1370, scrie: «nobili mulieri Clara, relicte quondam Alexandri Wayvoda in Wlachia» să scoată dela erezie pe împărăteasa Bulgariei, fiica sa, cum a scos și pe Anca regina Serbiei; și Jirecek, *Geschichte der Serben*, Gotha, 1911, I, 414; Iorga: *Histoire des états balkaniques*, 1914, 38.

⁶⁾ Godon citat de Karácsony, în *Századok*, 1910, nu poate fi fratele lui Vladislav, Voevodul Țării-Românești, ci al Voevodului ardelean. Iată pasagiul lui Karácsony: «Originea lui Vladislav (Vlaicu) o dovedește o scrisoare din 6 Ianuarie 1365, a regelui Ludovic I, cea dintâiu știre imediat despre el. Pe fratele său Godon, îl amintește scrisoarea lui din 1377, din Arhiva familiei Szirmay».

⁷⁾ Vezi fotografia pietrei lui de mormânt (Fig. No. 50).

¹⁾ V. Drăghiceanu: *o. c. Vodița*, 98.

²⁾ H. I, 2, 58. Ludovic conferă Brașovenilor libera trecere «inter Bozam et Prahova a loco Uz ubi fluvius Iloncha vocatus in Danubium usque locum, ubi fluvium Zereth nominatur simileter in ipsum Danubium cadunt».

³⁾ V. Iorga: *Geschichte* I, 276 și Onciul: *Originile*, 187.

⁴⁾ Se crede că această Mitropolie a putut fi în Biserica Domnească din Argeș. Gavril Protul o spune lămurit în darea de seamă a festivităților sfințirii sfintei mănăstiri Argeș: «Și sparse mitropolia din Argeș, din temelia ei și zidi în locul ei altă svântă biserică». (*Magazin*, IV, 261).

Inscripția slavă a lui Neagoie: «dorință și osârdie având către această . . . biserică . . . pe care am găsit-o domnia mea la Curtea-de-Argeș, dărimată și neîntărită». (Tocilescu: *Bis. ep. Curtea de-Argeș*, 32).

Hrisovul de fondare al Episcopiei de Argeș (Colecțiile Comisiunii Mon. Istorie) cum și documentul lui Alex. Ipsilant, dat Sf. Episcopiei de Argeș: «Din vechime zidită mănăstire de . . . Neagoie Basarab . . . în locul unde mai înainte au fost Mitropolia Țării, pe vremea când scaunul domnesc eră în oraș Argeșului».

⁵⁾ Vezi Drăghiceanu: *Buletinul*, 1912, 90, și ilustrația No. 10.

1364 (fig. No. 11), ca mare voevod și de sine stăpânitor¹⁾, fără a fi terminat lucrările curții domnești din Argeș, pe cari le începuse tatăl său, de aceea se și îngroapă în Biserica Domnească de lângă casa domnească din Câmpulung.²⁾

Vladislav-Vodă, urcat pe scaunul de domnie al tatălui său, în 1364, își începe domnia refuzând recunoașterea suzeranității Regelui ungar: «erigi-ându-și un titlu fictiv», fără a ține seamă de Rege «a quo sua debent insignia», dela care trebuie să depindă insignele³⁾.

De aceea Ludovic cel Mare chemă pentru 24 Fevruarie oștile în jurul său, la Timișoara⁴⁾, pe unde probabil avea intenția să atace Severinul.

Dar moartea Țarului Alex. dela Vidin, în primăvara anului 1365⁵⁾, îl determină să pornească mai bine contra celui mai slab, Sracimir, cumnatul lui Vladislav, pe care îl luă prins împreună cu sora lui Vladislav, și-

nându-i prizonieri patru ani în Croația¹⁾.

Vidinul, luat în Iunie, fu pus, mai întâiu, sub căpitanatul Voevodului Ardealului, apoi fu transformat în «Banat al Bulgariei»²⁾.

Vladislav răspunse la aceasta printr'un atac în Transilvania, asupra Tâlmaciului³⁾.

Dar pericolul ce-l prezintă și pentru Rege și pentru Vladislav atacurile lui Șișman, Țarul dela Târnova, care unit cu Turcii, ataca-

cară Vidinul⁴⁾, îi determină pe amândoi ca să se împace.

Încă din 1365, dela Orșova, Ludovic, făcând o delimitare, numește pe Vladislav «Voivoda noster Transalpinus»⁵⁾.

Propaganda făcută în Vidin de calugării minorități ai Regelui, face ne-suferită stăpânirea ungară. Sprijinit de o revoltă a locuitorilor, Vladislav-Vodă luă Vidinul⁶⁾ prin Fevruarie 1369.

Aceasta avu de urmare expediția de pedeapsă a Regelui Ludovic.

Oștile ardeleni, conduse de Voevodul ar-

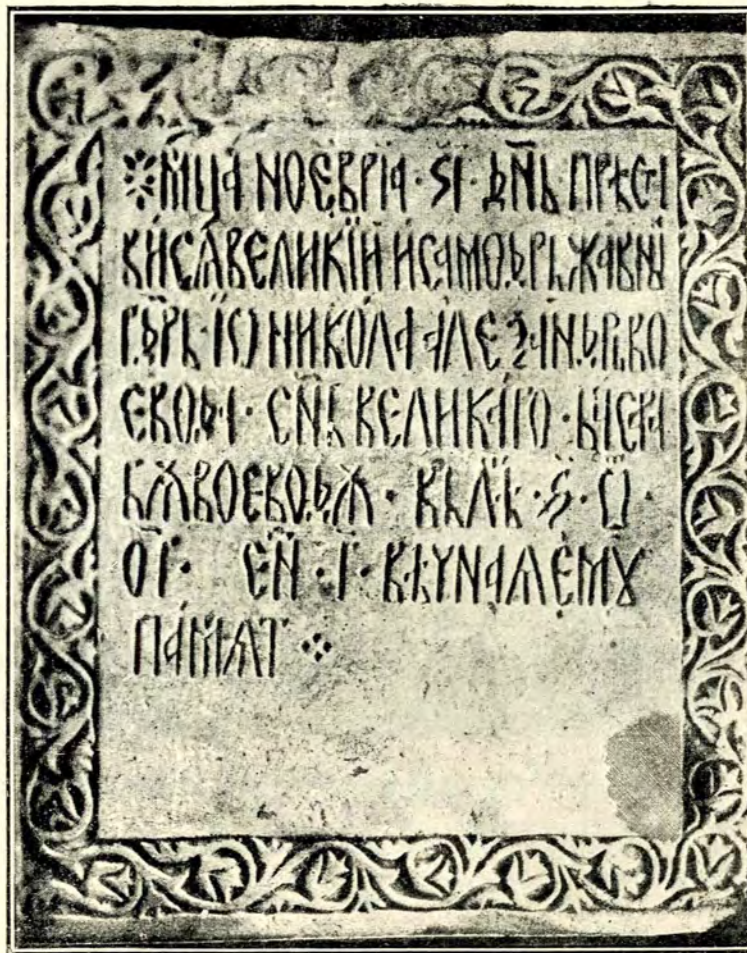

Fig. 11. Piatra de mormânt a lui Nicola Alexandru Basarab.

¹⁾ H. I, 2, 92, proclamația lui Ludovic din 1365: «quia quondam (Alexander) Waywoda Transalpinus tanquam iuniorum beneficiorum a nobis receptorum, fidem suam expavit».

²⁾ Vezi ilustrația No. 11 și hrisovul lui Gavril Moghilă, Condica Câmpulungului, I, 72.

³⁾ H. I, 2, 92. Proclamația de război a lui Ludovic.

⁴⁾ Vezi *ibid.*

⁵⁾ Jirecek: *Geschichte der Bulgaren*, 324.

¹⁾ Iorga: *Luptele pentru stăpânirea Vidinului*, «Convorbiri Literare», 1900, 981.

²⁾ *Ibid.*

³⁾ Onciul: *Originile*, 191, 194.

⁴⁾ Jirecek: *o. c.* 327, Iorga; *o. c.* 983.

⁵⁾ Onciul: *o. c.* 190, nota 95.

⁶⁾ Iorga: *o. c.* 985, Onciul *o. c.* 193. *Starine*, Zagreb. 1890. XII, 11. Vidinul luat «per regem Bozorad».

delean Nicolae, și de Vicevoevodul Petre, în primăvara anului 1369, pe când Regele înaintă dinspre Dunăre, intră în regiunile Ialomiții, unde suferi o înfrângere ca cea de pe timpul lui Carol Robert ¹⁾.

Aceste lupte aduc iar împăcarea Regelui cu Vladislav, prin Noemvrie 1369 ²⁾. Condițiunile împăcării fură eliberarea cumnatului Sracimir, și reinstalarea lui pe scaunul dela Vidin pe chezășia lui Vladislav-Vodă și a lui Dobrotici ³⁾, despotul bulgar dela Varna.

Recunoscând la nevoie pe Ludovic, ca «naturalis dominus nostru generosus», Vladislav trăi independent; bucurându-se, încă dela împăcarea din 1365, de feudele ce-i fuseseră concesate de Regele ungar, organizate de pe moda franceză ca ducat de Făgăraș și Banatul, mai vechiu, de Severin.

În această calitate deși el se întitulează: «Ladizlaus dei gracia Voivoda Transalpinus Banus de Zevrinio, dux de Fugrus» ⁴⁾; el își afirmă până la moarte independența sa.

După înfrângerea oștilor sârbe-române la Cirmen 1371 ⁵⁾

se pare că relațiunile cu Ungaria iar se înăspriră, mai ales după ce Vladislav, inaugurând politica lui Radu, Dan și Mircea, asupra regiunii «Podunaviului», Dunării, pe contul dușmanului lui Sracimir și al său, Șişman dela Târnova, se instală la Nicopole ⁶⁾.

Prin anul 1374 trebuie să fi urmat o ciocnire ⁷⁾ a Regelui Ludovic cu oștile lui Vladislav-Vodă.

Nu mult după aceasta, Vladislav, care întemeiase la 1370, o mitropolie «a unei părți a Ungrovlahiei, spre Severin» ¹⁾ înființând monastirea Vodița ²⁾ și avu relații cu Sf. Munte ³⁾ muri în reședința sa dela Curtea-de-Argheș, îngropat fiind în Biserica Domnească ⁴⁾.

Radu-Vodă, zis Negru (fig. 12), fratele lui Vladislav și fiul lui Niculae Alexandru Barsarab ⁵⁾, urmând pe tron între 1374—1385, avu o domnie care formează capitolul cel mai obscur al istoriei Românilor, întrucât el nu e amintit de nici un izvor extern și nu a rămas dela el nici un document direct, afară de o serie de monete ⁶⁾, cari în genere au această inscripție slavă sau latină: Radul Voevodul Transalpin sau al Valahiei.

Cronica țării, scrisă târziu, în veacul al XVII-lea, necunoscând pe nici unii din domnii amintiți până aci, cu excepția lui Alexandru-Voevod, începe cu dânsul istoria țării românești, socotindu-l de descăleător: «când au fost la cursul anilor dela Adam, 6798 (= 1290), fiind în țara ungu-rească, un voevod ce l-au chemat Radu-Negru, voevod, mare herțeg pe Almașiu și

Făgărașu, ridicatu-s'au de acolo cu toată casa lui și cu mulțime de noroadе de Români, Papistași, Sași, de tot felul de oameni, pogorându-se pe apa Dâmboviții, început-au a face țară nouă» ⁷⁾.

Fig. 12. Radu-Vodă Negru, copie de Tătă-răscu din Episcopia Argeșului, 1860.

¹⁾ Onciul: *o. c.* 193.

²⁾ Onciul: *o. c.* 193.

³⁾ Iorga: *o. c.* 987.

⁴⁾ V. Onciul: *Titlul lui Mircea cel Bătrân*, Convorbiri Literare, 1902, 197, doc. din 1368.

⁵⁾ Iorga: *ibid.* 990.

⁶⁾ Iorga: *ibid.* 296.

⁷⁾ Onciul: *Titlul, ibid.* 1903, 22, Iorga, *ibid.* 997, 998.

¹⁾ Onciul: *Originile*, 196.

²⁾ Drăghiceanu: *o. c.*, *Vodița*

³⁾ În Catholicon se păstrează o icoană neidentificată încă bine, alui «*Ioανη βλαντιαλαβος μέγας βοεφόδας* și «*Ανα. Vezi Millet et Pargoir: Inscriptions chrétiennes du mont Athos*, Paris, 1904.

⁴⁾ Vezi mai departe și ilustrația No. 32, 33.

⁵⁾ În Hrisovul său, din 1385, Dan-Vodă îl numește tată (Радут-кык мей), iar pe Vladislav unchiu (срнну).

⁶⁾ Vezi articolul d-lui Moșil.

⁷⁾ *Istoria Țării Românești de când au descălicat Români*, Magazin IV, 231.

Lucrul nu este de mirare întrucât din veacul al XVI-lea, de când domnii și boierii, cătau să-și dea seama de începuturile țării românești, din lipsă de documente, nu se puteau coborî decât până la Mircea-Vodă și tatăl său Radu, în ale căror timpuri socot ei întemeierea țării românești.

Încă din 1547, Mircea Ciobanul, întărind o danie Monastirii Tismana, care e fondată de Radu-Vodă, și terminată de fiul său Dan, cetind hrisoavele acestei proprietăți o confirmă «pentru că e bătrână și dreaptă moșie, monastirii încă dela zidirea țării românești»¹⁾.

Și faptul că în cancelariile Domnului nu se mai cereau originalele titlurilor de proprietate, pentru reconfirmarea a vechilor proprietăți bine cunoscute, luându-se de bune numai spusele călugărilor, contribuî ca, încetul cu încetul, adevărului istoric să se substituie legenda, iar în cazuri de grele pricini se făcură chiar falsuri, cari, în cele din urmă, prin strecurarea în documente, ajunse monetă curentă pentru primii noștri cronicari.

Neputința de a ceti bine unele date contribuie și ea la întărirea legendei.

Pe cinci căi se îndeplini, astfel, această falsificare a adevărului istoric:

1. In confirmarea titlurilor de proprietate ale monastirii Tismana, 2. ale monastirii Câmpulung, 3. ale monastirii catolice din Câmpulung, 4. în confirmarea privilegiilor orașului Câmpulung, 5. și prin vieața sfintei Filoftei.

Confirmarea documentelor monastirii Tismana

În documentul din 1385, 3 Oct., Dan Vodă spune lămurit că a găsit «la locul ce se zice Tismana, o monastire cu toate lucrurile nesăvârșite, pe care cel întru sfințenie, binecinstitul Voevod Radul, părintele domniei mele, din temelie au ridicat-o, dar cu scur-

¹⁾ A. Ștefulescu: *Monastirea Tismana*, 1909, 233; *Списокъ въсзданихъ Блжшкихъ Земанъ*, și hrisoavul din 1547 p. 236. Chiar Șerban Cantacuzino numește epoca lui Mircea cu același epitet.

tarea vieții n'au săvârșit-o... pe aceasta dar a binevoit domnia mea... a o desăvârși cu zidirea și a o întări... Către aceasta, întărește domnia mea și câte a adăugat cel întru sfințenie răposat părintele domniei mele Radu-Vodă: satul Vadul Cumanilor cu Toporna și Balta Bistrețul, dela Toplița până la gârla cea repede, mai sus de Covăcița, cu satul Hrisomunții, și Tismana, pe amândouă¹⁾ părțile, cât a fost ligășească și rușească.

Documentul original dela Radu-Vodă pentru aceste donații nu a rămas, întrucât Dan Vodă nu-l citează.

Toate reconfirmările ulterioare ale titlurilor de proprietate ale acestei monastiri, nu pomenesc nici un document al lui Radu-Vodă, până în veacul al XVI-lea.

Astfel, în confirmările ulterioare, Mircea Vodă, fratele lui Dan, spune că Tismana, «părintele Domniei mele, Io Radul-Voevod din temelie a înălțat-o... și răposatul fratele Domniei mele a întărit-o»²⁾.

Dan al II-lea în 1424: a zidit-o «Radul Voevod bunicul «Д'К'Д'К'» și terminat-o părintele său Dan»³⁾.

Vlad Dracul, în 1439: «pe care părintele părintelui meu Mircea Voevod: Radul Voevod, din temelie a înălțat-o»⁴⁾

Radul cel frumos, în 1464: «pe care părintele meu (Mircea) a întărit-o»⁵⁾.

Pătrașcu Vodă, în 1555, «văzui cartea răposatului Dan-Vodă și a lui Mircea-Vodă»⁶⁾.

Petre Schiopul, în 1560, la fel⁷⁾.

Alexandru al II-lea, în 1569, — după ce din anul 1532 monastirea Vodița a lui Vladislav se contopise, ca administrație, cu Tismana — strecoară, pentru întâia oară, afirmarea că

¹⁾ Ștefulescu, *o. c.*, 168: *Condica Comisii documentale Tismana I*, 2.

²⁾ 1387 Iunie. Venelinu: *Vlaho-bulgarska gramotă*, 9—12, Ștefulescu, *o. c.*, C. T. 211, Arhiva Istorică, 226.

³⁾ *Condica Tismana*, (docum.) I. 214, III, 267 Ștefulescu, *o. c.*, 177.

⁴⁾ C. T. I, 216.

⁵⁾ C. T. I, 218. Ștefulescu, *o. c.* 190.

⁶⁾ C. T. I, 21 verso, Ștefulescu, *o. c.*, 243.

⁷⁾ C. T. I, 47.

acele moșii ale Tismanei sunt vechi «încă dela zidirea țării românești, mai întâiu de Negru-Vodă¹⁾».

Tot el în 1576, într'alt hrisov, confirmă monastirii Tismana, satul Cumanii, care am văzut, din hrisovul lui Dan, că fusese dat de tatăl său Radu, care însă e numit numai *Negrul-Vodă*: «care au fost dați monastirii... încă din zilele răposatului Negru-Voevod²⁾».

În acest hrisov se introduce și prima falsificare: «*a cetit* donnia mea, și cartea răposatului Negru-Vodă deîntărire», care însă, după cum am văzut, nu a existat nici odată.

Dovadă pentru aceasta, e confirmarea lui Radu Mihnea din 1622, care pentru aceleași sate date Tismenei de Radu-Vodă, citează numai documentul lui Dan, fiul lui Radu din 1385, 3 Oct., pe care singur îl cunoaștem ca mai vechiu³⁾, după cum și confirmările lui Alexandru Iliăș, din 1628⁴⁾, ale lui Matei Basarab din 1635⁵⁾, și mai ales din 1658.

Constantin Șerban Cămul, în 1656, reeditează falsificațiile lui Alexandru al II-lea, afirmând că a văzut «cărți și hrisoave bătrâne ale lui Negru-Voevod, și ale fiului lui, Dan-Voevod⁶⁾».

Totuș, ispravnicul de Craiova, din 1658, nu citează decât cartea lui «Dan Voevod, sin Radu-Vodă⁷⁾». Deasemenea Duca-Vodă în 1677⁸⁾.

Sub Șerban Cantacuzino, în 1681, toată legenda cronicii noastre cu nume, cu an, cu totul este pe deplin făurită. El întărind satul Cumanii Tismenei, spune că este dat

monastirii de răposatul bătrânul, Radu Negru-Voevod, «precum am văzut donnia mea și hrisovul Radului Negru-Voevod, vleit 6800» (1292)¹⁾. Tot el falsifică chiar citate din hrisovul lui Matei Basarab, pe care l-am văzut.

Sub Brâncoveanu, 1702, Cantacuzino, 1714, se arată de asemenea cărțile răposatului Negru-Vodă și cartea răposatului Dan-Vodă, «sin Radu Negru-Vodă, leat 6894» (1385)²⁾.

Deasemenea Banul Craiovei, din 1742, citează aceleași cărți³⁾.

Confirmarea documentelor monastirii Câmpulung

În acest oraș era o Biserică Domnească, capelă a palatului, zidit probabil de Basarab-Vodă sau tatăl său Tihomir, pe la 1315 (6823).

Biserica se strică de cutremur la 1628, sub Alexandru-Vodă Iliăș. Matei Basarab o rezidi în 1636⁴⁾ prefăcând-o în monastire.

În vechea biserică ruinată, Matei Basarab află o inscripție zugrăvită, după obiceiul timpului⁵⁾ și printre «zugerăvelile foarte frumoase», cum spune el⁶⁾, portretul celui ce zugrăvisese biserica: al lui Radu-Vodă, al fiului acestuia Dan și al tatălui lui Radu: Nicola Alexandru-Voevod.

Aceste portrete existau în biserica lui Matei Basarab până la cutremurul din 1819, fiind văzute de Stolnicul Constantin Cantacuzino, autorul «cronologiei». Vorbind de Dan-Vodă, el zice: «La monastirea Câmpulungului, unde este zugrăvit, se numește fiul Radului-Vodă, Negru⁷⁾».

¹⁾ Hrisovul lui Vladislav pentru Vodița, publicat în facsimil de Hașdeu, în *Negru-Vodă*. Documentul lui Alexandru în Ștefulescu, o. c. 261; *Списокъ мѣтъ сьзданне земле Бланикоу земле прико отъ негрѣа воєвода*.

²⁾ C. T. I, 220 Ștefulescu, o. c. 269. Columna lui Traian, 1871. Reproducere în Hașdeu: *Negru-Vodă*.

³⁾ C. T. III, 330 verso; Ștefulescu, o. c. 299.

⁴⁾ C. T. III 332, v.

⁵⁾ C. T. I, 222, v. Ștefulescu, o. c., 311, 322.

⁶⁾ C. T. III, 306, v.

⁷⁾ C. T. I, 224, v.

⁸⁾ C. T. I, 228, v.

¹⁾ C. T. I, 231, Ștefulescu, o. c., 371.

²⁾ C. T. III 339 și 308 v.

³⁾ C. T. I, 234.

⁴⁾ V. Iorga: *Inscripții din Bisericile României*, I, 128, 129. Condica mănăstirii Câmpulung 75—78. Hrisovul lui Matei Vodă, 1647, Apr. 10.

⁵⁾ Biserica Domnească din Argeș, Cozia și bisericile contemporane din Serbia. Vezi Millet: *L'art serbe*.

⁶⁾ Vezi, C. C. I, 75, 78 iar pe dinăuntru cu zugrăviri foarte frumoase.

⁷⁾ Citat de Șincai, *Chronica Românilor*, 1886, I, 436. Tunusli ed, Sion, 127.

Deasemenea despre Nicola Alexandru Vodă: «la monastirea Câmpulungului se vede zugrăvit ctitor, fiind biserica»¹⁾.

Și Mitropolitul Neofit, în vizitațiile sale din 1747, văzù aceste portrete: «aci în biserică este zugrăvit Negru-Voevod, și fiul lui, Dan Voevod, și un Nicolae a lui Alexandru (sic)²⁾, pe mormântul căruia este și o inscripție».

În pisania de fondare zugrăvită, Matei-Vodă, însă, nu putù nimic ceti afară de an, la care confundând pe Ψ cu ω ceti 6723 ($\Psi\psi\kappa\rho = 1215$) în loc de 6823 ($\Sigma\omega\kappa\rho = 1315$)³⁾.

Astfel, din asocierea numelui lui Radu, aflat în portretele ctitoricești ale bisericii, cu data de 1215, greșit cetită din inscripția bisericii, ieși un Radu-Vodă Negru, la 1215, care este în contradicere chiar cu teoriile istorice ce se formează pe timpul lui Matei Basarab, cum vom vedea, cari pun pentru Negru-Vodă anul 1290.

Dealtfel o stăpânire românească la Câmpulung, anterioară anului 1300, este exclusă, cum am văzut.

În 1826, sub Grigorie Ghica-Vodă (fig. No. 13), refăcându-se biserica, prin arhitectul Frantz Walet, se refăcù portretele, mai sus numite, afară de ale lui Dan. Ele există și azi, și despre ele vom vorbi mai departe.

Fig. 13. Radu-Vodă Negru, frescă în Monastirea Câmpulungului.

Printre posesiunile târzii ale acestei biserici, la început, — apoi, dela Matei-Vodă, monastiri — se află și o moșie, Bădeștii, pentru care se iscă un proces, în al XVI-lea veac, ce dură până în veacul al XVIII-lea, și care se poate urmări în toate fazele lui, din actele rămase.

Pe timpul lui Mihnea Vodă¹⁾ (1508—1510) în turburările politice de atunci, Badea Stolnicul Boloșin, expatriindu-se, zălogi sau vându moșia sa «de baștină», Bădeștii, moșneanului Stan Dolofan, pentru 5000 de aspri.

La reîntoarcerea lui Badea Stolnicul în țară, se iscă un proces pentru această moșie, Dolofan pretinzând că a cumpărat moșia, iar Badea afirmând că a zălogit-o, numai.

Petre-Vodă Schiopul dete, la 1564, dreptul la proprietate lui Stan Dolofan.

Alexandru-Vodă, în 1570, dete dreptate lui Badea Stolnicul, obligându-l să dea cei 5000 aspri²⁾ ce-i luase dela Dolofan.

Mihai Viteazul în 1596 dă dreptate iar fiilor lui Dolofan, cari pretindeau că nu au primit cei 5000 aspri³⁾.

Dar în 1597, tot Mihai Viteazul dete dreptate lui Radu-biv-vel Comis din Cepari, ginerile și moștenitorul lui Badea Boloșin, căruia îi confirmă moșia Bădeștii⁴⁾.

În 1618 intervine un fals.

¹⁾ Citat de Șincai o. c. 522. Tunusli o. c. 128. Fotino. *Istoria Generală a Daciei*, ed. Sion. 1889, 13.

²⁾ Neofit: *Notele de călătorie ce am făcut prin eparhia această. Biserica ortodoxă 1876—1877*, 180.

³⁾ Așa se explică și știrea lui Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa*, Veneția, 1605, 48. «Negro Voevoda di natione Ungaro, padre di Vlenco, nel 1310, s'era impadronato di quella parte di Valachia».

¹⁾ Vezi hrisoavele citate de Neofit Mitropolitul: al lui Petru Schiopul, 1564 în C. C. I, 84, v, au. 1745.

²⁾ C. C. 70, v.

³⁾ C. C. 84. Vezi Cartea de judecată a divanului lui Neofit Mitropolitul. și 71.

⁴⁾ C. 71.

Probabil că Radu Ceparul, pentru a scăpa de perspectivele unui nou proces, dăruie moșia Bădeștii Bisericii Câmpulungului, care, pentru a-și menține posesiunea, cu dreptul de moșie de baștină, o intercală printr'un fals într'o carte a lui Nicola Alexandru Voevod și o ocolniță ce, în adevăr, existau în Biserica Câmpulungului.

În 1618, Gavril Movilă dete acestei biserici «din orașul Câmpulungului. . . care este zidită de răposatul Negru-Radu-Voevod. (!) Bădeștii. . . dreaptă moșie, . . . miluită de răposatul Io Niculae Alexandru-Voevod, feciorul bătrânului, răposatului Io Basarab Voevod, nepotul răposatului Negru Radu Voevod», pe motivul că a fost «împresurată și călcată de un boier puternic Badea Boloșin Stolnicul» «și au arătat popii și o carte bătrână a răposatului Niculae Alexandru Voevod, când au fost cursul anilor 6860 (= 1352) unde erau toate milele sfintei biserici, scrise de răposatul Niculae Alexandru-Voevod»¹⁾.

Astfel că moștenitorii lui Dolofan pierdură procesul cu biserica din Câmpulung de astădată care nu stăpânise niciodată, de fapt, moșia Bădești.

Procesul dură până în 1745, când în fața Divanului, prezidat de Mitropolitul Neofit, românii din Bădești arătau «cu ce temeieri cer să fie slobozi»²⁾.

Din hrisovul lui Gavril Moghilă, dat cu prilejul acestui proces, reiese că genealogia lui Alexandru Basarab se face numai pe spusele preoților, conform legendei ce începuse să se creeze, cum am văzut dela Tismana, iar introducerea moșiei Bădești, în cartea existentă a lui Niculae Alexandru-Vodă se face printr'un fals.

¹⁾ C. C. 72.

²⁾ Vezi Hrisoavele lui Matei Vodă, 1644. p. 74, C. C. 1647. 75—78; Antonie Vodă, 1670. p. 80—82; Ștefan Cantacuzino, 1714. p. 82—84 și Cartea de judecată a lui Neofit, an. 1745. p. 84.

Documentele de confirmare ale privilegiilor orașului Câmpulung

Orașul Câmpulung s'a bucurat de anumite privilegii cetățenești.

Radu Mihnea-Vodă, în 1615, și Leon-Vodă în 1633, citează ca cel mai vechiu hrisov pentru «așezământul orașului», hrisovul lui Mihail, fiul lui Mircea din 1392 (6900)¹⁾.

Matei Basarab, pentru prima oară, în 1636, dată când termină monastirea din Câmpulung, pe pisaniea cărei scrisese că a zidit-o «Radu Negru. . . când au fost cursul anului dela Adam 6723 (1215)»²⁾, confirmând privilegiile anterioare ale orașului, citează hrisovul strămoșului domniei sale «Radu Negru Voevod, leat 6800» = 1290)³⁾, deși într'un hrisov, din Decembrie acelaș an, pomenește că cel mai vechiu hrisov al orașului tot pe al lui Mihail din 1393!⁴⁾

Confirmarea documentelor bărăției catolice din Câmpulung

Într'un proces de proprietate între bărăția catolică cu monastirea Câmpulungului, barații susțineau în divanul lui Constantin Șerban-Cârnu că acel loc îl are bărăția «dela Doamna Marghita, care a fost catolică a răposatului Negru-Vodă»⁵⁾.

Marghita, însă, cum vom vedea, de pe pomelnice, a fost soția lui Basarab.

În spusele, nesprijinite pe documente, ale baraților, se vede pentru prima oară, pentru a se da mai mult temei pretențiunilor lor, afirmarea că Negru-Vodă este Basarab.

În toate documentele ce le am văzut, Negru-Vodă nu e decât Radu-Vodă, tatăl lui

¹⁾ *Magazin* V, 332, 334.

²⁾ Iorga: *Inscripții*, I, 128.

³⁾ *Magazin*, V, 338.

⁴⁾ *Ibid.* 340.

⁵⁾ Al. Lepădatu: *Marghita Doamna lui Negru-Vodă*, în *Convorbiri Literare*, 1902, 1114.

Mircea, și numele de Negru nu e asociat în toată legenda noastră istorică decât de numele lui Radu.

Legenda sfintei Filoftei

Relicviile sfintei Filoftei (fig. 14), aflate în Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș, își avea un sinaxar, pe vremea lui Matei Basarab ¹⁾.

Mitropolitul Neofit, în vizitațiile sale, ne spune că acel vechiu sinaxar slav se pierduse, fiind dus de un boier în Moldova ²⁾.

Deaceea el se văzù nevoit a alcătui, din auzite, vieața și slujba sfintei Filoftei.

Episcopul Argeșului, Iosif, în 1815, dorind a avea o vieață exactă, se adresă lui Isac dascălul din monastirea Neamțului pentru a întocmi *slujba* Sf. Filoftei, pe care o și dete Bisericii Domnești, în Noemvrie 30, pentru ca după ea «de acum înainte să urmeze pomenirea sfintei. . . neschimbat la ziua prăznuirii ei ³⁾.

După această slujbă, mucenița ar fi bulgară, din Târnova, adusă în Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș «de Radu-Vodă, carele eră atuncea Domn în Țara Românească, poate cel poreclit Negru, de carele și biserica este zidită».

De fapt această vieață alcătuită foarte târziu, de pe auzite, nu e conformă adevărului.

Sfânta Filoftea fu adusă în Târnova de țarul Caloian ⁴⁾, din orașul Molybotum, un sat în Palestina (ținutul Pamfiliei); ea rămase în Târnovo și după asediul ei de Turci în 17 Iulie 1393.

Sracimir, Țarul din Vidin, o transportă

dela Târnova în Vidin, prin Mitropolitul Iosaf, pe la începutul anului 1395 ¹⁾.

Abiă, după luarea Vidinului de către Baiazit, în 1396, și prinderea țarului Sracimir, aceste moaște au putut fi transportate în țară.

Totuș, nu este exclus, ca, în prima panică a luptelor cu Turcii intrați în Adrianopole în 1365. să se fi adăpostit aceste relicve la cumnatul lui Sracimir, Radu-Vodă, a cărei amintire a fost legată astfel de slujba sfintei Filoftei, care, dealtfel nu se aseamănă nici cu cea scrisă de patriarhul Eftimie dela Târnova, nici cu a Mitropolitului din Vidin, Iosaf, fiind alcătuită, din auzite, iar nu de pe textul original bulgar.

Și moaștele Sf. Paraschiva, de altfel, ca și ale țariții Teofano, aflate în Târnova, au fost duse la Vidin, și apoi în Serbia.

În orice caz și această vieață este un argument decisiv contra unui Radu Negru, pe la 1290.

Pe când cronica alcătuită târziu, pe baza cunoștințelor documentelor principalelor noastre fundațiuni bisericesti, pe cari le văzuserăm, nu cunoaște pe nici unul din Domni până la Radu, pe care îl consideră de întemeietor al Țării, la data greșită de 1290, pomenicele acestor fundațiuni au toate aproape șirul exact al Domnilor, astfel cum reiese din critica izvoarelor. (vezi pagina următoare)

Radul Voevod, pe lângă hrisoavele referitoare la monastirea Tismana, e pomenit și în hrisoavele referitoare la alte fundațiuni bisericesti.

Așă, Mircea Vodă închină Coziei niște viei la Râmnic «dela jupân Buda, după voia părintelui Domniei mele Radu-Voevod» ²⁾ ce le închinase vechii Cozii, păstrată până azi ca ruină, lângă actuala Cozie a lui Mircea-Vodă.

¹⁾ Paul de Alep: *Călătoriile patriarhului Macarie*, ed. Cioran, 1900, 142.

²⁾ Neofit: *o. c. Biserica ortodoxă*, II, 639.

³⁾ Mss. Biblioteca Comisiunii Mon. Istorice. Mss. 3553. A. R.; 3046 A. R. tot din 1815, toate copiate de pe mss. lui Isac, cu mici variante, mai ales la Negru-Vodă. *Slujba sfintei Filoftei*, ed. Ilarion episcop, 1831.

⁴⁾ E. Katuzniacki: *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius*.

¹⁾ E. Katuzniacki: *Aus der panegyrischen Literatur der Südslaven*, Wien, 1901.

²⁾ Condica Coziei: (documentală) I, 6 v. și III, 3, v.

Pomelnicul
Episcopiei Râmnic,
renovat pe la
1815, aflat la A. S.

Pomelnicul
Monastirii Argeș,
făcut sub Matei
Basarab, de ero-
monahul Ghena-
die, aflat la A. S.

Pomelnicul
Monastirii Câmpulung, renovat
la 1711.
Mss. 3722, aflat la A. R.
Versiunea I.   Versiunea II.

Pomelnicul
Monastirii Tis-
mana, renovat
1798.

Pomelnicul
Mitropoliei
București, făcut
sub Constantin
Cârnul-Voevod.,
aflat la A. S.

Io Basarab V.

Io Basarab V.

Io Basarab V.
i gsžda ego Mar-
ghita.

.....

.....

.....

Io Alexandru V.

Io Alexandru V.

Io Nicolae V.
Io Alexandru V.
i gsžda ego Maria
Io Radu Voevod ¹⁾

.....

.....

.....

Io Vladislav V.

.....

Io Vladislav V.

.....

Io Vladislav
acesta a făcut
Monastirea Vodița

.....

Io Radul V.

Io Radul V.

Io Radul V.

Io Radu V. Negru
acesta a făcut Tismana,
i gsžda ego Anna.

Io Radu Negru V.
Calinichia
Doamna.

Io Radu V. Negru
acesta a făcut Tismana

Io Dan V.

.....

.....

Io Dan V.
i gsžda ego Maria

Io Dan V.

Io Dan V.

Io Mircea V.

.....

.....

Io Mircea bătrânul,
acesta a făcut Cozia.

Io Mircea V.

Io Mircea V.
acesta a făcut Cozia

Io Mihai V.

Io Mihail V.

¹⁾ Radu pus de 2 ori întrucât s'a confundat fiul său Vladislav, cu fratele său Vladislav-Vodă.

Mihail-Voevod întări niște posesiuni, Coziei și Cotmeanei «cari sunt zidite de moșul Domniei mele și depărintele Domniei mele»¹⁾.

Și soția sa Ana, numită în pomelnicele dela Argeș și Câmpulung, și pe picturile fostei monastiri Argeș²⁾ este amintită sub numele călugăresc de Calinichia în documentele urmașilor săi³⁾.

Numele lui Radu e amintit de pisania schitului Zghiabul Vâlcea⁴⁾, schitul Babele Vlașca⁵⁾, schitul Negru-Vodă Muscel⁶⁾, cetatea Giurgiului⁷⁾. Chiar monastirile Vratna

codem, ar fi renovate de Radu¹⁾. Lui i se atribue toate fundațiunile mai vechi din țară²⁾.

Nu avem nici o știre asupra relațiilor sale cu Ungurii, dar din faptul că Domnul român își are un ban la Severin³⁾, se poate deduce că-și păstră toate posesiunile sale. Probabil că întreaga sa politică, începută de Vladislav, fu consacrată mai mult⁴⁾ teritoriului *podunaviului*, ajutat de Dobrotici, dinastul de Varna, pentru care luptă și fiul și urmașul său Dan-Vodă, pierzându-și vieța

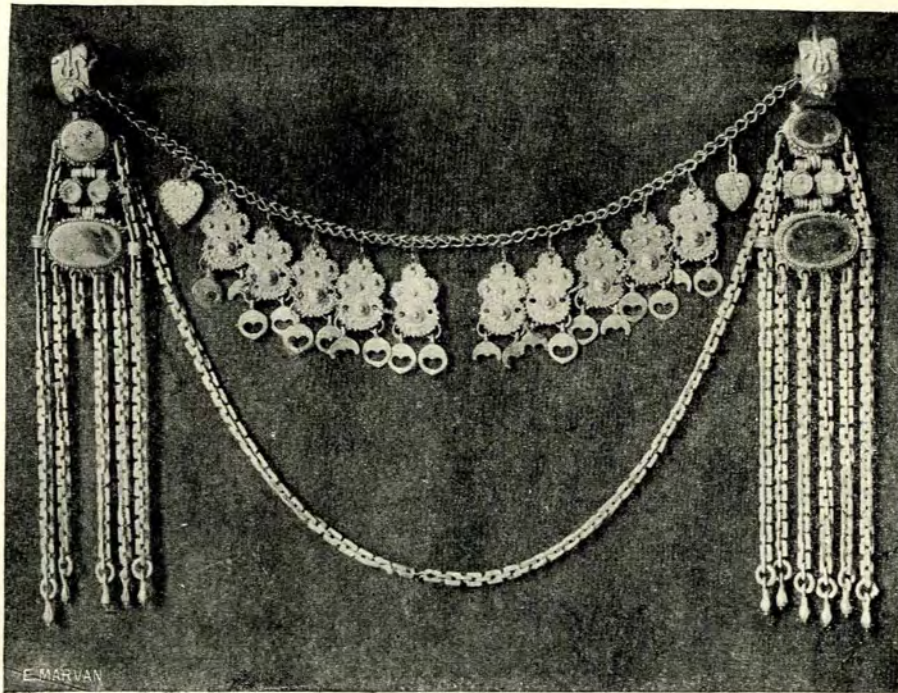

Fig. 14. Saiba sfintei Filoftei.

și Monastirița din Krajina, făcută de Sf. Ni-

în luptă cu Șişman țarul de Târnovo⁵⁾, de fructele căror lupte se bucură Mircea, celălalt fiu al său, care se întitulează, pe lângă celelalte titluri, cu adausul «pe amândouă părțile de peste toată Dunărea» domn (По вѣремъ и по дънавию) până la marea cea mare și cetății Dârstorului Stăpânitor⁶⁾.

¹⁾ Condica Cotmenei (doc.) I, 4 și II, 1.

²⁾ Rap. lui Odobescu *Convorbiri Literare* (1915): Гоща и ероща.

³⁾ Calinichia, Calinic sunt nume curat monahale.

Mircea în 1387 numește pe: mama domniei mele gospođa Caliuichia (Venelină, o. c., 9—12, Hasdeu, *Arhiva Istorică* III, 191—193).

Dan-Vodă în 1424: (Аѣк): mătușa Domniei mele, d-na Calinichia (Hasdeu, *Arhiva Istorică* 19; C. T. I 214; C. T. 3, 267).

Vlad Dracul 1439: moașa Domniei mele. (Ștefulescu o. c. 181; C. T. I, 216).

Radu cel Frumos, 1464: moașa (баба) părintelui Domniei mele (C. T. I, 218, Ștefulescu o. c. 190).

⁴⁾ Drăghiceanu: *Buletin*, 1912, 135.

⁵⁾ Chestionar al Bisericii aflat în Arhiva Comisiunii.

⁶⁾ Drăghiceanu, *Buletinul* 912, 89.

⁷⁾ Iaccari o. c., 82.

¹⁾ Milicevica: *Glasnic*, XXI, 36.

²⁾ Cetatea dela Negrilești. Martian: *Urme din răsboaiele Romanilor cu Dacii*. Cluj, 1921.

³⁾ Drăghiceanu: *Vodița*, 100.

⁴⁾ Jirecek: o. c., 339.

⁵⁾ Bogdan, o cronică bulgară în *Archiv für slavische Philologie*, XIII, 530, cu adnotațiunile lui Onciul, *Originile*, 212.

⁶⁾ Onciul: *Titlul. Convorbiri* 1901, 101. Dec. din 1387.

Dar cu Mircea centrul de stăpânire al Țării se deplasă dela Argeș, mai spre Apus, la Târgoviște.

CONSIDERAȚII ISTORICE ASUPRA ORAȘULUI ARGEȘ

Nu este exclus ca Argeșul să fi fost capitala voevodatului lui Seneslau.

Sigur este că, numai după ce orașul de graniță Câmpulung numai oferă siguranța necesară Domnilor români față de superbia Angevinilor, Argeșul deveni pentru veacul al XIV-lea, până la sfârșitul domniei lui Mircea Vodă, Capitală de Țară.

Basarab, încă din 1330, trebuie să fi început a se gândi a-și face din acestorașcaunul reședinței sale (fig. 15). Numai așa se explică dirijarea armatei lui Carol Robert dinspre Severin, «sub castro Argias»¹⁾, aflat la 30 km. la Nord de orașul Argeșului.

Vladislav, nepotul său, este cel dintâiu Domn constatat aici. El dă două documente din 1369, și 1372, «in Argias» «in Argios in nostra residentia»²⁾.

Din cele expuse, și întrucât Basarab a fost îngropat la Câmpulung, Curtea Domnească numai sub Vladislav-Vodă fu pusă în stare de a fi locuită.

Cel ce o termină fu Radu, urmașul său, cum spune cronică țării: «făcū curți de pia-tră, și case domnești»³⁾.

¹⁾ H. I, 1, 645.

²⁾ H. I, 1, 148 și 200.

³⁾ *Magazin Istoric*, IV, 232.

Dan Vodă locui și el оу арґиш¹⁾.

Mircea-Vodă e constatat, șezând în Argeș în 1387, 1388²⁾, și în 1391³⁾ «sede nostra Argiesiensi», el fiind cel dintâiu care mută capitala la Târgoviște.

Vlad, uzurpatorul scaunului lui Mircea, stăpâni «în opido Argisch»⁴⁾.

Mihail și Dan locuesc și în Târgoviște, dar și în Argeș⁵⁾.

Dan-Vodă scrie Argeșenilor (Арґишаном), să primească bine pe negustorii brașoveni, ce vin cu mărfuri⁶⁾.

Vlad Dracul, Basarab cel Tânăr, Neagoie Basarab locuesc din când încând la «Curtea-de-Argeș»⁷⁾.

Dar faptul că Vlad Dracul dă documente din Argeș și le scrie la Târgoviște, arată că curtea în înțelesul adevărat al cuvântului, nu mai putea fi aici.

Radu deia Afumați locui aici, în Monastirea Argeșului⁸⁾ în 1528.

De fapt orașul începe să decadă și din cauza mutării scaunului domnesc, și din cauza monastirii Argeșului, căreia Neagoie-Vodă și Domnii următori îi dau toate privilegiile,

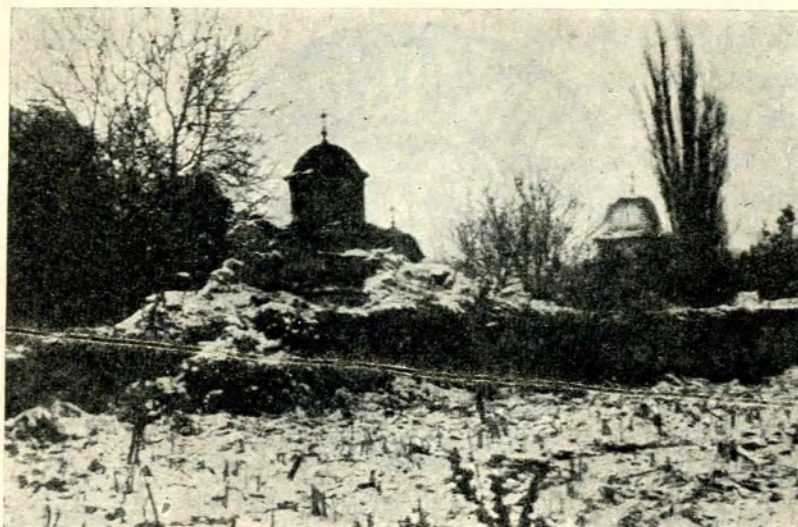

Fig. 15. Vedere exterioară asupra curții domnești din Argeș.

¹⁾ Ștefulescu: *o. c.*, 169 doc. din 1385.

²⁾ C. T. I, 211; *Condica Cozia*, I, 6, v. III, v. Docean: *Studii privitoare la numismatica țării românești*. Analele Academiei, XXXII., 60.

³⁾ H. I, 2, 341.

⁴⁾ H. I, 2, 374.

⁵⁾ Pentru Mihail, H. I, 2, 502, pentru Dan, C. T., 4 v. (1) C. T. I, 52, C. T. II, 53.

⁶⁾ Bogdan: *Relațiile Țării Românești cu Brașovul*. 38.

⁷⁾ Pentru Vlad Dracul, Ștefulescu: *o. c.*, 183; C. T. 216; pentru Basarab, Bogdan: *o. c.*, 339; pentru Neagoie. *Condica Coziei*, I, 157, v.

⁸⁾ C. T. I, 46.

călcând cu totul autonomia orășenilor pe care trebuie ca ei să fi avut-o ca și orășenii Câmpulungeni.

Stema orașului: vulturul bicefal, față de vulturul țării, pe care îl aveă Câmpulungul, e singura mândrie ce o mai au orășenii, când își peceluesc actele lor semnate de județ și 12 pârgari ¹⁾: СЪТВОРЕНА ПЕЧЕТЕ ОТ АРХИИШЬ sau СЪТВОРИ СНО ПЕЧЕТЕ ОТ АРХИИШЬ ²⁾ (s'a făcut pecetea dela Argeș) (fig. 16), relative la afaceri foarte mărunte, ca vinderea unui oarecare Barbul Monastirii Argeșului, pe preț de patru ughii, cu știrea tuturor megiașilor și din sus și din jos și dimprejurul locului ³⁾, sau cazuri de zălogiri ⁴⁾.

Căci se răpi municipalității unul din drepturile esențiale autonomiei: dreptul de judecată asupra orășanilor al județului, ales prin libera voință a lor.

Această judecată a orașului (СЪЖДЕНО БАРШОЛОВ) Neagoie o dete Egumenilor monastirii Argeșului. Mihai Viteazul ⁵⁾, Matei Basarab ⁶⁾, Grigorie Ghika ⁷⁾, Radu Leon ⁸⁾ și Brâncoveanu ⁹⁾, reconfirmară prin documentele lor această danie a lui Neagoie.

Brâncoveanu, însă, în 1698, având în vedere că judecata «târgului de Curtea-de Argeș», ce se făcea de monahi, dase loc la multe «lucruri necuviincioase», că «se închi-deau oameni prin monastire», ridică judecata călugărilor și o dete «căpităniei de martologi»

din Loviștea; dar la protestele egumenului lăsă judecata tot monastirii, cu condiție să nu mai judece călugării și nici să mai fie închisoare, dar să o vânză (arendeze), Eg-mirenilor ¹⁾.

Totuș, dela Ștefan Cantacuzino, și sub Nicolae Alexandru Mavrocordat, judecata se dete iar monastirii ²⁾.

În timpul ocupațiunii ruse «Brigadir și cavaler Meder», în 1772, reconfirmă tot pe seama monastirii judecata orașului ³⁾, or donanța reconfirmată chiar prin porunca Împărătesei «Ecatarina Alexandrovna» ⁴⁾, mai târziu.

Deasemenea veniturile orașului ⁵⁾ (Пана от варои Армен) între cari, cred, a bâlciurilor de Sf. Dumitru și Sf. Maria, fură cedate monastirii și reconfirmate de toți Domnii.

Numai în urma jalbei orășenilor din 1645, Matei Basarab le îngădui a treia parte din vama târgului și orășenilor.

Poliția sau «părcălăbia» târgului e tot pe seama

egumenului monastirii, care o exercitează prin părcălabii și mostasipii monastirii.

Puterea egumenului e așa de mare în exercitarea drepturilor sale în Târgul Argeșului, încât nu-i poate stă în cale nici Cancelariul Țării (marele Logofăt).

Pentru un conflict născut între slugile egumenului și ale Logofătului, bătrânul Vel Logofăt Miho, acesta își atrase această scrisoare din partea lui Matei Basarab: «De

Fig. 16. Pecetia orașului Argeș.

¹⁾ Cea mai veche din 1632. A. S. *Monastirea Argeș*, pachet VI, istorice 1632, Fevr. 24.

²⁾ A. S. *ist.* IX, 7171. Oct. 9, (1662) și 7198, Fevr. 28.

³⁾ A. S. VI, *ibid.* 1632, Fevr. 24.

⁴⁾ A. S. IV, *ibid.* 1662, Oct. 19 «am pus pecetia orașului».

⁵⁾ A. S. *ibid.* XLII, doc. lui Alex. Iliș, 1628.

⁶⁾ *Ibid.* I.XIX, 7, 1641; XI,II, 4, 1642; I.XIX bis, 10, 1643; XLII, 5, 1646; LXIX, 4, 1654.

⁷⁾ *Ibid.* XLII, 8, 1663.

⁸⁾ *Ibid.* LXIX, 4, 1665.

⁹⁾ *Ibid.* XLII, 10, 1689.

¹⁾ A. S. *ibid.* LXIX bis, 23, 1698.

²⁾ *Ibid.* XLII, 12, 1716; LXIX, 34, citat în doc. dela 1772.

³⁾ A. S. *ibid.* LXIX, 34, 1772, Sept.

⁴⁾ A. S. *ibid.* 35.

⁵⁾ A. S. *ibid.* XIX, 3, 1620, Radu Vodă; XLII, 2, 1628, Alexandru Vodă; XLII, 5, 1646, Matei Vodă; XI,II, 8, 1663, Gr. Ghika; XLII, 10, 1689, Brâncoveanu.

aceea vă pui Domniea mea boiari bătrâni, să căutați dreptatea, iar D-ta, ții de partea slugii D-tale, că ar trebui, frate de tărfa, să nu-i ții parte, dacă iaste om vinovat.

Dacă vei vedeà această carte a Domniei mele să lași oamenii monastirii în bună pace și așa iaste învățătura Domniei mele»¹⁾.

Căci de pe cartea lui Matei Basarab, Egumenul poate închide pe oricine din boieri, «ciocotnițe boerești» cari ar păși regulele cuviinței, venind la petreceri în târgul Argeșului: «apoi pre carele îl va prinde făcând curvie acolo, în uraș, au fie boier mare, vel slugă, domnească, roșii, păhărniceii, spătărei, armășei, postelniceii, aprozi, sau mici, orice om va fi. . . să fie volnic părintele egumen să-l prade, să ia tot ce se va află la dânsul și să-l trimeată legat aici la Domnia mea»²⁾.

Moșia orașului³⁾ chiar fu călcată și nimicită.

Mai întâiu pentru mahalaoa orașului: Flă-mânzeștii, pe care se află monastirea, se plâneau orașanii, în 1560, lui Petru Schiopul, că ei nu au dat «ocina de bună voie și că au luat-o cu sila Basarab (Neagoie)Vodă și plătit cu nimic»⁴⁾. Procesul nu erà terminat nici sub Matei Basarab⁵⁾.

Mai târziu, Matei Basarab, în schimbul acordării a treia parte din vama orașului, confirmă toată moșia orașului pe seama tot a monastirii⁶⁾.

Pela 1832, în această moșie «moștenească» «fiecare orașan își aveà cuprinsul său, iar pădurea și iazul deavalma». Veniturile pădurii și izlazului se vindeau, luându-le pe un an

preoții orașului, pe alt an orășanii¹⁾.

În această stare, și orășanii decad din înflorirea de odinioară.

De unde prin veacul al XV-lea încă trăiau boierii țării, ca soțul Marinei, sora lui Ion Huniadi: «Mamzil (sic) ab Argis»;²⁾ pe la 1530 nu se mai pomenește decât de negustori ce fac comerț cu Brașovenii, ca «Greo de Ardeș, Chirilă, Laurente, Stoica, Bratul, Belșe, Dimitrie, Berinsca, Gherghe, Dobrotă, Danciul, Petre»³⁾.

Mai târziu, documentele nu mai amintesc decât de certurile lor cu monastirea.

Pela 1649, județul cu cei 12 părcălabi și toți orășanii primeau această scrisoare pentru reclamațiunea lor zadarnică la Matei Basarab: «pentrucă am înțeles Domniea mea cum purtați mănăstirea Domniei mele și călugării mei. . . cu cuvinte grele. . . de-i măscăriți și le aruncați năpăștii că vă umblă cu fămeile, de faceți mănăstirea și călugării de răs și de măscară. . . cum nu se cade. . . să vă feriți de mănăstire, că voi trimite Domnia mea, de vă voi pune pe toți pe marginea orașului, ca pe niște oameni ce umblați cu minciuni»⁴⁾.

Județul chiar al orașului e coborât la rolul de un executant al ordinilor monastirii.

Niculae Mavrocordat scrià în 1720, acestuia, relativ la o plângere a monastirii: «te voi aduce aici și vei luà o pedeapsă că n'ai pomenit de când ești»⁵⁾.

Despre curtea domnească nu mai avem nici o știre.

Deabià la 1698, dintr'un foarte important document care fixează și locul unde erà curtea domnească, aflăm că încă existau «casele domnești».

¹⁾ A. S. *ibid.* LXIX, 4, 1640.

²⁾ A. S. *ibid.* LXIX bis, 10, 1643.

³⁾ «Stăpănită de moșii strămoșii noștri de sunt acum peste 600 de ani». Vezi Așezământul deputaților orașului în presidiul maghiștratulului Curtea-de-Argeș, 1852 (judecătoria Argeș).

⁴⁾ Condica monastirii Argeș, 21, v. an. 1560.

⁵⁾ A. S. II, 37, 1654.

⁶⁾ A. S. *ibid.* LXIX bis, 14, 1655.

¹⁾ A. S. No. 1828, Maghiștratul orașului Curtea-de-Argeș, an. 1832.

²⁾ *Stemmatographia nobilium familiarum regni Hungariae*. Posonii, 1796.

³⁾ H. II, 3, 650, 651. H. II, 3, 672.

⁴⁾ A. S. *ibid.* II, 31, 1649.

⁵⁾ A. S. *ibid.* LXIX, 326, 1720.

În acel an un orășan vinde Egumenului de Argeș un «vad de moară dimpotriva caselor domnești»¹⁾ (fig. 17).

Moara a existat până acum câteva decenii pe râul Argeș, ce curge la poalele ruinelor de azi ale curții domnești.

Sub Constantin Cârnu, Patriarhul Macarie, vizitând orașul Curtea-de-Argeș, Paul de Alep lăsa o descriere a lui: «casele acestui târg sunt foarte frumoase, și seamănă cu acele din țara cazacilor. Acî locuiesc câțiva greci, cu cari veni și egumenul monastirii să ne întâmpine»²⁾.

Pela 1815, Sestini, în călătoria sa, găsi acest «Wrasce d'Argis» «locuit mai mult de țigani decât de Români: el este un loc domnesc, adică aparține Domnului»³⁾.

Frumusețea poziției naturale a orașului «cu biserica lui și cu munții» nu scăpă lui Clarke care îl compară cu Tirolul.

El admiră acî, în 1818, casele mici, dar extraordinar de curate, toate de lemn⁴⁾.

De asemenea Kreuchely, în 1820, cercetă, în special, «la résidence des hospodars», curtea domnească, «din care n'au mai rămas decât câteva dărămături ruinate»⁵⁾.

Derblich arată că în 1859 orașul avea 700 case și 3500 locuitori⁶⁾.

Despre ruinele curții domnești, în fine, Epis-

copul Ilarion zicea în 1830 «ele încă stau și nici un rumân simțitor nu le poate privi fără durerea inimii»¹⁾.

CONSIDERAȚIUNI ISTORICE ASUPRA BISERICII DOMNEȘTI DIN CURTEA-DE-ARGEȘ

Până la începerea restaurării bisericii și facerea săpăturilor, cari au dat la iveală un nou material istoric pentru datarea Bisericii Domnești din Curtea-de-Argeș, care servea de capelă curții domnești de odinioară, cea mai veche știre asupra ei era cea dată de cronica țării în forma următoare:

«De acolo (dela Câmpulung) Radu Vodă Negru au descălicat la Argeșiu, și iar au făcut orașiu mare și au pus scaunul de domnie, făcând curți de piatră, și case domnești, și biserică mare și frumoasă»²⁾.

Și inscripțiunile de pe clopote, returnate în 1812, dau

acelaș nume Radu-Vodă Negru, cu anul fals, așa cum îl stabilise cronica, de 1290.

Numele Domnului, însă, nu e luat din legendă sau cronică, ci se află gravat, din vechime, pe unul din ele, după cum rezultă clar din inscripția de pe unul din ele:

«† Aceste 2 clopote, după cum scrie pe cel mare, fiind făcute de răposatul Io Radul Negru-Voevod, le-au dat la biserica sa din orașul Argeșului, s'au prefăcut de prea sfinția sa părintele Ep. Argeșului chiriu, chiriu, Iosif la leat 1812».

Versiunea păstrată în tradițiunea cronicii este în mare parte adevărată, cum vom vedea.

¹⁾ *Slujba Sfintei Filoftea*, ed. Ilarion, 1830, 31.

²⁾ *Cronica*, o. c., 232.

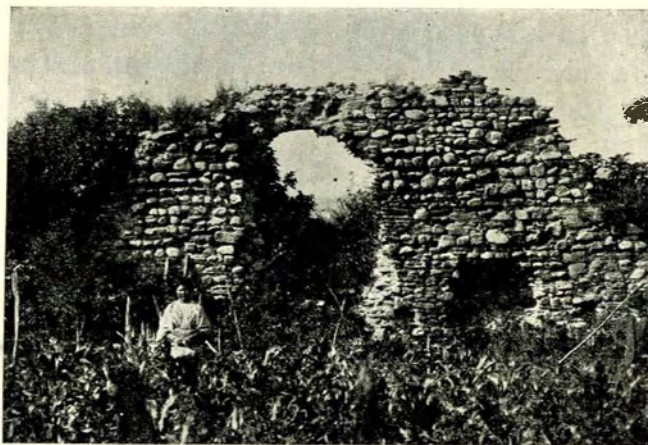

Fig. 17. Ruinele Casei Domnești din Argeș, în 1890.

¹⁾ *Condică Argeșului*, 43, an. 1694.

²⁾ Ed. Cioran, o. c., 141.

³⁾ D. Sestini: *Viaggio per la Valachia, Transilvania e Ungharia, fine a Vien*, Firenze, 1815, 28.

⁴⁾ E. D. Clarke: *Travels in various countries*, vol. VIII. London, 1818, 278.

⁵⁾ H. X, 89. Raportul lui către Miltiz.

⁶⁾ Derblich: *Land und Leute der Moldau und Walachei*, Praga, 1859.

Un prim pas, spre fixarea veacului în care s'a zidit biserica, ni-l dă inscripția fragmentară slavonă, aflată deasupra panoului (fig. No. 37), cu cititorii bisericii, aflat la stânga ușii de intrare în naosul bisericii, despre care vom vorbi mai târziu.

Din această inscripție ne interesează, deocamdată, numele de Госпожда Елгровлахиин; doamna Ungrovlahiei, aflat în rândul al treilea, din titulatura doamnei (fig. No. 39).

Am văzut în paginile anterioare că numele de Ungrovlahia apare, pentru prima oară, în 1359, în actele cancelariei sinodale din patriarhia Constantinopolei, pentru a deosebi diferitele Vlahii aflate în peninsula balcanică.

Deci, pictarea bisericii s'a făcut în veacul al XIV-lea, atunci când Statul român, încheiat în forma definitivă, avea o titulatură bine fixată, care se urmărește apoi în tot cursul veacurilor următoare.

Forma de зємнє вѣгровлахиин apare pentru prima oară, în hrisovul lui Vladislav-Vodă pentru Monastirea Vodița: гєнѣ вѣсєн вѣгровлахиин ¹⁾ apoi într'un document al lui Mircea nedat, în forma de зємнє вѣггровлахиинскєн ²⁾ și pentru ultima dată, în forma fonetică asemănătoare, în documentul aparținând fiului său Mihail: вѣггровлахиинскєн ³⁾.

Forma obișnuită, sub Mircea și urmașii, săi este încă de зємнє вѣггровлахиинскєн.

Al doilea document ce a ieșit la iveală cu prilejul restaurării bisericii, este grafitul cu anul morții lui Basarab, scris cu ciobul de cărămidă, pe mortarul aflat între spațiile de cărămizi ale peretelui nordic al bisericii:

¹⁾ Facsimile la Hasdeu: *Negru Vodă*.

²⁾ Citat de Olciul: *Titulul*, Convorbiri, 1901, 1013.

³⁾ Inlocuit numele prin radierea pergamentului cu Radu. Reproducere în Hasdeu, o. c.

ЕЛѢТЬ ꙗкоꙗ на дѣлѣопѣли прѣсѣтѣи еєлєнєкє бєсєрєвє бєнєодѣ ¹⁾

Adică: an 1352, la Câmpulung a murit marele Basarab-Voevod (fig. No. 9).

Din această fază când biserica nu eră ten-cuită mai avem și alte grafite: pe stâlpul stâng din fața altarului se află adâncit cu briceagul numele ІЄРЄНКА ГЄЖДЯ (fig. No. 18), deci numele unei domnițe; pe același stâlp: ЯЗЛ ЯКАКН, iar pe peretele din stânga intrării, în pridvor, se află un grafit scris, pe când se zugrăvia biserica ὁραε χ(ριστ)έ μου καὶ εὐαν(γελλιστ)ραμου ²⁾.

Găsirea pietrii de mormânt a fiului lui N. Alexandru Basarab: Voislav, despre care vom vorbi mai departe, sunt alte docu-mente din acest secol al XIV-lea când se ridi-

că Biserica Domnească din Argeș ca capelă a casei domnești, cum mai târziu s'au ridicat astfel de biserici la Târgoviște, București, Iași, în jurul palatelor.

Din aceste inscripții, găsite cu prilejul restaurării picturii Bisericii Domnești, și a săpăturilor, reiese clar, cum am văzut și în partea istorică, premergătoare, că biserica a fost zidită de Basarab, când Domnul spre a fi în siguranță își mută capitala spre Argeș ³⁾.

Basarab nu a putut să-și termine biserica

¹⁾ на în loc de оу се găsește: оєнєкѣ вѣлєгєрєкєго цєрєлѣнєкє на бєлєооуєдѣи. (*Bulletin de la Société archéologique, bulgare*, 1912, 56). Бєлєкє на гєрєдѣ, на бєрєнєлє (Bogdan, o. c., 30,72) на тєсємєнє, на сєдєлєкєм гєрєдѣ бєсєрєвєнєцє (Ștefulescu, o. c. 107 201), Формє дѣлєопєлє, сємє рємєрєкє д-л Cancell, естє формє флєхєонєрє корєктє, дєșї вє мєдєо-бєлєгєрє е мєи дєс формє сє е.

²⁾ O. Tafrali: *Biserica Domnească*, București, 1915.

³⁾ Vechia pisanie scrisă, aflată în naosul deasupra ușii de intrare a fost dărâmată la 1827 și înlocuită cu sf. Nicolae.

Din catalogul mitropoliilor patriarhiei de Constantinopole, făcut de Leon Filozoful, care citează și ο μητροπολιτης κελεσινης ονєн тє κοριενη καὶ τερων, în care este eparhia Argeșului sau Sf. Nicolae, nu se poate trage concluziile Ep. Ghenadie Enăceanu, care crede că e vorba aci de Episcopia Argeșului. Aceasta este o eparhie în părțile Armeniei. Vezi *Biserica ortodoxă*, V, 1880, 137, 139.

Fig. 18. Grafit în Biserica Domnească.

din cauza evenimentelor rășboinice ce au agitat domnia sa.

Din faptul că biserica își are de hram pe sfântul Niculae, iar în Curtea-de-Argeș, pe vremea lui Matei Basarab, erau patru biserici închinată acestui sfânt, se poate deduce că biserica a fost sfințită de Nicola Alexandru Basarab, care neputând-o termina nici el, la moarte fu îngropat tot în biserica Domnească din Câmpulung (fig. No. 11).

Dela Vladislav până la Mihail, fiul lui Mircea, am văzut că mai toți domni locuesc la Curtea-de-Argeș.

Titulatura pentru țară de *ΚΑΡΟΒΛΑΧΙΑ*, gășind-o numai între domnia lui Vladislav și a lui Mircea, rămâne bine stabilit că unul din cei doi domni, din această epocă: Vladislav, sau Radu, au terminat toate lucrările curții, și ale bisericii, mai ales zugrăveala.

Astfel că supoziția ¹⁾, făcută din interpretarea unor litere ornamentale, aflate pe marginile gulerilor și poalelor hainelor sfinților arhidiaconi Roman, Parmena și Ștefan (v. fig. No. 85,86), din proscomidia altarului, din cari însă nu s'a putut descifra până acum nimic, acea supoziție că pictura altarului s'a sfârșit în 1262, cade cu desăvârșire ²⁾.

Raportul membrilor Academiei Române: Onciul, Bogdan, Iorga ³⁾, cum și avizul d-lui Strzigowski sunt concludente: «inscripțiunile pe asemenea (borduri) sunt întrebuințate de obicei curat decorativ, fără nici un sens» ⁴⁾.

¹⁾ Tafrafi, o. c., 7.

²⁾ Intre timp s'a găsit și la proorocii din tindă și Sf. Zaharia, inscripții adevărate pe haine, dar pur ornamentale vezi fig No. 245, 290, 296.

³⁾ *Buletinul Comisiunii*, an. 1915 și 1916.

⁴⁾ «Die Schriftzeichen auf solchen gewöhnlich rein decorativ, ohne Sinn angebracht sind». Aviz cerut d-lui S. în 1916 de d-l Cerchez. Adevărat că d-l S. pentru a-și da o părere definitivă cerea și fotografii de pe restul inscripțiilor bisericii. Cu atât mai concludente sunt încheierile acum, când va cunoaște și restul inscripțiilor.

Mai amănunțit vom lămuri chestiunea în paginile următoare.

Cu mutarea capitalei la Târgoviște, și ridicarea monastirii de Argeș și decăderea orașului, Biserica Domnească cade și ea.

Nu mai aflăm nimic de ea aproape vreo 330 de ani.

Câte un voevod, vizitând-o își semnează numele pe pereți, ca Vlad Vodă (fig. No. 19), *ΙΩΗΛ ΒΛΑΔ ΒΟΙΒ[Ο]ΔΑ*, care de pe ductul literelor caracteristice veacului al XIV-lea, trebuie să fie al uzurpatorului tronului lui Mircea.

Pe timpul vizitei lui Paul de Alep, se zicea de această biserică «a fi cea dintâiu biserică zidită acolo» ¹⁾. Tot pe timpul lui aflăm că în Argeș locuiau câțiva greci.

Au rămas câteva amintiri în biserică dela

Fig. 19 Grafit în Biserica Domnească.

această mică colonie grecească: un grafit în altar: *≠ΑΧΚΤ ΜΑΡΤΗΣ ΙΩ ΜΑΝΔΟΥΛΟΣ ΔΟΓ.*, 1623, Martie eu Mandulos Logofătul); asemenea și piatra de mormânt, tăiată, posterior și întrebuințată ca cadru exterior al ușii bisericii.

(Aci zace robul lui Dumnezeu Guliecos Midipalița și a trăit 36 de ani și a murit și s'a îngropat în Biserica Sf. Niculae. A scris Ion fratele său. Dela Hs. 1634. Febr. 7141): *[ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ Ο ΔΟΥΛΟΣ ΤΟΥ] ΘΕΟΥ ΓΥΛΙΕΚΟΣ ΜΙΔΙΠΠΑΛΙΤΑΣ ΚΑΙ ΕΖΗΣΕΝ ΧΡΟΝΟΣ 36 ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΜΜΙΟΝ ΚΑΙ ΕΤΑΦΕ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΑΘΗ [Μ]ΕΓΙΛΑΣ ΝΙΚΟΛΑΣ. ΕΓΡΑΨΕ Ο ΙΩΝ ΗΔΕΛΦΟΣ ΤΩ (sic.) 1634, ΦΕΒ. ≠3ΡΜΔ.*

Ce reparațiuni va fi suferit biserica în acest timp e greu de spus. Se pare, din cele ce vom vedea, că biserica se păstră în forma sa primitivă până prin 1746, când fu vizitată de Mitropolitul Neofit.

La 19 Iulie 1746, el vizită «biserica lui

¹⁾ Macarie, o. c., 142.

Radu Negru-Vodă, unde se află relicviile sfintei martire Filofteia»¹⁾).

El, atras mai mult de frumusețea bisericii mănăstirii, vorbește foarte puțin de Biserica Domnească.

Nu ne spune decât că «cea dintâiu biserică creștină ce s'a zidit în Valachia este aceasta, unde se află relicviile sfintei-martire Filofteia»²⁾).

Dar dânsul, de sigur, fû promotorul renovării bisericii, care trebuie să se fi aflat într'o rea stare.

Pentru aceasta se adresează boierilor locali, Baloteștii din Cepari, și mai ales Bucșăneștii din Corbeni, cari lucrau în acest timp pentru alte locașuri dumnezești, pe cari însuș Neofit le sfinți.

Inscripțiunile aflate în ambrasurile ferestrelor Bisericii Domnești (fig. No.

20), ne lămuresc, deplin, asupra modului cum au decurs aceste reparațiuni:

«(ACEASTA) FEREAȘTRĂ S'AU INFRUMUSEȘAT DE JUPAN SANDUL, BUCȘĂNESCU».

În ambrasura ferestrei zidului nordic se

află altă inscripție: + «ACEASTĂ FEREAȘTRĂ S'AU INFRUMUSEȘAT CU CHELTUIALA DUMNEALUI JUPAN IORDACHE BUCȘĂNESCU, VEL (?) PITAR. SEPT. DNI 16».

În ambrasura ferestrei de sud se cetește: + «ACEASTĂ FEREAȘTRĂ S'AU INFRUMUSEȘAT CU CHELTUIALA DUMNEALUI ȘTEFAN SINU BALOTĂ CĂPI-TAN».

Nu avem anul terminării acestor lucrări dar îl putem deduce.

În 1747 Mitropolitul Neofit, revenind spre Argeș, trase la Pitești, la ogașdă a «postelnicului Sandul Bucșănescu»¹⁾.

În Argeș stete dela 9—11 Iulie. La 11 Iulie el plecă spre satul Bucșănești, «al d-lui Sandul Logza Vistierie»²⁾.

Duminecă 12, slujî în Bucșănești: «și am șe-

zută toată ziua acolo, și Luni iarăș am slujit liturghie, și iarăș am zăbovit acolo... cinci zile». Apoi prin Topolog se duse la «cula lui Șteful Căpitan Balotă» și «am ajuns la Cepari la casa lui Balotă și am rămas acolo, și Duminecă au făcut părintele liturghie la bise-

Fig. 20. Fereaștra altarului bisericii, lărgită în 1750.

¹⁾ V. *Biserica ortodoxă*, 1875—76, 634. *Notele de călătorie ce am făcut prin eparhia aceasta*. S'a publicat greșit Radu Neagoe în loc de Radu-Negru.

²⁾ *Ibid.*, 636.

¹⁾ M-ss. A. R. 2106, p. 24.

²⁾ *Ibid.*, 25

rica din sat, și această biserică iaste de piatră, veche dela leat 7041 (1533)»¹⁾.

Știm că Jupân Ștefan Balotă Căpitanul, înnoitorul unei ferestre dela biserică Domnească și găzduitorul lui Neofit, se trăgea de pe femeie din Dragomir marele vornic Ceparul, a cărui biserică de piatră zidită în 1533²⁾ o văzû.

El ridică în locul vechii biserici o alta în 1752³⁾, când puse să se zugrăvească între portretele ctitorilor și pe sora-sa Filoteia, Starița, un nume ce amintește pe al sfintei Filofteia, dela Biserică Domnească unde dânsul făcû reparațiuni.

Frații Sandul și Iordache Bucșănescul, înnoitorii celorlalte ferestre, își aveau moșia în Corbeni, și cătunul vecin Bucșănești.

În 1747, când Neofit liturghisî în Bucșănești, atunci se făcû și sfințirea bisericii de acolo, ridicată din nou de Iordache Bucșănescu, căpitan za Loviște și fratele său Sandul, în locul celei strămoșești, și ne-a rămas în biserică, cu prilejul acestei vizite, portretul Mitropolitului Neofit «a toată țării rumânești», cu următoarea inscripție: «Care au

¹⁾ *Ibid.*, 25.

²⁾ Iată pisania vechei biserici: Почини са си храмъ рѣка бѣ ие рѣ пѣмѣ хѣ, мѣца ісѣи и дѣк и сѣврѣшеца мѣца ісѣи (s'a început acest sfânt hram al Domnului Isus Hristos. Dumnezeu nostru, în luna lui Iulie 8, și s'a săvârșit în luna lui: Iulie).

Iată și piatra de mormânt a vornicului Dragomir: Пржегъ (акисе) Жѣпанъ Драгомѣръ вѣрникъ пактъ зма; pe alt mormânt Пржегъ . . . Жѣпанъ Драгомѣрѣ мѣца аѣр. С. Дѣк.

³⁾ «Cu mila și ajutorul lui Dumnezeu tatălui și fiului și sfântului duh s'au zidit această sfântă biserică din temelie de dumnealui Jupân Ștefan vel clucear za arie, sin Balotă Căpitan, jupânița lui Sava, coconi: Jordachie, Matei, Șerban, Pârveu, Nica, Minea, întru cinstea și lauda sfintei înălțări a domnului nostru Is. Hs, în urma biseiciei cei vechi care au fost făcută de dumnealui Jupân Dragomir vel-vornic Ceparul, și strămoșul lui Ivașcu vel-armaș Ceparul dela leat 7041, și s'au zidit la leat 7260=1752, în zilele prea înălțatului Dōmn Io Gligorie Ghika-voevod».

Ctitori: dreapta: Ștefan biv- vel- clucer, fiul lui Balotă, titor; jupân Iordache; stânga: jupânița d-lui Safta. Coconi: Șerban, Pârveu, Nord: jupân Balotă Căpitan. Jupâneasa d-lui Despa, Constantin Postelnic, Gherghțiă postelnic, Matei fii dumnealui Ștefan Balotă. Filoteia starița, jupân Preda paharnic, Balotă frați cu d-lui Ștefan Clucer. Jupânița d-lui Catrina; coconi: Ilina și Mira.

venit aici în zilele Domnului nostru Ioanu Costandin Nicolae Voevod, în domnia dooă, la leat 7255 (= 1747) și s'au făcut pomenire, după cum să cade celor mai denainte răposaji ctitori, căutându-le și oasele lor și s'au firotionisit doi popi și on diacon»¹⁾.

Din cele relatate rezultă că între 1748, data terminării bisericii din Bucșănești, și 1752, data terminării bisericii din Cepar, trebuie pusă prima restaurare a Bisericii Domnești din Argeș.

Putem luă ca bun anul de 1751, pe care foarte sus, pe peretele nordic, exterior al bisericii, de sigur un meșter, reparator al învelișului bisericii, îl însemnă cu briceagul: ХРИСТЪ ЕД. ≠АЩЕИД (Hrizea anul 1751).

Atunci se lărgiră ferestrele și se înălțară, încadrându-le pe dinafară cu un cadru ornamentat cu flori (fig. No. 21), se făcû tâmpla (fig. No. 22) de zid, se pardosî biserică și în acelaș timp se începea și prima restaurare a picturii vechi din al XIV-lea veac.

¹⁾ Inscriptia bisericii: «Acastă sfântă și dumnezăiască biserică de piatră nevoitus'a cu toată cheltuiala de o au înălțat din temelie dumnealui Jupân Iordachi Căpitanul Bucș. Dumnealui Sandul Log. za vistierie, întru cinstea hramului sfintei uspenii bșe. și a sfântului marelui mucenic Gheorghie, și a sfântului arhanghel Mihail, în zilele prea luminatului domn Io Costandin Nicolae Voivod și Mitropolitu Ungrovlachei, Chir Neofit, Iordache Logofăt. Dela zidirea lumii 7256=1748.

Ctitori dreapta: Jupân Iordachie, căpitan za Loviște. Copii: Gheorghie, Ioan, Șerban, Constantin.

Stânga: Jupân Sandul Bucșănescul, vel-Log. za vistierie, jupâneasa Maria, State nepotu-său. Peretele sud: jup. Costandin Bucșănescu, jupânița ego Mira. Peretele Nord: jupâneasa Stăncuța, jupâneasa ego Ilinca căpitâneasa, copil jupân Dincă Bucșănescul, jupâneasa ego Ancuța, jupân Mincu Bucșănescu.

Sandul Bucșănescul, ca ispravnic al Judeșului Argeș, zidise în 1743 bis. din Corbeni. În 1751 el era biv. vel clucer C III, 165, în 1760 era vel Stolnic. Condica Argeșului 170, el e ziditorul schitului Berislăvești.

Pisania bisericii din Corbeni: «Acastă sfântă și dumnezecască biserică de piatră nevoitus'au cu toată cheltuiala de o au înălțat din temelie dumnealui Jupân Sandul post. Bucșănescul, ispravnic ot judeșul Argeșiu și cu jupâneasa dumnealui Marie, întru cinstea hramului marelui mucenic Dimitrie, în zilele prea luminatului domn Io Mihai Racoviță Voevod și Mitropolit Chir Neofit, la anii dela zidirea lumii, 7251 Aug. 1, =1743».

Această restaurare totală trebuie să fi fost motivată de un foc, care puțin înainte distrusese tâmpla de lemn și afumase picturile cari, mai ales pe bolți, expuse infiltrațiunilor apelor, se aflau într'o stare mai rea.

Urmărilor acestui foc le-am constatat pe o piatră de mormânt (pe plan No.4, fig 30), pe ferestrele turlor și în grinzile transversale din zidurile bisericii până în pridvorul bisericii.

Cu această ocazie a restaurării picturii se zugrăvrau și cele cinci scene ale vieții sfintei Filotei, pe stâlpul stâng din fața altarului, după viața sfintei, reconstituită de Neofit¹⁾ (fig. No. 23-26).

Inițiatorii restaurării s'au adresat la Târgoviște, unde încă înfloriă o școală de pictură, după mutarea capitalei la București.

Dascălul Radul zugravul, de pe urma căruia a rămas un carnet de schițe și a cărui activitate cade între 1740—1769²⁾, este acela care fu însărcinat cu restaurarea picturii.

Unele schițe, aflate în carnetul său, reprezintă scene ce nu se mai găsesc în vre-o

¹⁾ 1. Sf. Filoteia când au împărțit bucatele săracilor. 2. Când au dat apă și pâine săracilor sfânta Filoteia. 3. Când au împărțit hainele săracilor. 4. Când ducea sfintele moaște la biserică, ale sfintei Filotei. 5. Când au venit patriarhul cu Radu Negru-Voevod, făcând rugăciuni, au ridicat sfintele moaște ale sfintei Filotei.

v. s. Neofit *o. c.* Biserica ortodoxă.

²⁾ Asupra căruia D-l Iorga a atras pentru prima oară atențiunea în *Courrier Franco-roumain*.

altă biserică din țară decât în Biserica Domnească din Argeș, unde el le copiază pentru viitoarele sale lucrări.

Sucesiunea scenelor mai importante, ca batjocorirea lui Hristos, ducerea crucii, până și copierea întocmai a începuturilor inscripțiunilor grece din filacterile proorocilor din turlă, pe cari el însă nu le mai înțelegea, sunt dovezi incontestabile că el a făcut aceste

copii cu prilejul restaurării bisericii.

Asupra lor va insistă de aproape d-l I. Mihail.

Lucrarea lui s'a mărginit, pe lângă execuția vieții sfintei Filotei, la refacerea întreagă a bolților naosului, pictarea tâmplei făcută de zid în aceeaș vreme, refacerea prin suprapunere de frescă în tencuiala a întregului perete din dreapta tâmplei.

Cu acest prilej s'a refăcut și pardoseala primă a bisericii, mai înălțându-se puțin nivelul și refăcându-

se bordurile unora din pietrele de morminte ce încă existau atunci în biserică.

Spre sfârșitul veacului al XVIII-lea, războiul austro-rus face mari stricăciuni bisericii.

Probabil că chiar i se dete foc, întrucât și noua tâmplă, făcută sub Neofit, are lemnul scheletului său ars.

Inscripția de pe un alt clopot, turnat de Episcopul Iosif amintește evenimentele:

Fig. 21. Chenarul exterior al ferestrelor bisericii, făcut în 1750.

«Acest clopot iaste al Sf. besereci domnești din oraș Argeș, hram Sf. Nicolae, unde se află și sf. moaște ale muceniței Filothiei și care beserică iaste zidită de răposatulū întru fericire, de Radul-Vodă Negru, întâiul Domnu al țării, carele au stătut la leat 7798, și să vede că și acest clopotū să fie făcut și au stătut până la leat 1788 când au avut război poarta otomanicească cu cea chesaricească, și s'au sfărâmat urechi de ostași, iar acum la leat

veacul al XIV-lea, se află încă neacoperită până la această dată.

Diferite grafite și inscripții, aflate în biserică, ne arată aceasta.

Cel mai vechi: $\text{S: K: } \Gamma = 1415$ se află pe stâlpul stâng din fața altarului.

Pe peretele dintre proscomodie și altar: $\Delta \text{E} \Gamma \neq 3 \theta = 1501$.

Pe peretele drept al altarului $\neq 3 \lambda \theta = 1531$.

In pridvor $\neq \text{A} \Psi = 1700$ și $\neq \text{A} \Psi \Delta = 1704$.

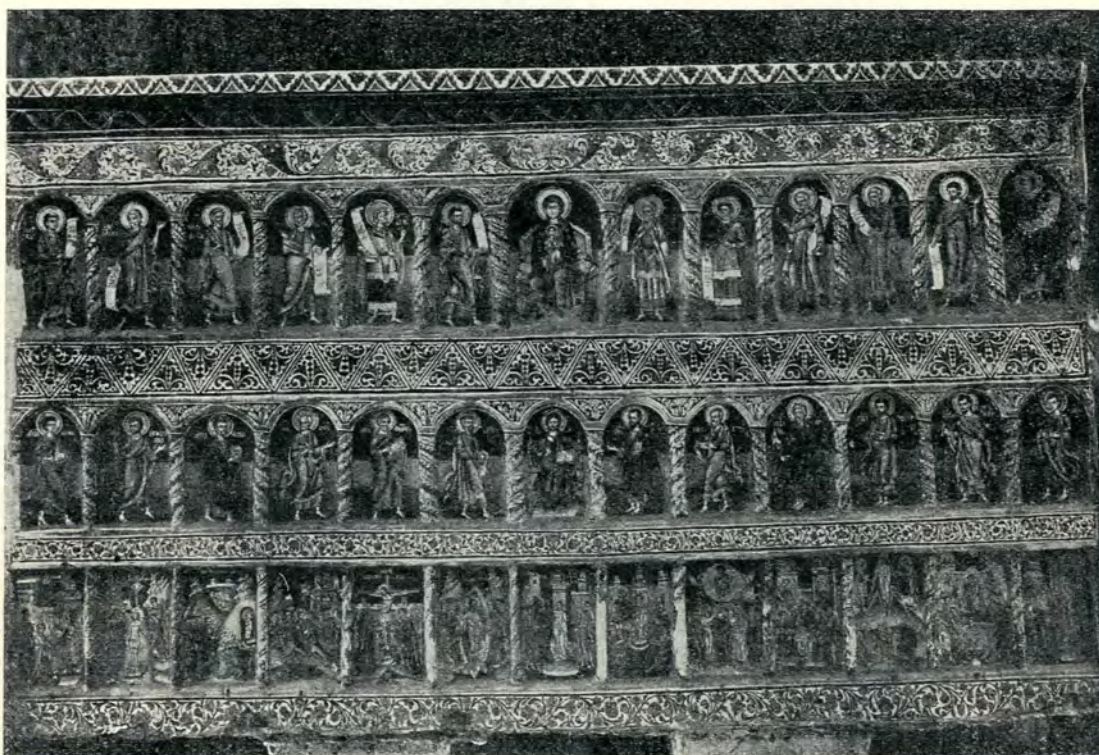

Fig. 22. Tâmpla bisericii, din 1750.

1812, în zilele stăpânirii marelui Impărat a toată Rusia, Alexandru Pavlovici, s'au prefăcut de prea sfinția sa întâiu episcop al Argeși, chiriu Iosif, mai adăogându și mater (ia) prin purtătoare de grijă a mea zmerit arhimandrit Theodosie, Năstavnic Sf. Monastir Kozanci?

De Georg Volf, Meșt. ot Sibiu.»

Reaua stare în care se află biserica în urma acestui războiu, necesită facerea unei noi reparațiuni totale a bisericii în anul 1827.

Mai toată vechea pictură a bisericii, din

Pe stâlpul drept din fața altarului $\text{CHMA} \Delta \text{E} \Gamma \neq 3 \theta \text{IK} = 1774$.

Pe acelaș: $\neq 3 \lambda \theta = 1541$ și $\mu \lambda \iota \alpha \iota \text{ } \omicron \kappa \tau \alpha \gamma \omicron \sigma \iota \omicron \iota \bullet \gamma \delta \omicron \iota \kappa \omicron \tau \alpha$ (sic); $\neq \text{Z} \tau \kappa = 1812^1$.

La această dată 1827, după cum arată două inscripțiuni ale lui Pantelimon (Fig. 27),

¹⁾ Onomasticul zgâriat pe pereții altarului, indicând mătâniile sau pomelnicele rugătorilor e interesant: Șarbul, Vișea, Mircea, Zinca, Stana, David, Zoița, Creățul, Stana, Dobra, Badea, Ilie, Marco, Paraschiv, Stepan, Stance, Angălina, Filipu, Micul, Tatomir, Mușa, Necula, Tatoinea, Zoița, Arghișa, Gheorghe Log, Căstina, Lepădat, Ivana, Mușa, Manea, Dan, Marco Log, Paraschiv, Dragomira.

In proscomodie: Necula, Coman, Gherguș, Stanca, Stan, Ivana, Mușa, Dan.

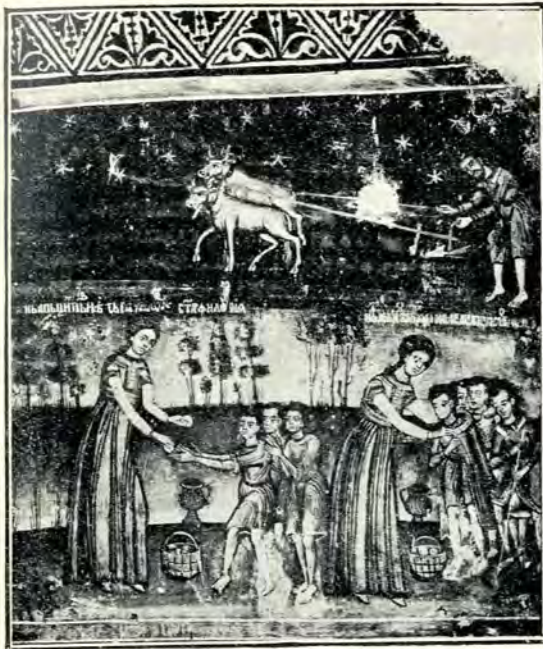

Fig. 23. Milosteniile Sf. Filoftei.

Fig. 25. Omorârea Sf. Filoftei.

Fig. 24. Ingroparea Sf. Filoftei.

Fig. 26. Aducerea în țară a Sfintei Filoftei.

sus pe turlă și jos deasupra ușii de intrare în naos, se retușă toată vechea pictură a bisericii și cea a lui Radu zugravul, în unele locuri, pe peretele de vest, dându-se peste admirabilele fresce de acolo, schimbarea la față, adormirea și fuga în Egipt, tencuială pentru a face noi fresce, copiate stângaci de pe cele vechi.

În același timp, se dărâmă mai toți sfinții

noul ctitorilor fig. No. 37 dar care lipsesc în desenul lui Bouquet (fig. No. 3).

În timpul Domniei lui Bibescu Vodă se făcù o nouă restaurare a bisericii.

Încă din 1843 magistratul orașului intervenea la Domn, pentru «meremetul» clădirii peste care trecuse atâtea veacuri¹⁾ și ale cărei bolți se dislocaseră.

În sept. 11, 1847 «nalții noștri Domni și

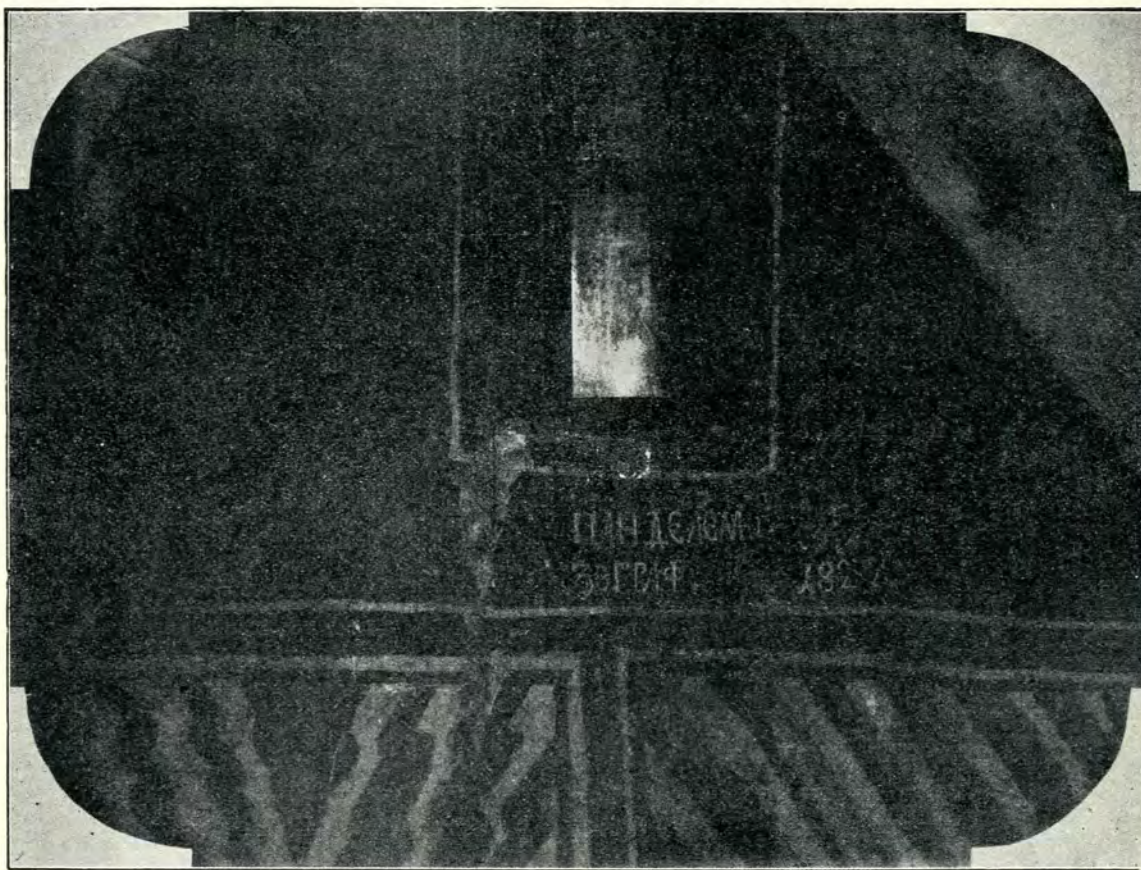

Fig. 27. Semnatura zugravului Pantelimon 1827.

mucenici din zona inferioară, făcându-se alții.

Întreagă această pictură, rămasă și azi, în locurile unde prima pictură lipsește cu totul, se deosebește pe lângă factura sa și prin terminarea tuturor legendelor sfinților prin trei puncte.

Cu prilejul acestei a doua restaurări se pardosì și biserica cu lespezi de piatră, și se aruncară, sfărâmându-se, toate pietrele de morminte, se adăugă două turle urite pe nartexul bisericii, ce sunt reproduse în pa-

Doamnă», vizitând lucrările ce se făceau la Episcopie «din prea marea bunăvoință a mărilor lor, s'au abătut și în Biserica Domnească, dintr'acest oraș, și văzând lipsa de trebuincioase s'au milostivit și au dăruit acestei sfinte biserici lei trei mii» prin episcopul Vlaicu, Președintele Magistratului²⁾.

Banii fură dați «din paragraful hotărît pentru schiturile sărace»³⁾.

¹⁾ A. S. Dos. 141 No. 44, 655. an 1844.

²⁾ As. Ministerul Cultelor T. R., dos. 1.336, an. 1847.

³⁾ Ordinul lui Bibescu. As. *ibid.*, 1847, Dec. 2.

Fig. 28. Biserica Sânicosara.

Reparațiunile făcute sub Bibescu constau în retușarea urîtă a picturilor lui Pantelimon, mai ales în zonele inferioare, și pe unde eră stricată, în colori de apă.

Peste tâmpla de zid din timpul lui Neofit, se făcù o tâmplă de lemn, în stil gotic, de pe modelul tâmplii de lemn dela monastirea Dealului, probabil printr'aceiaș meșter Friederich Šeller; chiar un oribil «pat-monument» «poruncit la Viena» se făcù pentru relicviile sfintei Filofteia.

În acelaș timp, se făcură și contraforții bisericii, astupându-se pentru aceasta, vechea poartă a bisericii din naos (zidul sud).

Lucrările ținură până în 1857¹⁾, când se terminară de zugrăvit, de Gheorghe Antoni zugrav, icoanele.

Dincă Brătianu făcea «odăile de bolnavi» ce veniau la Sfânta Filofteia, Safta Prijbeanca dăruia pentru acele chilii venitul rămas dela părinții ei: Maria și paharnicul Grigorie Drăgănescul.

Dimitrie Bolintineanu și alții se întreceau în faceri de bine pentru aducerea lucrărilor la bun sfârșit.

Ivanca Pârvanovici, tatăl lui Gion, ferecă ușile bisericii cu fier în 1858²⁾.

Cu toată această reparație, în 1887, biserica eră serios amenințată, mai ales în urma greșelii unui preot care tăiașe tiranții ce legau stâlpii interiori între ei. Biserica fù încredințată lui Leconte du Noüy pentru a o restaura.

¹⁾ În timpul acestei reparațiuni se găsi în podul bisericii un antologhion «dăruit bisericii Domnești din Argeș, hramul Stul Nicolae... de jupâneasa, creștină, a lui Chir Vasilie, Ioana, de la Făgăraș leat 3041 = 1706» când se notă aceasta: «La leat 1851 oct. 10 s'au găsit în bolta bisericii acoperită cu var».

²⁾ Pomelnicul bisericii.

Fiind serioase temeri de prăbușire ea fù închisă în 9 Ianuarie 1894.

Pentru asigurarea ei, în 1898, se puseră proptele interioare și exterioare.

În 1902, după raportul d-lui arh. Gabrielescu, biserica se află în această stare: «turnul pantocratorului crăpat în toate sensurile, bolțile slăbite, bucăți dintr'ansa amenință să cadă. Stâlpii interiori, cari susțin bolțile și turnul, crăpați și încovoiați, pe tot corpul bisericii se văd crăpături de sus până jos».

În această stare, în 1911, se decise, după douăzeci de ani de părăsire, de Comisiunea Monumentelor Istorice, restaurarea bisericii, care începù sub conducerea plină de simț de pietate și de înțelegere pentru rămășițele trecutului a d-lui Gr. Cerchez, în urma viilor proteste ale orășenilor și parohului bisericii Ec. Stefan I. Dimitrescu.

Restaurarea arhitectonică dură până în 1914, când se începù restaurarea picturii prin conlucrarea pricepută a d-lui Norocea, ajutat de pictorii I. Mihail și G. Teodorescu.

În 1920 se începură săpăturile ce se află încă în curs de executare, pentru a se completa știrile asupra acestei interesante biserici.

CONSIDERAȚIUNI ISTORICE ASUPRA BISERICII SANICOARA

De pe tradiție și de pe stil,¹⁾ biserica Sf. Nicoară, cu un mare turn-clopotniță, în față, de pe moda occidentală, este o biserică catolică (fig. No. 28).

Din natura aperiajului său se poate deduce că a fost construită după zidirea bisericii

¹⁾ Seamănă cu biserica Latinsca țrăcva din Serbia.

Fig. 29. Secție în pardoselile bisericii cu prilejul săpăturilor.

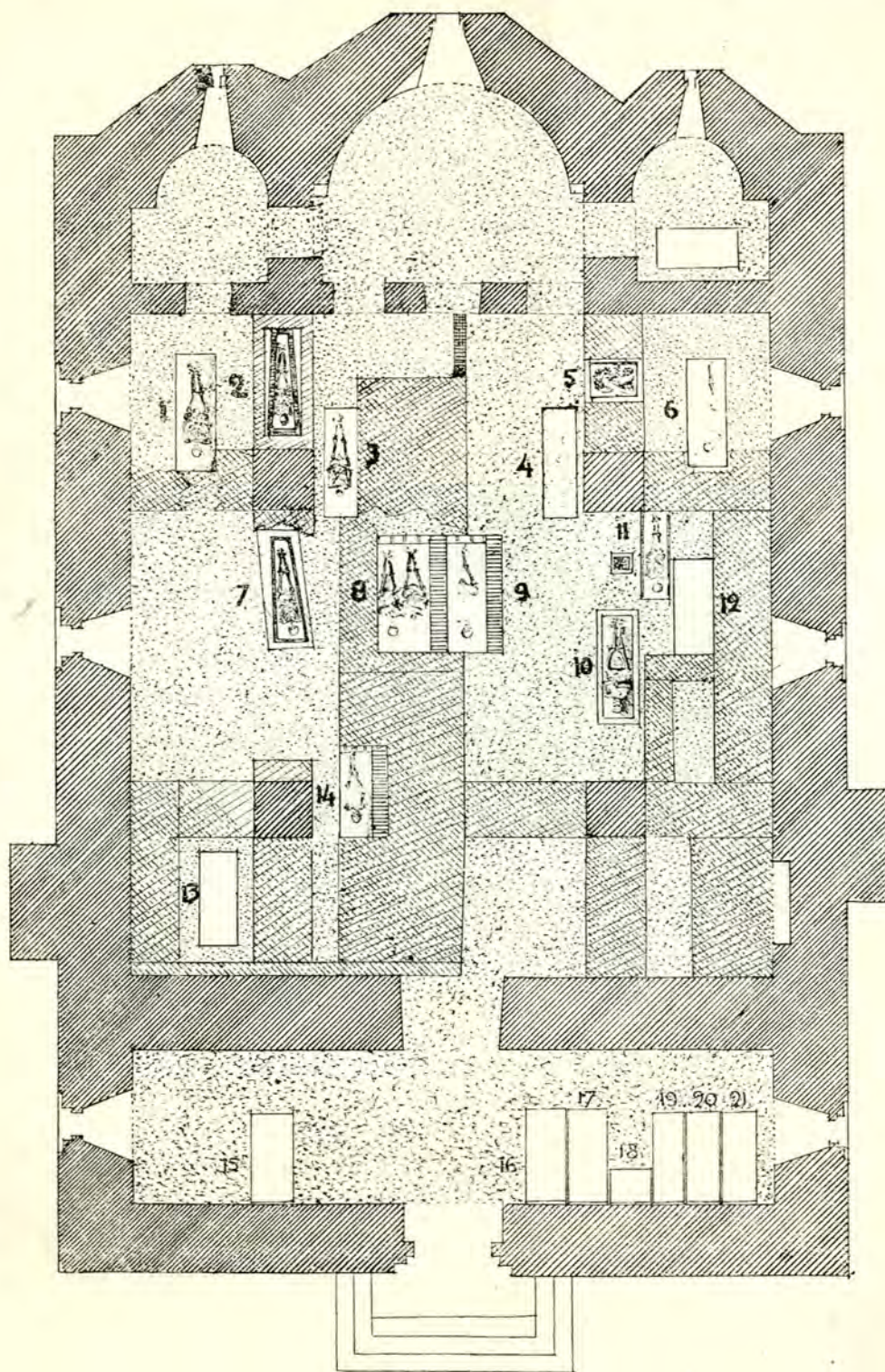

Fig. 30 Planul distribuției mormintelor aflate în săpături:
 1. Cavaler, 2. Cavaler zugrăvit, 3. Cavaler fleurs de lys, 4. Cavaler, 5. Mormânt inchipuit, 6. Voislav,
 7. Udobă, 8. Vladislav, 9. Dan, 10. Radu Negru, 11. Fiul lui Radu Negru, Vladislav, 12. Ana
 Doamna, 13. Dan II, 14. Necunoscut.

Scara: 0.008 = 1.00 m.

Domnești, întrucât întrebunțează foarte sporadic piatra «tuf-calcar» ce se întrebunțează regulat la prima, ca piatră de «taille», la colțuri.

Știm că Marghita, soția lui Basarab; Clara soția lui Nicola Alexandru Basarab și poate chiar Mara ¹⁾, soția lui Mircea, sunt catolice; pentru acest motiv soția lui Mircea nu este reprezentată în biserica sa ctitorială Cozia.

Tot în timpul domniei lui Basarab, dar, s'a ridicat și această biserică, într'o epocă când activitatea papală în țările acestea eră așa de mare.

Vladislav Basarab, în 1369, reconfirmă jurisdicția asupra-catolicilor din țară, Episcopului din Transilvania, Dimitrie, de care ei au depins «a tempore-*praedecessorum nostrorum*», și-l recomandă tuturor ca să fie bine primit cu prilejul acestor vizitațiuni ²⁾.

În 1382 se înființează chiar un Episcopat în țară, cu titlul de «*Severiniij necnon parcium transalpinarum*» ³⁾.

¹⁾ Pomenită în pomelnicul mănăstirii Brădet, locuitoare mai mult în Ungaria, ea e citată cu evlavie în documentele fiului său Mihail, «când au venit Doamna maica Domniei mele din Țara Ungurească, în luna lui Iunie 22, 1418». *Condica Cotmenii I*, 4.

Pentru Brădet A. S. Argeș, IV, 5, 21, 1656, «făcută de răposatul Mircea Vodă care a făcut Cozia».

H. I,₁; 697. Clement VI, lui Alex. Basarab să tragă dela erezie pe Olachi-Romani. H. I,₁, 600, an. 1327, acelaș să primească închizitori. H. I,₂, 158, an. 1370 Urban V Doamnei Clara. H. I,₂, 159, an. 1370. Urban V lui Vladislav să se întoarcă dela erezie. H. I,₂, 207, an. 1373, Grigorie IX, concedă minoriiilor dreptul de a ridica biserici în Valachia. H. I,₂, 268, propagandă în Țara lui Basarab.

²⁾ H. I,₂, 148.

³⁾ H. I,₂, 276.

În 1390, acest episcop se mută chiar în reședința domnească a curții din Argeș, cu titlul de «*Episcopus Argiensis in Valachia*» ¹⁾.

Până la 1603, se poate urmări seria episcopilor de Argeș, cari oficiau, de sigur, la Sânicoadă ²⁾.

În 1602 ³⁾, însă, probabil, din pricina descreșterii populațiunii catolice a Argeșului, Bernardin Querini, care poartă tot numele de *Episcopus Argensis*, se mută la Bacău.

În 1603, acelaș Episcop, vorbind de noua biserică catedrală din Bacău, amintește de cea din Argeș: «*loco ecclesiae Argiensis in Transalpina, funditus eversae*» (fundamental distrusă) ⁴⁾.

În 1640 cu prilejul vizitei lui Bakšici se constată că catolicii rămași fără preot «*pian, piano sono divenuti heretici et doppo, scismatici*» ⁵⁾.

În 1802, Clarke, văzând în stare de ruină acest «templu roman» ⁶⁾.

Bouquet vizitând-o, (vezi

fig. No. 3), amintește legenda că «o principesă catolică, soția primului voevod al Valachiei, Negru-Vodă, descinzând ea însăș din Burbonii Ungariei, fondă în Carpați, singura capelă, închinată cultului, pentru care strămoșii săi duseseră așa de departe în orient gloria armelor lor ⁷⁾».

¹⁾ H. I,₂, 330.

²⁾ H. I,₂, 67, H. II,₂, 276, H. VIII, 202.

³⁾ H. VIII, 248.

⁴⁾ *Columna lui Traian*, VII, 1876, 305—308.

⁵⁾ Bakšici; *Monumenta slavorum spectantia historiam slavorum meridionalium*, XVIII, 102.

⁶⁾ Clarke, *o. c.*, 278. «Roman temple thad had been constucted moth terracotta tiles».

⁷⁾ *Album valaque*, Paris, 1843.

Fig. 31. Mormântul lui Vladislav-Vodă.

Se pare, însă, că pe la începutul veacului ea fû reparată și dată cultului ortodox.

Săpăturile făcute în biserică au scos la iveală morminte cu totul recente.

Omeni bătrâni își reamintesc încă de frescele acestei biserici, și de hramul sfântului Niculae, ce se află la ușa de intrare ¹⁾.

SĂPĂTURILE DIN CURTEA DOMNEASCĂ

A. Biserica domnească, identificarea mormintelor

În interesul completării tuturor știrilor privitoare la Biserica Domnească se decise facerea de săpături (vezi jurnalul lor).

Sub pardoseala ultimă, făcută la 1827, din

fel: mormintele 1, 2, 3, 4, 5, 6 și 11, așezate în imediata apropiere a altarului. După examenul scheletelor se deduce că ele sunt ale unor oameni tineri și chiar copii. (Vezi planul fig. No. 30).

După scheletele, aflate în mormintele No. 7, 8, 9, 10, 12 se deduce că ele sunt al unor oameni mai în vârstă, excepție făcând poate numai mormântul No. 14, al unui necunoscut.

Dintre mormintele aflate în mijlocul bisericii, se stabilî, de pe resturile găsite, că mormintele No. 8, 9, 10, 12 și chiar 13 sunt morminte domnești, celelalte sunt ale fiilor și rudelor Domnilor pe care îi vom stabilî în cele următoare.

Fig. 32. Fragment din piatra funerară a lui Vladislav-Vodă.

lespezi, (fig. No. 29) la o adâncime de 0,50 cm. se dete de resturi din prima pardoseală de cărămizi, și mai peste toată întinderea bisericii de mortarul gălbui peste care fusese așezată.

Între aceste două pardoseli se găsi și pardoseala doua de cărămizi, din 1750.

Sub pardoseala întâia se dete, în dreptul mai tuturor stâlpilor din naosul bisericii, de substrucției de bolovani, cari legau stâlpii cu zidurile bisericii.

De aci în jos, prin săpături, făcute de pe un anume plan, se dete la o adâncime ce varîă dela un metru până la 1,50 m. de patrusprezece morminte, cu cincisprezece schelete, aflate în naosul bisericii și dispuse ast-

Cel mai vechiu mormânt trebuie să fie cel zidit în substrucția de bolovani aflată în mijlocul bisericii, întinzându-se între altar și substrucția ce legă bazele stâlpilor din spre vestul bisericii.

În adevăr, locul de onoare în toate bisericile este în naos, în colțul sud-vest, în dreapta bisericii.

Acî, însă, fiind ușa cea veche a bisericii, care a fost astupată deabiă la 1850, mormântul ar fi fost expus călcării în picioare. De aceea s'a ales ca cel mai de onoare loc, cel din centrul bisericii, sub cupola pantocratorului (8 pe plan, fig. No. 30).

În acest mormânt, fie scobit ulterior în subzidirea găsită (fig. No. 31), fie zidit special cu această enormă massă de zid, s'au

¹⁾ Niță Zmarandin din Argeș.

găsit urmele benzilor de tencuială roșie, ce împodobiau marginile de sus ale lui.

În mormântul foarte profanat, s'au găsit osemintele a două schelete, dintre cari unul fără de cap, aflat deasupra mormântului de alături No. 9.

Tot aci s'au găsit, spre cap, fragmente, dintr'o inscripție funerară: **ΛΑ ΗΣ ΒΥΧΑ** cari perfect alăturate, nu mai lasă nici o îndoială că dau numele lui Vladislav, care am văzut că este primul domn ce rezidează statornic la Argeș: **[Ε]ΛΛ[Δ]ΗΓ[Ο]ΛΛΕΥΣ ΒΥΧΑ** (fig. No. 32,33) (Vladislav întru Hristos).

De altfel, în afară de biserica Domnească din Câmpulung, Vladislav nu putea fi înmormântat nici în modesta mănăstire Voștița, zidită de el, nici în Tismana, care nici nu era începută cum am văzut ¹⁾.

Faptul că Domnul a fost găsit, împreună cu Doamna sa în același mormânt — cerceul și brățara găsite sunt o probă evidentă —, faptul că în pomelnicul bisericii, Vladislav Vodă este pomenit cu doamna sa Cherana, nu mai lasă nici o îndoială asupra identității mormântului său, cu atât mai mult că toți domnii ceilalți, afară de Radu sunt pomeniți fără de soțiile lor.

Al doilea mormânt important este sarcofagul găsit (la No. 10 pe planul, fig. No. 30) sub o substrucție de bolovani, groasă de 0,25 cm., și care era acoperit cu un mare capac de piatră. (fig. No. 34).

¹⁾ Afirmarea lui Sébastien Rhéal: *Résurrection des peuples*, citat de d-l Iorga, privește pe «Michel Bass. I-er Ban des Bassiens. . . Une inscription et des fleurs de lys trouvée dans le monastère de Tismana, témoigne que le Domnu avait épousé une princesse du sang de Saint Louis».

Dacă poate fi luat în considerare acest poet astral, atunci acest mormânt este al lui Mihail, fiul lui Mircea, a cărui mamă era probabil catolică.

Și în Album-Valaque, vorbindu-se de poarta mănăstirii Tismana: «à la fois le plus ancien et le plus pittoresque des alpes carpathiennes est encore revêtu des gloires héraldiques de son illustre maison» (Burbunii! din Ungaria).

Faptul că scheletul din acest mormânt se află depus într'un sarcofag, cum și împrejurarea că el a rămas neprofanat, au contribuit ca acest mormânt să fie și cel mai bine păstrat.

Amănunte asupra felului cum a fost găsit se dau la jurnalul săpăturilor.

Într'acest loc, ritualul bisericii, consacrat printr'o tradiție seculară, prescria facerea pomenirii ctitorului bisericii, cu tava de colivă, la hramul bisericii, Sf. Niculae.

Aci se pomenește din generație în generație Negru-Vodă, cum zice tradiția populară ¹⁾.

Cu mult înainte de descoperirea mormântului, Tocilescu afirmă, vorbind de așa zisa statuă a lui Negru-Vodă, «că s'ar fi găsit încă de mult în zidul bisericii, la vechea intrare

unde e înmormântat Radu-Vodă Negru, acolo, adică unde azi se află scaunele împărătești» ²⁾.

De fapt scaunele împărătești se aflau în fața stâlpului unde-am găsit mormântul și la capătul acestuia ³⁾.

Epitropul Bisericii Domnești, în 1843, adresându-se lui Bibescu Vodă invoca, pentru a atrage luarea aminte a Domnului pentru această biserică: «mormântul în care zace țărâna răposatului întru fericire Radu-Vodă Negru» ⁴⁾.

Mitropolitul Neofit, în 1746, pomeni pe ctitor. . . la «Biserica lui Radu Negru» ⁵⁾.

Pomenirea o făcu desigur lângă «piatra mare, cum intri în biserică, la dreapta, pe care este sculptată icoana lui Radu-Vodă Negru».

Răguzanul Luccari, în 1601, care avea multe legende confuze despre țara noastră, datorite tradițiilor păstrate în familia sa din

Fig. 33. Acelaș fragment reconstituit.

¹⁾ Vezi declarațiunea dascălului Sima Popescu, la anexe.

²⁾ Tocilescu: *Raporturi asupra câtorva mănăstiri*. Analele Academiei Române, partea istorică 8, S. II, 161.

³⁾ Vezi și declarația Sima Popescu (Jurnalul săpăturilor).

⁴⁾ A. S. Ministerul Culturul Ț. R. Dos. 141, an. 1844.

⁵⁾ *Biserica ortodoxă l. c.* 634, 636.

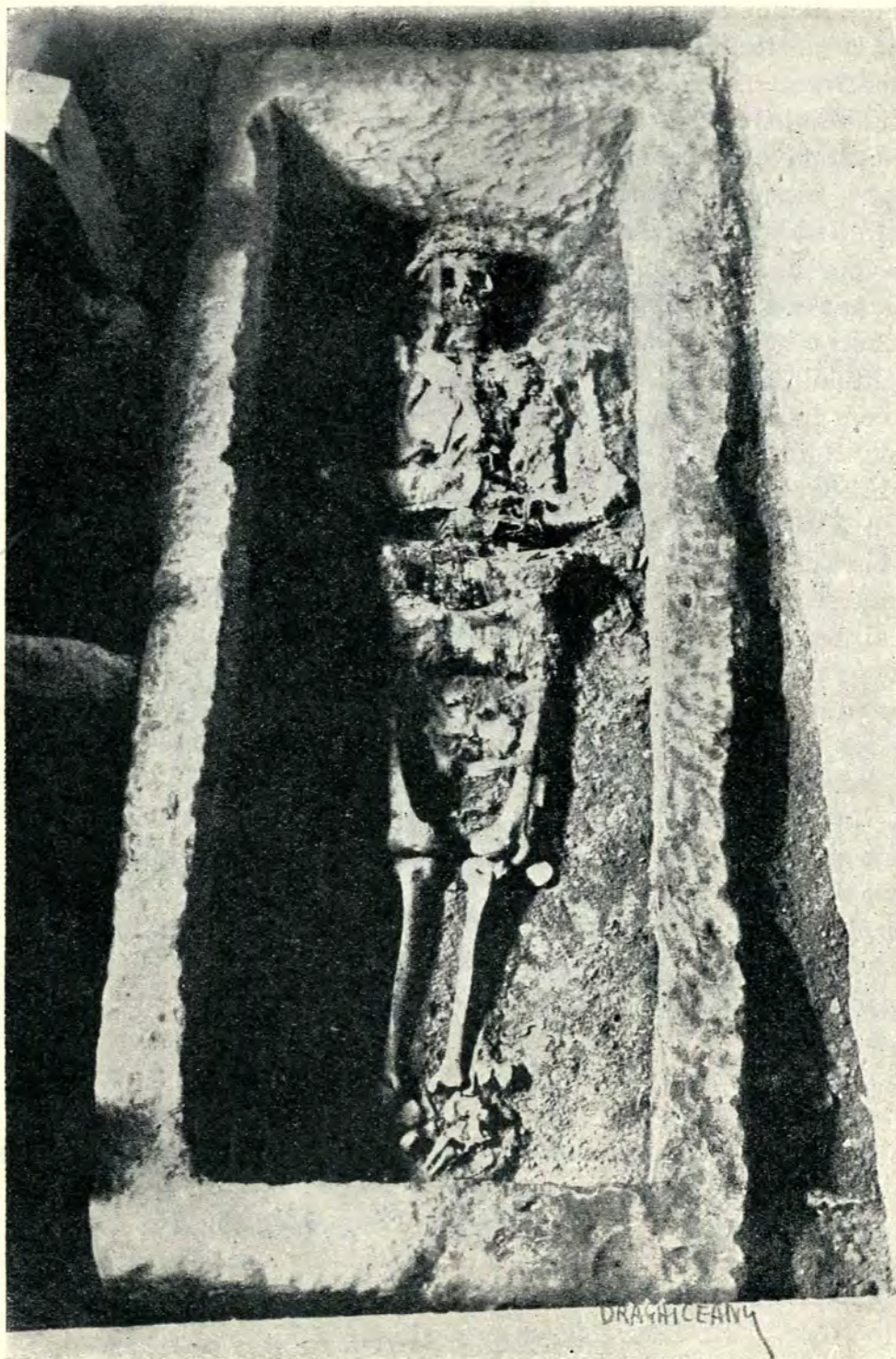

Fig. 34. Sarcofagiul cu scheletul lui Negru-Vodă.

timpul legațiunilor la noi a moșilor săi, știă să afirme că Negru-Voevoda «fu sepelito în Argis»¹⁾.

Și cronica țării ne spune de el că au domnit până la moarte, îngropându-l «la biserica lui din Argeș»²⁾.

Pomelnicul bisericii (fig. No. 35), făcut pe la 1863 de pe altul vechiu, care eră cel puțin de pe la 1812³⁾, începe cu ctitorii principali ai bisericii: Io Radul-Voevod, Ana Doamna; Io Neagoie-Voevod, Despina Doamna.

Nu mai încape nici o îndoială, cu toate că nu s'a găsit nici o inscripție, că ne aflăm în fața mormântului lui Negru-Vodă, cum începe să numească pe Radu, cum am văzut, hrisoavele încă din veacul al XVI-lea.

Ritualul bisericii de sute de ani, transmise până azi numele celui mai vechiu fondator, de pe tradiție, al monastirilor din țara românească.

Grija și luxul cu care Radu-Vodă fu îngropat, arată și grija pe care el și ai lui trebuie să fi avut-o pentru pomenirea lui.

Cunoaștem dispozițiunile pe cari Domnii și le luau în această privință încă din vieață.

Moise Vodă, în 1529, dete o moșie Tismenei, pentru ca atât cât va trăi el «să mi se cânte în fieștecarele săptămână, într'o zi, seara paraclis cu pahar, iar, a doua, sfânta și dumnezeiasca liturghie, cu colivă, și cu pahar, iar după moartea Domniei mele să mi se cânte în fieștecarele an, într'o zi, parastas cu pahar, iar a doua zi Sf. Liturghie, cu sobor și cu colivă, și cu pahar, și să-mi facă masă

ctitoricească și împărțire la săraci. Te rugăm și pe tine cinstite și milostive Domn, pre care îl va alege Domnul Dumnezeu a fi Domn Țării Românești, în locul zmereniei Domniei mele. . . să împlinești a noastră făgăduială. . . pentru sufletul și pomana Domniei tale»¹⁾.

Din faptul că s'a găsit în mormântul lui plete castanii, se poate deduce că el a murit tânăr, «scurtându-i-se zilele», cum zice hrisonul pentru Tismana al fiului său Dan.

Figura lui este reprezentată în scena hramului bisericii, dela intrare, unde Domnul, cu plete și barbă castanii, îngenunchiat, întinde mâinile, în poză de rugăciune, înaintea tronului lui Hristos, întocmai ca împărații bizantini²⁾ (fig. No. 36 și 110).

De altfel nici unul din Domnii anteriori lui Radu nu poate fi identificat cu scheletul aflat în sarcofag.

Marele Basarab, cum glăsuește grafitul găsit pe peretele nordic al bisericii, a murit la Câmpulung. Tradiția hrisonavelor referitoare la acea mănăstire arată, cum am văzut, că oasele lui sunt îngropate acolo.

Tradiția chiar despre chipul său, păstrată în portretul său, aflat în Chronicon pictum (fig. 7), scrisă în 1355, îl reprezintă bătrân. În sarcofag însă mortul e tânăr.

Fiul său Nicola Alexandru e îngropat sub piatra de mormânt ce se păstrează până azi la Câmpulung (fig. No. 11).

Vladislav, am văzut că e îngropat în centrul bisericii.

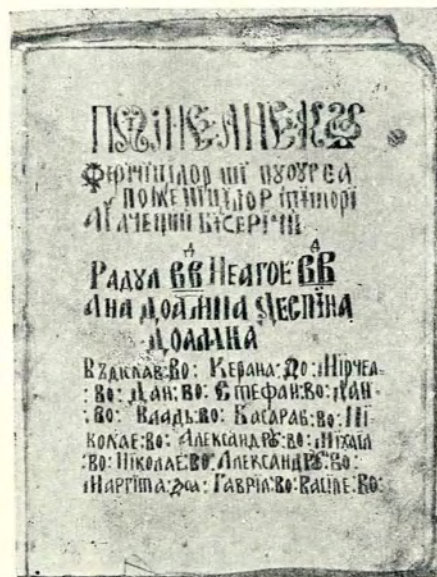

Fig. 35. Pomelnicul Bisericii Domnești.

¹⁾ o. c.

²⁾ Magazin, IV, 232.

³⁾ Publicat în Revista Istorică, an. 1920. El menționează pomeniri pentru anul 1812 și 1850.

¹⁾ Condica mănăstirii Cotmeana I, 6 v. an. 7539.

²⁾ Vasile, în mosaicurile dela Sf. Sofia; Diehl: *Manuel d'art byzantin*, p. 174. Manuel Paléologue în Mitropolia din Mistra: Millet: *Monuments de Mistra*. 91, 3.

Theodor Metochites la Kahrié-Djami. Vezi Izvestia, institutului rus din Constantinople XI, München, 1906. (Album).

Portretul lui Radu și al soției sale, Ana, se află înainte de restaurarea picturii dela 1829 și în dreapta ușii de intrare în naos, sub icona unui Hristos binecuvântând (fig. No. 37).

El fiind distrus de Pantelimon — cu excepția lui Hrist — a fost înlocuit cu altul făcut, de sigur, de pe un decalc de pe cel vechiu.

Din acel panou al ctitorului a mai rămas și o inscripție fragmentară, deasupra, pe care o vom vedea-o mai târziu.

Identitatea acestui panou cu cel ce există astăzi în restaurata episcopie a Argeșului, nu se poate tăgădui (fig. No. 38).

Figura uscată și prelungă a Domnului Radu din biserica episcopală, dinainte de restaurare, s'a păstrat în copia pictorului Tătarăscu la Academia Română (fig. No. 12).

Pe acest panou, zugrăvit în vremea lui Neagoie-Vodă, și pe care îl văzû Odobescu înainte de restaurarea monastirii, erà scris: **IO PAДЪА БОЕВОДЪ; ГОС-ПОЖДА ЕГО АНА.**

La Câmpulung, în Mănăstirea Negru-Vodă, se află de asemenea un panou cu chipul lui Radu Negru, făcut, cum am văzut, la 1828, de pe cel vechiu, existent în biserica dărâmată a lui Matei Basarab, și cu o titulatură făurită de pe cronici: «marele Radu Negru-Voevod, întâiul domn, descălicătoare al țării românești» (fig. No. 13).

Și la schitul Negru-Vodă din Stoenesti Muscel, sub panoul publicat în această publicație, s'a dat de un alt panou din veacul

al XVIII-lea, făcut în vremea starițului Ioil, și în care se reprezintă Io Radu Negru Voevod și tatăl său Io Nicola Alixandru Voevod» (fig. No. 10).

Sub acest panou se vede o altă frescă mai veche ce reprezintă pe aceiași ctitori.

Existența în Biserica Domnească a două tablouri cu portretul lui Radu Negru nu poate fi o surprindere.

Și la Lesnovo, în Serbia, despotul Oliver e reprezentat în biserica, zidită cam în aceiași ani cu Domneasca, dar pictată cu câțiva ani mai înainte, de două ori, odată în biserică singur, și altădată în nartex ¹⁾ cu soția sa.

Ca și acolo, și aici Domnul reprezentat (fig. No. 38 și 110), este ctitorul bisericii care a săvârșit biserica, pictând-o.

Biserica zidită de Basarab, Radu o termină, de aceea pomenirea ctitoricească se făcea la mormântului.

Din inscripția pusă de Pantelimon pe panoul lui nu a rămas

decât numele de **ДМНА** = Doamna, din titulatura, Ana Doamna, pe care se pare că Leconte du Noüy a recopiat-o pentru panoul său dela mănăstirea Argeșului (vezi fig. No. 38).

Inscripția cea veche din al XIV-lea veac, de

¹⁾ G. Millet: *L'ancien art Serbe*, Paris 1919, 26. Costumul doamnei în special, cu dantelele ce cad pe tâmpile de sub coroană cum și marii cercei sunt absolut asemănători cu ai Vasilisei Maria Lyverina. Vezi și acelaș port la jupăneasa Doia, a Despotului serb Deaian la Bělova Schita. (*Bulletin arch. bulgare*, 1912, 63).

Fig. 36. Chipul lui Radu-Vodă-Negru în icona hramului bisericii.

Fig. 37. Panou în naosul Bisericii Domnești cu chipul lui Radu Negru și Ana Doamna.

deasupra panoului are din nenorocire marginile laterale rupte, astfel că nu se poate ceti decât fragmentar titulatura Domnului și Doamnei, în limba barbară a pictorilor.

Această inscripție a fost scrisă, după săvârșirea panoului, pe un ciubuc pe care se află ornamentul No. 264, care fiind acoperit cu un fond de vopsea, s'au scris următoarele rânduri, notate pe pagina următoare.

Peste mormântului lui Radu desigur se află o piatră, ca și deasupra tuturor celelalte morminte unde au fost găsite fragmente din aceste pietre.

Tradițiunea voiește ca piatra dedesupra mormântului său să fie aceea foarte mutilată care reprezintă pe un Domn cu plete, cu coroană pe cap, zăcând cu mâinile pe piept pe patul mortuar înfățișat deasemenea (fig. No. 43—46).

Cronica cantacuzinească afirmă că după moartea lui Radu Negru «i-au făcut și statue de piatră, adică chipul lui care este în slona acelei bisericii»¹⁾.

Această piatră, pe vremea lui Neofit am văzut, însă, că eră pusă lângă, sau pe mormântul lui Radu Negru.

Ea, însă, nu este piatra acestui mormânt cum greșit a atribuit-o tradiția.

Lucrată numai pe o margine, și brută pe toate celelalte margini ea nu a putut servi decât unui mormânt ce s'ar fi aflat în colțul bisericii, cu capul și marginea nelucrată lipite de un zid.

Acest mormânt nu poate fi decât cel dela

¹⁾ In Șincai o. c. an. 1215. Vezi și Drăghiceanu: *Buletin*, 1913, 195. Bellanger: *Le Cheroutza*, Paris, 1846, 430.

Palmete de pe perna mortuară a patului acestei pietre se văd la Peribleptos (Millet: *Mistra*, 49,3).

No. 13, pe planul (fig. No. 30), unde chiar am găsit urmele încastrării ei în zid (vezi jurnalul săpăturilor).

Scoasă din biserică pentru a creă spațiu, ea fu pusă peste piatra (fig. No. 40), care în adevăr eră a lui Radu, în slona (tinda) bisericii, și se creiă, astfel, legenda cu statuia lui Radul Negru.

Pentru mormântul lui Radu, liber pe toate laturile, nu se putea face o astfel de piatră.

De fapt, peste acest mormânt trebuie să fi fost așezată piatra (fig. No. 40—42) care deasemenea se află în tinda bisericii azi, decorată foarte oriental cu ornamentație în méplat pe ambele laturi lungi, cu o rozetă și un arbore pe fața de deasupra și cu o cruce pe fața dinspre picioare, rămânând brută la latura dinspre cap.

Considerând toate mormintele aflate în biserică, ea nu putea fi așezată decât la mormântul cavalerului (No. 2 pe plan) sau la mormântul lui Radu, ambele aflate la picioarele stâlpilor bisericii, de care se putea alipi cu căpătâiul lăsat brut.

Înălțimea ei, însă, ar fi împiedicat circulația în fața altarului — dacă ar fi fost

așezată peste mormântul No. 2 — pe de altă parte, nici importanța acestui personaj nu eră așa de mare pentru a i se pune această piatră.

Dealtfel, peste acest mormânt am găsit spre capăt fragmentul unei lespezi.

Această piatră, deci, nu putea fi decât peste mormântul lui Radu, unde alipită de stâlpul bisericii, acoperiă numai jumătate din mormânt, pentru a nu împiedică circulația în biserică.

Fig. 38. Panou în Episcopia Argeș cu chipul lui Radu Negru și Ana Doamna.

(. . . . .) ВА НА ВА ВЛАГОБЕРЕНЬИ¹⁾, (САУ) [ВЛАГО]АРЕГІ(Ѓ) [ВОИ]ЕА²⁾ И ГАМОАПРКЖА[ВНУІ³⁾
[V]ЖПРО[ВІАНУ]И ЕА[І І І І]ЮКЕ⁴⁾ ЕЛГЕН ОБАГСТІ ЕАН ГРСОИ
И ЕЛ ХЛ ЕЛ ЕАНОЕ[Р]К[Е]НАА⁵⁾ И ГРЖА ЗЕМН ЕЖПРОЕАХЛН И ЕЛГ[Е]И ОБЛАСТИ СВОИ]

. . . . . bine credinciosul Voevod și însuși stăpânitorul

. . . . . Ungrovlahiei stăpâniri Domn și al întregului ținut al stăpânirii sale.

. . . . . întru Hristos Dumnezeu bine credincioasa și Doamna Țării Ungrovlahiei și a tot (ținutul său).

¹⁾ Se vede mai bine **ВЛАГОБЕРЕНЬИ**, cum propune D-1 Prof. Cancei, de cât **ВЛАГОБЕРЕНЬИ**.

²⁾ **ВІАНУ**, vezi și **ІАНУ** cu semnătura lui Vlad Voevod (Fig. No. 19).

³⁾ **ГАМОАПРКЖА** се găsește pe piatra de mormânt a lui Nicola Alexandru (fig. No. 11) și în titlul lui Mircea.

⁴⁾ Cuvântul este foarte stricat. Prin imposibil (intrucât genitivul este **ІАНУ** sau **ВІАНУ**) de ar fi Vidinului, atunci acest panou, cel dela Episcopie și cel dela Câmpulung ar trebui să fie portretele lui Vladislav, care ar fi început pictura bisericii (după cum pictase și Vodîța) pe timpul cuceririi Vidinului, Februarie 1369, iar portretul dela hram ar fi al lui Radu care a terminat biserică.

Țapul însă că la **Сампунг**, cum au văzut Stolnicul Cantacuzino și Neofit, erau reprezentăți Dan fiul lui Radu, Radul-Vodă, și faptul că chiar Neagoe întinlase

panoul asemănător dela Mănăstirea Argeșului tot Radu Voevod, exclude, însă, această supoziție. Soluția dată de D-1 Prof. Ios din Cracovia, pe care a binevoit a mi-o comunica D-1 P. Panaitescu este singura care se poate impune: **ІАНУ** може = al Ungrovlahiei, stăpâniri Domn și etc.

⁵⁾ **ВЛАГОБЕРЕНЬИ** се găsește și la **Вуігари**: **въ хлѣбѣ варенѣи** вартъ в титлѣ влѣ Александрѣ дин 1347. (*Buletin arch. bulgare*, 1912, 213); în titlatura lui Ion Asan (*ibid.*, 1912, 54). În titlatura lui Mihailin (**Віікн**) în Millet, o. c. planșă).

Fig. 39. Inscrupția de deasupra panoului citorilor (v. fig. 37)

Fig. 40. Piatra de mormânt a lui Radu Negru.

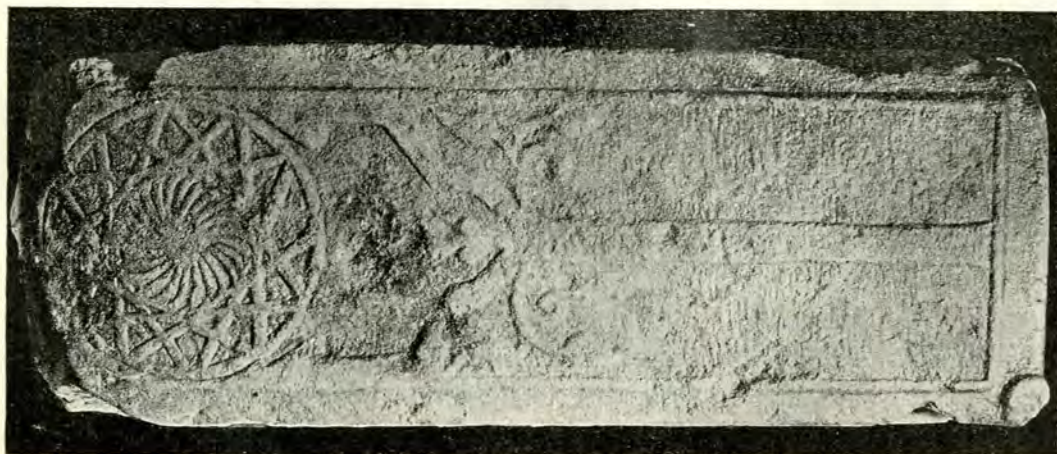

Fig. 41. Piatra de mormânt a lui Radu Negru. Fața.

Fig. 42. Piatra de mormânt a lui Radu Negru. Latura.

La No. 9 pe plan (fig. No. 30), s'a găsit mormântul unui Domn ce-și păstră încă pe cap diadema de mărgăritare, cu șnurul ce o legă pe cap (fig. No. 44), asemănătoare cu aceea a lui Radu Negru, dar care erà complet profanat.

S'au găsit, deasemenea, fragmente din piatra sa de mormânt, cu câteva litere, cari nu dau nici un fel de lămurire asupra numelui (vezi planșele anexe).

Acest mormânt nu poate fi decât al lui Dan, fiul lui Radu și urmașul lui, mort în luptele cu Șișman, Țarul dela Târnovo, cum este pomenit și în pomelnicul bisericii.

Nu se știe din ce motive s'a renunțat la acest placaj, găsit alături, neîntrebuințat, zidindu-se un cavou, în formă de cosciug, care, prăbușindu-se, zdrobi întreg scheletul. Aci s'au găsit inelele cu inscripție slavă și germană pe cari le vom descrie în altă parte. Literele inscripției slave, foarte barbar lucrate, ulterior, probabil la Brașov, de pe un desen făcut în țară ce nu a fost înțeles, mi-au dat întâiu lectura (fig. No. 48) *ЛАНДОУ ДОБКА ПРЪСРЕ*.

Și întrucât, cum m'a lămurit și d-l Filow, directorul institutului arheologic din Sofia, trebuia cetit *ПРЪСРЕНЪ*, bănuii că nu-

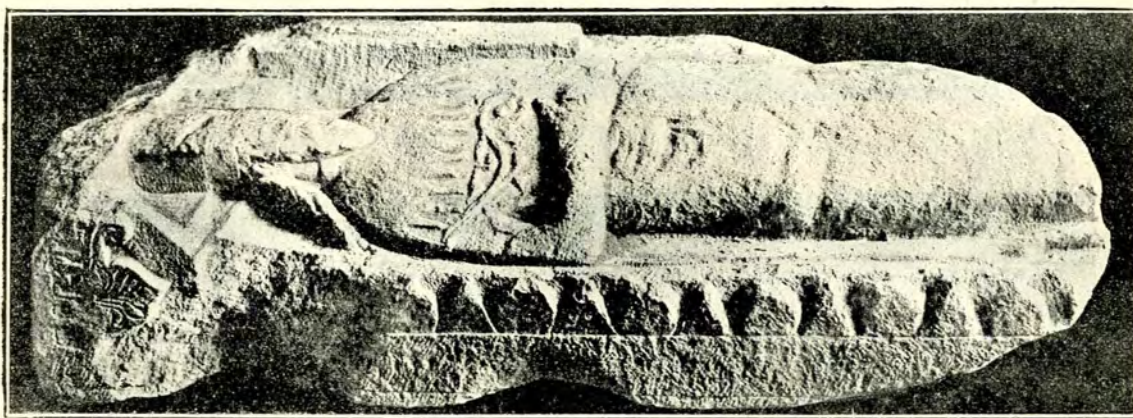

Fig. 43. Piatra cu chipul zis al lui Negru Vodă.

La No. 13 (pe planul fig. No. 30), în colțul n.-v. al bisericii, s'a găsit un mormânt cu totul profanat și pe care se află piatra atribuită lui Negru-Vodă (fig. No. 43—46). El trebuie să fie a lui Dan al II-lea, fiul precedentului, care am văzut că a rezidat cu predilecție la Argeș, și care e pomenit și în pomelnicul bisericii.

Mormântul dela No. 7 (pe plan), fig. No. 47, găsit prăbușit și neprofanat, conține oasele unei rude domnești, fapt ce rezultă și din felul cum pentru acest mort se pregătise, la început, un sarcofag din lepezi alipite, ai căror pereți interiori erau vopsiți cu roșu ca la Domni ¹⁾.

mele anterior trebuie să fie al posesorului inelului pe care îl credeam Vladislav sau Laslo de Doboca.

Totuș, neputându-se deduce aceste nume din această descifrare, am considerat, într'o a doua lectură, prima literă ca un N incomplet și am cetit: *НАНДОУ. I*).

Examinând bine litera a IV se vede că este mai mult un *И* decât un *Д*, foarte caracteristic făcut la litera a VII-a, și dacă îna-

¹⁾ Hipoteza făcută într'o revistă că acest mormânt este al lui Nicolae de Doboca, care trecând în țară și-a luat numele bulgaro-macedonean de *НАНАЕ*, care înseamnă Naie (!), este o imposibilitate.

Domnul Țării noastre se chemă Nicola, români din Serbia citați în documentele lui St. Uroș, pentru mănăstirea Zica au tot acest nume H I, 2, 775. chiar și țiganii la noi aveau numele Necula. (Ștefulescu, O. C. 191).

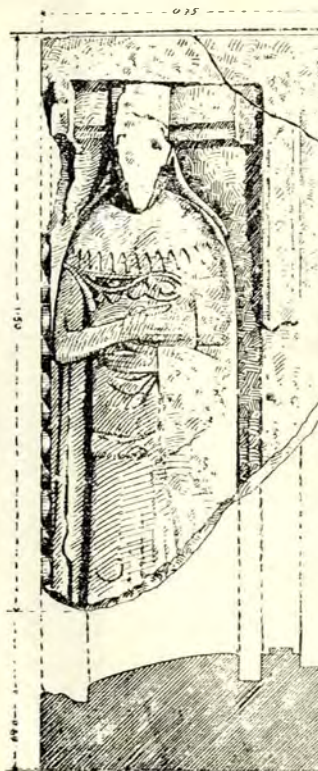
Bulgarii tot Nicola: ca tatăl țarului Samuil (*Bulletin bulgare*, 1910, 59).

¹⁾ Astfel de morminte la Aboba-pliska; *Album al Institutului rus din C-ple*, X, 1905, pl. XXXI, XXXV.

44

45

46

47

† ЛЧИ АОВУ ДОБХ
 ПРЪСТЕ †

48

49

Fig. 44. Craniul lui Dan I, cu diadema. Fig. 45. Chipul zis al lui Negru-Vodă, fața. Fig. 46. Chipul zis al lui Negru-Vodă, latura. Fig. 47. Mormântul lui Udobă. Fig. 48. Inscripția inelului lui Udcbă. Fig. 49. Mormântul cavalerului zugrăvit.

intea celei de a doua literă *л* nu putem concepe altă literă decât *н*, incomplet desenat, atunci tot ca *н* trebuie să considerăm și a III-a literă scrisă ca *н* în loc de *н*, în mod greșit de o mână nedibace.

Astfel că singura lectură posibilă este:

НАНА ОУДОЕЪ ПРЪСТЕНЪ
(inelul lui Nan Udobă)¹⁾.

Știm, din hrisovul lui Mircea Vodă din 1388, Maiu 20, că el a donat Monastirii Cozia «satul Boiarului domniei mele lui Nan Udobă»²⁾.

El este deci mortul, ruda domnească, care se află în acest mormânt. În orice caz el nu este din neamul de Doboca, a căror existență în țară nu edovedită cu nimic.

Inrudirea casei de Doboca cu Basarabii, afirmată de Vladislav, cred că nu vine din legăturile casei cu Doamna Clara, soția lui Nicola Alexandru, «noverca», mama vitregă a lui Vladislav, ci cu Marghita, bunica lui Vladislav, soția lui Basarab.

Numai astfel Vladislav putea considera pe Vladislav de Doboca «noster caro et sanquis et genitura»³⁾.

Mormântul No. 14, pe plan, este necunoscut.

Mormântul No. 12, pe plan, la dreapta lui Negru Vodă, nu poate fi decât mormântul Doamnei care

¹⁾ Asupralecturii Udobă, vezi Brătianu, *Les fouilles de Curtea de Argeș*, Revue Arch. 1921.

Inele cam din aceeași epocă au fost găsite și în Serbia: *Благоевѣрна краљѣ вѣлкашићина прѣстенъ*, și în Bulgaria: *Ходоровъ прѣстѣнъ*, *Битолнировъ прѣстѣнъ* (Bulletin arch. bulgare, 1911, 2, 5, 9.

²⁾ Condica Cozia, I, 3, v.

³⁾ H. I., 198: «noster consanguineus, consanguineo et fratri, propter consanguinitatis connexionem».

Fig. 50. Piatra de mormânt a lui Voislav-Basarab.

la o epocă necunoscută a fost golit de toate oasele ce au fost depuse în cutia dela picioarele lui Radu.

În fine, mormântul dela No. 11, pe plan, aflat între mormintele lui Radu și ale soției sale, nu poate fi decât al copilului și coregentului lui Radu, după monete, numit Vladislav. El a murit la o epocă când toate locurile destinate tinerilor morți, în

dă la coapsă, scutul la picioarele sale pe vârful căruia stă un coif cu crinieră roșie, sulița înfiptă în pământ. El ține mâinile întinse față de icoana lui Hristos, aflată deasupra acestui panou. La acest schelet s'a găsit o «plaque d'applique» care deasemenea reprezintă un cavaler (vezi fig. No. 74 și planșa No. VII).

Acest schelet, deci, nu poate fi decât al cavalerului zugrăvit pe stâlpul la picioarele căruia el zace.

Fig. 51. Rămășițele Casei Domnești, ivite după facerea săpăturilor.

fața altarului erau complet ocupate.

Dintre mormintele No. 1—6, aflate în fața altarului, două sunt mai interesante: No. 2 și 6.

La capul mormântului No. 2 (fig. No. 49) se află pictat pe stâlpul, la picioarele căruia se află mormântul, un cavaler reprezentat în tipicul costum cavaleresc cu tunică de solzi (cotte de maille), pantaloni scurți roșii (braies), ciorapi lungi albaștri (chausses), spa-

La No. 6, într'un mormânt complet profanat, s'a găsit pe lângă vestminte, botoni, inel, diadema de lame de aur, o egretă de argint (fig. No. 75) și o piatră de mormânt timbrată de armele Basarabilor, scutul, și cu această inscripție fragmentară (fig. No. 50).

[V]ОНСЛАВЪ ДЪТЕ [V]ЄЛ[ІСА]ГО
 ІЛЄКГ[АН]ДРА НОБЕОДЯ ПОЧИ МІЦЯ
 ГЕНАР.

Fig. 52. Bustul lui Radu-Vodă Negru.

«Voislav ¹⁾ fiul marelui Alexandru Voevod, s'a săvârșit în luna lui Ghenuarie.»

La toate mormintele No. 1—6 găsiindu-se schelete de tineri, s'a dedus, după găsirea inscripției lui Voislav, că ele sunt ale fiilor de Domni, îngropați la picioarele părinților lor.

Având în vedere cavalerul pictat la stâlpul cu mormântul cavalerului, s'a dedus, prin analogie, că toți acești fii de Domni sau de rude domnești sunt cavaleri, ale căror portrete trebuie să fi existat pe fețele stâlpilor

El fu care dete o organizație feudală armatei, burgurilor, nobilimii, ca și în Vest. Orice proprietate fonciară, orice posesor de feud, trebuia să presteze stăpânului său feudal un număr determinat de luptători.

Tot Carol Robert conferi claselor nobiliare armoariile, prin proprie autoritate regală.

Evident că Domnii noștri, în relație de vasalitate reală sau fictivă cu Regii Ungariei, nu au scăpat acestei organizațiuni feudale care convenea de minune, în luptele de

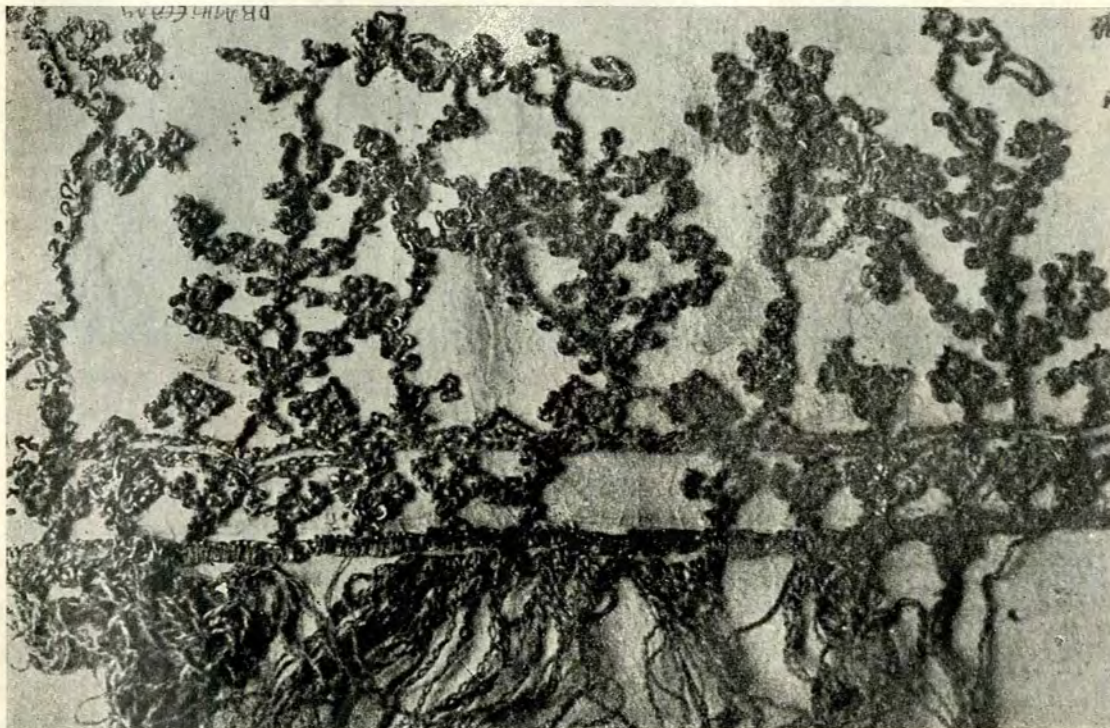

Fig. 53. Pasmanterie venețiană, găsită în mormântul lui Radu Negru.

lângă cari sunt îngropați, dar au fost nimicite în restaurările ce le am văzut.

Și nu e de loc surprinzătoare existența feodalității la noi.

Statul și societatea noastră din veacul al XIV-lea se organizează de pe modelul Ungariei angevine.

Aceasta fusese organizată feudal de Carol Robert, după maniera Statului francez și napolitan ²⁾.

¹⁾ Numele se găsește și la Românii din Serbia (Doc. citat al lui Uroș) și ca nume de femei Бонцлара și la noi, C. T. I, an. 1550, 54, v.

²⁾ Huber: *Geschichte der Hungarn*, II, 65.

clasă de atunci, pentru întărirea autorității Domnilor noștri.

Am avut, deci, o feudalitate și un cavalerism, după practicile bisericii noastre, pe care nu l-am cunoscut statele balcanice.

Precum în Ungaria, pe vremea lui Ludovic, existau «barones, nec non proceres et nobili regni» ¹⁾, tot astfel sub Vladislav-Vodă avem o clasă nobiliară «barones», din care făceau parte «castelani, comites, judices» menționați de el în documente ²⁾.

¹⁾ H. I, 2, 17.

²⁾ H. I, 2, 198, an. 1372. H. I, 2, 148, an. 1369.

Dela regele Ungariei au Basarabii stema de familie, formată dintr'un scut cu bare în câmpul din stânga și liber în câmpul din dreapta, pe care îl aflăm pe mormântul lui Voislav, nasturii lui Radu, monetele lui Vladislav și Radu-Vodă.

Și plăcile de teracotă găsite în săpăturile casei domnești (fig. No. 81—84), sunt oglindirea aceleiaș vieți feudale a acestei societăți românești.

Săpăturile din pridvorul bisericii au scos la iveală morminte neimportante, târzii, printre cari mormintele familiei lui Dincă Brătianu, cari au rămas neexplorate ¹⁾.

* * *

In biserica Sf. Nicoară, afară de mormântul No. 5), (vezi jurnalul săpăturilor) care, de pe culoarea vestmintelor violacee, pare a fi fost al unui episcop de Argeș, toate celelalte morminte, așezate de altfel ca și la Domneasca, nu prezintă nici un interes deosebit.

Săpăturile din incinta curții Domnești

Săpăturile încă în continuare scoaseră la iveală casa domnească (fig. No. 51), ale cărei ziduri au azi până la 8 m. înălțime; ele se aflau până acum ascunse în dărâmături și stratele de gunoi cărat din oraș. Ea are un cerdac lat în față, pivniță, și un cat deasupra, — deși lucrată în bolovani, avea foarte frumoase cadre gotice la uși și la ferestre, mult asemănătoare cu ale casei domnești din Câmpulung, găsite lângă biserica din Curtea monastirii Câmpulungului, cu prilejul unor recente săpături.

¹⁾ «Supt această piatră să odihnesc oasele răposatei roabei lui Dumnezeu Elinca și s'au pristăvit la leat 18 (...)

«Supt această piatră să odihnesc oasele roabei lui Dumnezeu Stanca, ereița, și s'a pristăvit la leat 1819, Februarie 13.

Asupra mormintelor Brătienilor, vezi Drăghiceanu, *Buletinul* 1912, 96. — Pe peretele dela capul lor se zugrăvi la 1848: «Drept între aceste morminte, ce sunt cu pietre acoperite, să odihnesc oasele robilor lui Dumnezeu Costandin Brătianu, marele clucer, și ale Dumneaei cucoanii Nastasia, mare clucereasa și a Elencăi, sora lor».

Fresce frumoase decorau pereții interiori, iar console cu vulturul țării susțineau bolțile celor trei mari camere. Plăci de teracotă, cu diferite ornamente, împodobiau sobele sau pereții.

S'a dat, de asemenea, de temeliile dependințelor și ale gangului porții de intrare lângă care se află o ascunzătoare în formă de puț, încă neexplorat.

Unul din pilonii acestui gang există și azi, având o înălțime de vreo trei metri.

Săpăturile pot aduce de aci înainte multe surprize în explorarea acestei curți (vezi planul fig. No. 2).

CONSIDERAȚIUNI ARHEOLOGICE ASUPRA OBIECTELOR GĂSITE IN SAPATURI

Rezultatele săpăturilor din Argeș sunt de o importanță extraordinară pentru cunoașterea vieții noastre în epoca medievală și o contribuție prețioasă pentru întreaga viață medievală.

In Franța d-l Migeon dela Muzeul Luvru ¹⁾ califică aceste rezultate de «belle trouvaille», d-l Enlart: «de tout premier ordre». In Austria d-l Strzygowski: «wundervolle Funde». In Germania d-l Ohlenroth dela Maximilians, Museum: «admirable trésor». D-l Pinder dela Institutul de istoria artei din Lipsca: «bemerkenswerte Funde». D-l Roth, specialistul transilvan: «hochbedeutende Funde».

In Anglia d-l Dalton, dela British Museum: «du plus grand intérêt».

Căci, în general, «podoabele personale din Evul Mediu sunt rare, mai rare decât acelea ale unor epoci mai vechi când asemenea lucruri erau îngropate cu bărbații și femeile cari le purtau.

«Din această pricină ele atrag mai mult atențiunea, ele ne arată partea neagresivă a acestei vieți feudale pe care noi o asociem

¹⁾ Prin bunăvoința Psei Bibescu, cele mai multe știri din Franța.

de obicei, cu spiritul de aventură și cu trupul încontinuu sub arme¹⁾.

Bijuterii de aur, medievale, în special, se găsesc rar în morminte «au moins pas dans cette profusion» ca la Argeș²⁾.

Ele mai au și o altă importanță pentru noi; vor da o nouă contribuție pentru cronologia întunecatelor timpuri ale începuturilor istoriei noastre.

Fig. 55. Brăul lui Radu-Vodă Negru. (Vezi și planșa No. X).

Imbrăcămintea

Tunica Domnului Radu, găsită în sarcofag, e de mătase, odată de purpură, astăzi decolorată marron; strânsă mult pe corp ea descinde până la jumătatea femurilor. E mult decoltată la gât, încheiată prin mijloc de un șir de nasturi de aur ca. 30, plăți, așezați unul după altul (fig. No. 52).

Mănecele deasemenea strimte trec peste metacarpuri, lărgindu-și mult deschiderea aci.

Și ele au un număr de circa 20 de nasturi ce țin toată lungimea antebrațului.

Trei zone de opazmanterie, formată dintr'un ornament de perle, dispus în linie șerpuitoare la bordura gâtului, pe piept și la mijloc sub cordon, se ridică în marginea dela gât în trei rânduri din acelaș ornament pe umerii tunicii.

¹⁾ O. M. Dalton: *Mediaeval personal ornaments from Chalcis in the British and Ashmolean Museums, Oxford*, 194.

²⁾ Avizul d-lui Dalton.

Două mici rozete de mărgăritare decorau colțurile pulpanelor tunicii în față; alte rânduri de mărgăritare șerpuitoare decorau manșeta tunicii și coatele, cari mai erau ornamentate și cu un galon de fir.

Lungii ciorapi medievali (chausses) și pantofii cu boturile foarte ascuțite (pantoufles à la poulaine), de pe moda poloneză, răspândiți în toată Europa, cu vârful cu atât mai

lung cu cât calitatea personajului¹⁾ eră mai ridicată, au dispărut fără de urmă, lăsând oasele goale.

Ele se pot deduce din costumele ctitorului dela icoana hramului (fig. 110) din al doilea portret aflat în naosul bisericii, din portretul dela Câmpulung și mai ales din portretul lui Basarab (fig. No. 7).

Această tunică, atât de bogată și așa croită, este caracteristică veacului al XIV-lea, «secolul luxului și noutăților»²⁾.

Costumul, mai ales din icoana ctitorului, reprezentat pe icoana hramului, are mare asemănare cu al lui Ludovic cel Mare din biserica Malmkroge, caracterizat prin tunica strâmtă, «schecke», ciorapii pe picior, pantofii lungi întrebunțați în veacul al XIV-lea³⁾.

Fig. 54. Moneda Impăratului: Theodosie

¹⁾ *Costumes du moyen âge d'après les manuscrits*, 1847, 269

²⁾ F. Serré; *Les arts somptuaires*, Paris, 1853.

³⁾ Roth: *Beiträge zur Kunstgeschichte Siebenbürgens*, Strassburg, 1914, 27.

Brătianu: *Fouilles*, 4.

Și sculpturile din Praga: Sf. Wenzel, dela bis. Sf. Ștefan, din Viena, au aceleași costume ¹⁾.

Sub tunică, se află un fel de vestă, dispărută fără de urmă, din care nu se mai păstrează decât bordura dela gât, mâneci, și tot mijlocul pieptului, decorată cu mărgăritare.

Bordura dela gât și mâneci, când Domnul eră în picioare, depășea marginile gulerului tunicii și deschiderea mâneșilor (fig. No. 52).

Sub bărbia Domnului s'a găsit o poantă de Veneția, care înfățișă un ornament de mătase, ce alternă cu altul de fir de aur, lucrate în genul faimoaselor dantele venețiene «punto a gropo» ²⁾ (fig. No. 53).

Este o întrebare dacă această dantelă nu eră atașată chiar de marginea cu mărgăritare a vestei aflate sub tunică, întrucât în marginile acelei borduri se găsesc fragmente din țesătura în formă de cruci a marginii inferioare a acestei broderii, ce trebuie să se fi resfrânt peste întreg gulerul tunicii, cu ciucurii în jos.

Diadema de pe capul Domnului: un șnur gros împletit cu mărgăritare, dispuse în romburi, se termină prin trei floroane în formă de cruci, susținute pe dindos cu un lanț de fir de aur. Terminată cu un fel de coadă pe spate, are multă asemănare cu diadema lui Teodosie de pe moneta (fig. No. 54) și coroana de pe portretul ctitorului dela icoana hramului No. 110.

Caracteristic este că coroanele de pe acea vreme erau foarte joase ³⁾.

Coafura Domnului cu plete lungi pe spate, aflată și în portretul dela hram, al cavale-

ului, al solului ce stă în fața lui Basarab sunt iarăș caracteristice epocii.

Dar ceea ce atrage mai ales luarea aminte în costumul lui Radu este splendida centură cea mare, aflată peste cea mică (un șnur) brodată cu fir de aur, și ornamentată cu mărgăritare dispuse în romburi, la colțurile cărora se află mici stele de aur (fig. No. 55 și planșa No X).

Este caracteristic acestei epocii modul de așezare al ei peste șolduri ¹⁾, cum și bogăția ornamentației, de pe gradul persoanei ce o poartă. Are dimensiile: 0,79 × cm × 0,05 cm.

Evident că nu se poate compara cu centura descrisă în inventariul familiei Visconti, în 1389: «Una cintura d'oro con fermaglio,

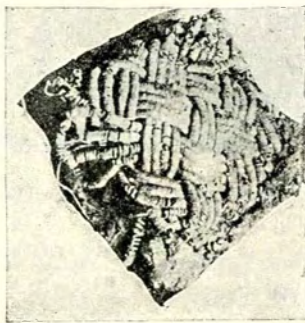

Fig. 56. Galon de fir, găsit în mormântul Nr. 13.

con zaffiri, due balassi, quarantasei perli, trenta quattro grosse, cinquantasei diamanti e dieci once di perle piccole». Sau cu acea a lui Carol al V-lea de Valois: «une sainture, en la quelle a soixante assiettes, et en trente d'icelles, a, en chascune, deux saphirs, deux rubiz, et quatre grosses perles, et en chascune des autres trente as-

siettes, a ung ruby ou mylieu; et ou mordant dela dicte seincture a cing gros saphirs, cinq rubiz, quatre dyamans, et vingt grosses perles; et en la bucles a troys gros rubiz et six petiz, trois gros saphirs, quatre dyamans et seize grosses perles» (După d. Dalton).

Totuș, prin bogăția sa, și mai ales cu neobișnuita paftă, despre care vom vorbi, nu-i stă înapoi.

Pe Negru-Vodă, în fine, s'a găsit și giulgiul decorat cu *svastika*, care împreună cu toate vestmintele găsite sunt de origine italiană ²⁾.

(Vezi planșa colorată No. XI).

¹⁾ Avizul d-lui Pinder.

²⁾ Bury Pallisse: *Histoire de la dentelle*, Paris.

³⁾ Coroana Sf. Ludovic al Franței: Jacquemin, *Iconographie du costume du IV—XIX*. Paris, pl. 39. Gonse: *L'art ghotique*, tapiseria din Anger, veacul al XIV: regii depun coroanele în fața lui Hristos.

¹⁾ Avizul d-lui Pinder: «Der tiefsitzende Gürtel ist der «Dupsing» der zur Rittertracht der Zeit 1360 gehört».

²⁾ V. Roth: *Kunstgewerbe*, «Durch die oberitalienischen Fabriken, über Genua und Venedig nach allen Himmelsrichtungen verschickt» p. 223.

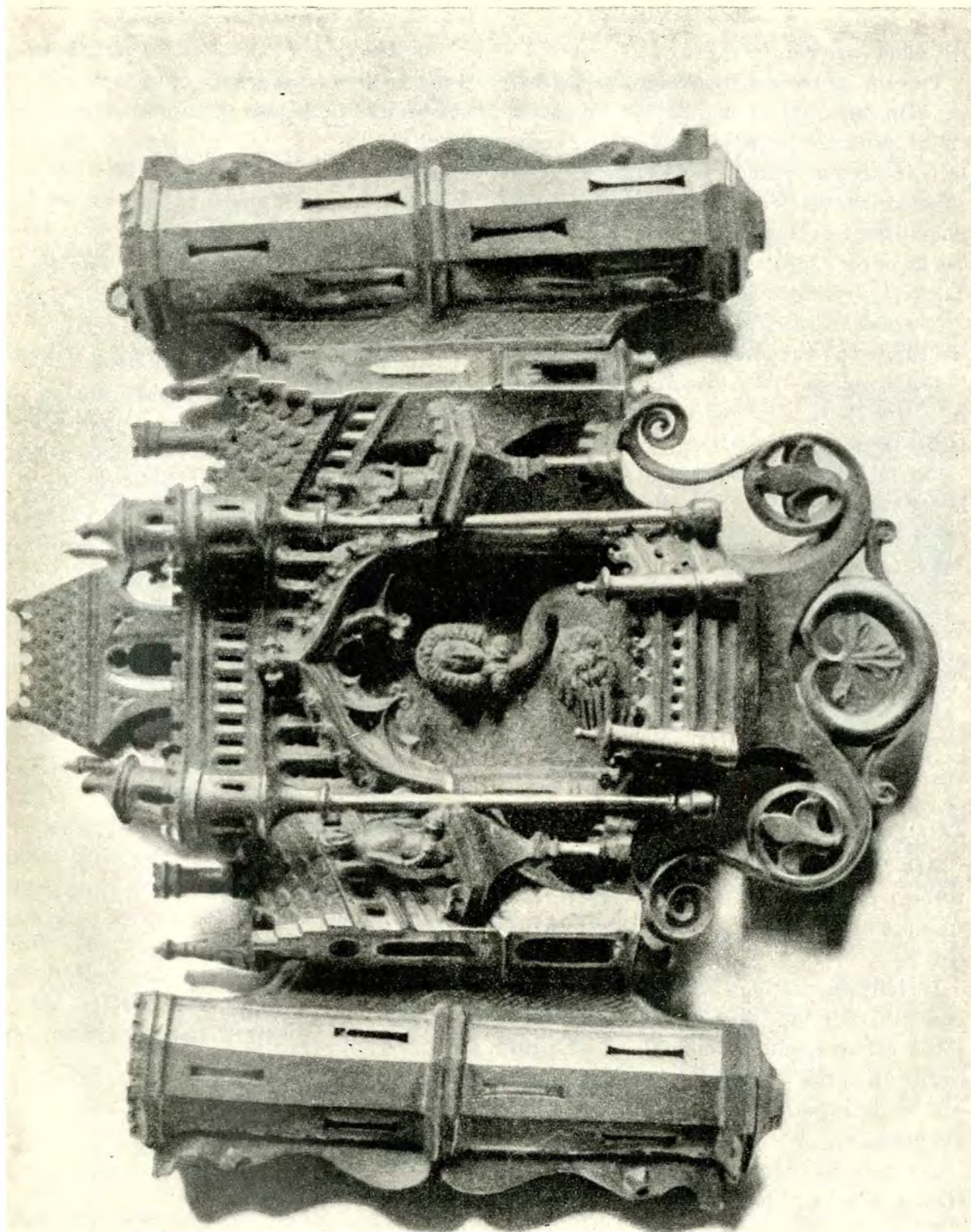

Fig. 57. Paftaua cordonului lui Radu Negru (mărită odată).

S'a găsit și, ca legătură a mânilor, o bandă brodată cu mărgăritare, formând crucea patriarhală (fig. No. 144).

Trecând la costumul cavalerului zugrăvit pe stâlp, în «cotte de mailles», pe lângă scutul în formă de triunghi echilateral, caracteristic acestui veac¹⁾, sabia și garda săbiei sunt caracteristice acestei epoci, fiind asemănătoare cu a lui Basarab (fig. No. 7), și cu cea de pe teracota găsită în săpături (fig. No. 84, vezi și planșa No. VII ²⁾).

Resturile vestmintelor găsite în celelalte morminte poartă toate pecetia aceleiaș epoci.

Fragment de brâu, decorat cu romburi, ca al lui Radu, dar mai mic, s'a găsit și în mormântul lui Udobă.

Borduri de fir de aur tot atât de late și la fel țesute au fost găsite și în acest mormânt ca și în cel închipuit.

Frumosul galon de fir de aur împletit, găsit la mormântul No. 13, are mare asemănare ca împletitură cu ornamentele de piatră din această epocă ³⁾.

Orfevrăria

Paftaua cordonului lui Radu Negru de aur, (de dimensiunile 9¹/₂ cm. X 8¹/₂ cm. ; 280 gr.) închideă cordonul cel mare despre care am vorbit.

Are forma unui castel medieval cu două turnuri poligonale la colțuri, străbătute de «rainure d'archère» (fig. No. 57 și planșa No. X).

Inchiderea paftalei se făcea prin aceste două turnuri în cari pătrundeau extremitățile ferecate ale cordonului și se prind printr'un cui ce trece printr'una din găurile practicate în partea superioară și inferioară ale turnului.

Întreagă partea centrală ce reprezintă castelul se mișcă pe balamale, în dreptul alipirii

¹⁾ Ilgen, Gritzner, Friedensburg, *Sphragistik, Heraldik*, p. 86.

²⁾ V. și Jacquemin, *o. c.*, 43; o sabie din Argeș în muzeul Olszewski.

³⁾ Millet: *Monuments Byzantins de Mistra*, 1910, 53, 7.

lor cu turnurile, astfel că întreagă piesă face impresia unei triptic.

Castelul, propriu zis este în partea centrală, laturile corpului lui pierzându-se prin perspectivă în fundul în care se ridică donjonul.

În fața portalului, surmontat de o arcadă gotică, în formă de acoladă, două imense fanale în dreapta și stânga lui.

În balconul portalului, o lebadă cu cap de femeie (din bronz) și pe fond de zmalț albastru, spre a indică umbrele interiorului.

În dreapta și stânga portalului, două «echauquette», în cari stau în dreapta un nobil, având pe cap un bonet (bassinet) cu coadă, în conversație cu o doamnă, din stânga, ce ține mâna pe stâlpul fanalului.

Întreagă piesa, ca factură, are o mulțime de particularități caracteristice veacului al XIV-lea.

Arcul în acoladă nu apare decât foarte rar în veacul al XIII-lea, generalizându-se numai spre sfârșitul veacului al XIV-lea, în arhitectură ¹⁾.

Costumul nobilului din echaugnette, cu acel bonet cu coadă e caracteristic veacului al XIV-lea italian (fig. No. 58).

Rar se întâlnește la 1119, în Franța, cu diferențe, în portretul lui Carol cel Bun, Conte de Flandra ²⁾, pe o piatră de mormânt din Germania, din 1304 ³⁾, în costumele vânătorilor reprezentați în *Livre* ⁴⁾ *du Roy Modus* din 1320, dar foarte des în Italia în a doua jumătate a veacului al XIV-lea.

El se vede în portretul pictorului Memmi ⁵⁾

¹⁾ Avizul d-lui Marancourt, Durrieu, Diehl, Mâle, Enlart, Bayard: *L'art de reconnaître les styles*, 138: «L'ogive s'évase et s'affaisse sur elle même».

Adeline: *Lexique des termes d'art*, Paris, 26.

Viollet le Duc: *Dictionnaire raisonné d'architecture*.

²⁾ Serré: *Arts Somptuaires*, 163.

³⁾ W. Lübke: *Studium der kirchlichen Kunst des deutschen Mittelalters*. 1866, 158.

⁴⁾ P. Lacroix, M. F. Serré: *Le moyen-âge et la renaissance*, Paris, 1848, foile IV, VI, XI, XV, XVI, XVIII.

⁵⁾ Jacquemin, *o. c.*, pl. 55.

al lui Cimabae ¹⁾, al lui Can Signoreo ²⁾, Petrarca ³⁾, și chiar în Spania, în Grenada, pe plafondul palatului regilor mauri, pictat de italieni, unde toți cavalerii sunt înfățișați la fel: «la visière du bassin du chevalier, sont des objets, qui caractérisent surtout, les costumes italiennes à cette époque» ⁴⁾.

Pieptănătura Doamnei din cealaltă echau-guettă, cu bucle suprapuse petâmples, este iar o caracteristică italiană a veacului XIV ⁵⁾ (fig. No. 59).

În arta industrială s'a găsit arcul în acoladă întrebuințat numai în cădelnița de la Tismana, de care vom vorbi și într'un relicuar, Cracovia.

Fig. 58. Detaliu din piesă de comparație, conținând o figură de cavaler în armură.

În fine, alte elemente comune și cu paftaua lui Ludovic cel Mare ⁶⁾, al Ungariei sunt coșurile de sobă de deasupra apartamentelor cari apar în acea epocă și pe o stampă ce reprezintă Luvrul în timpul lui Carol al V-lea († 1380) ⁷⁾.

În sfârșit, avem chiar o piesă de comparație, contemporană cu paftaua, în cădelnița Sf. Nicodim dela Tismana, care, deasemenea, reprezintă un castel cu turnuri, rotunde, surmontat de un turn de biserică care, de pe tradiție, ar reprezintă cetatea Budei ⁸⁾.

Ea fuse dăruită Tismenei de Regele Sigismund (fig. No. 60, 61).

De neexplicat a rămas semnificarea lebedei din interiorul portalului.

De obicei, sub arcade (v. cădelnița Tismenei și relicuarul iagelonic din Cracovia), se află câte un personaj, aci, însă, lebedă.

Este un simbol sau o simplă formă de fantezie?, cum crede d-l Dalton, această pasăre ce se vede și pe paftaua găsită în tezaurul din Chalcis, dar mult mai înalt reprezentată ¹⁾.

Este «immaculată»? un simbol al lor «hortus conclusus» ²⁾?, legenda antică a Ledei? sau lebedă din credințele vedice, simbolul focului și luminii, în tenebre ³⁾ sau o sirenă ce știe să releveze secretele vieții?

Un răspuns nu se poate da până acuma.

Inelele lui Radu Vodă

S'au găsit patru inele: două mari moștenite (fig. 62 și planșele XII, XIII), și două personale, mai mici cari barau, pe degete, pe cele mari (fig. 65, 66).

Fig. 59. Detaliu din paftă: dama.

Inelul No. 63 are o sugrumătură, din care iese o proeminență pe care se află un cristal de diamant în formă de piramidă întoarsă, cu o inscripție pe fond de niello ⁴⁾, pe verigă, ce cuprinde salutarea îngerească:

AVE MARIA, GRACIA PLENA DOMINUS TE [CUM] (fig. No. 63). Cu litere majuscule gotice sau lombardice, cum le numește d-l Dalton ⁵⁾; de aur 200 mm. diam; 10 gr.

Alt inel, cu o montură (chaton) pe care se află așezată o piatră roșie, antică, cu un cap de femeie (fig. 62).

¹⁾ Dalton: o. c., 397.

²⁾ Avizul d-lui Pinder.

³⁾ A. de Gubernatis: *Mythologie zoologique des legendes animales*, Paris, 1879; II, 322.

⁴⁾ Laborde: *Notice des émaux*, Paris, 1857 o. c., «émaillé de noir», 86.

⁵⁾ Dalton: o. c., ca formă reamintim No. 376.

¹⁾ Bonard: *Costumes, du XIII-XV siècle*, 1829, I, 70.

²⁾ Mercuri: *Costumes historiques*, Paris, 1869, I, o. c., 65.

³⁾ *Ibid.* 39.

⁴⁾ Hefner: *Costumes*, 1840, II, 178. Vezi alte planșe, Mercuri I, 32, 36, 39, 50, II, 95, 121; III, 148, I, 49; 54, 55, toți nobili italieni.

⁵⁾ Mercuri: o. c., III, 194 și mai ales Lacroix, o. c., foaia XIX.

⁶⁾ Pulszky, Radisics, Molinier: *Chefs-d'oeuvre d'orfèvrerie à l'exposition de Budapest*, 1884.

⁷⁾ Louis Gonse: *L'art gothique*, 294.

⁸⁾ Paul de Alep: o. c., 179.

60

61

62

63 a

64 a

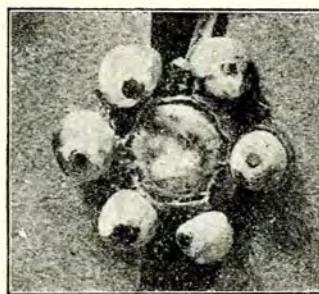
63 b

64 b

65 a

65 b

66

Fig. 60. Cădelnița de la Tismana. Fig. 61. Cădelnița de la Tismana, detaliu. Fig. 62. Inelul lui Radu Negru. Fig. 63 a și b Inelul lui Radu Negru (primul). Fig. 64 a. Nasturii tunicii lui Radu Negru. Fig. 64 b. Nasturii mânicilor tunicii lui Radu Negru. Fig. 65 a, b și 66. Inelele lui Radu Negru.

Muchile verighetelor sunt ornamentate cu motive în romburi, pe corpul verighetelor se află deasemenea o inscripție, talismanică, luată din evanghelie (Luca, IV, 30):

† IESUS AUTEM, TRANSIENS PER MEDIUM IL-
LORUM, IBAT).

Aproape de montură, verigheta e decorată printr'o stea cu opt colțuri, pe una din fețe având inscripția: AL-MĀ, care pare a fi numele meșterului: Alexander Magister.

Scrierea majusculă sau lombardică, în care sunt scrise inscripțiunile, predomină în Franța numai până la mijlocul veacului al XIV-lea, făcând loc apoi minusculei gotice¹⁾, dar predomină în Italia și orient în al XIV-lea veac.

Inscripții similare cu *Ave Maria* se află în Franța pe o cârjă și un triptic din veacul al XIII-lea²⁾.

Iar din veacul al XIV-lea pe cristelnița din Mediaș³⁾.

Inscripții similare cu ale inelului *Iesus* se află pe un inel, datat din al XV-lea secol, în fosta bibliotecă imperială din Paris⁴⁾.

D-l Brătianu a găsit unul în Italia, d-l Dalton binevoește a-mi comunica că se află și în muzeul britanic.

În special, din al XIV-lea veac, se găsesc multe inele cu inscripția evanghelică «*Verbum caro factum est...*» în Italia, și chiar în tezaurul dela Chalcis, ca duct asemănătoare celor din Argeș⁵⁾. De aur, 190 m. m. diam.; 10 gr.

Un inel cu verigheta, în secție, triunghiulară, demarcat, prin mijloc, cu o muche mediană, și zmălțuit cu verde pe șanțulețele din lungul muchei, care are o placă, pe care sunt fixate cu ținte de aur cinci mărgăritare, așezate în jurul unei agate, face parte din inelele personale ale Domnului (fig. No. 65). De aur: 160 m. m. diam.; 9 gr.

¹⁾ Avizul d-lui Marancourt, Pinder, Dr. Roth: *Beiträge*, 67.

²⁾ Laborde: *Notice des émaux*, 53, 131.

³⁾ Roth: *o. c.*, 31, 67, 66.

⁴⁾ Chabouillet: *Catalogue général des camées et pierres gravées de la Bibliothèque impériale*. Paris, 404. No. 2.718.

⁵⁾ Dalton: *o. c.*, No. 389.

Celălalt inel, cu acelaș fel de verigă, ca și precedentul, are patru proeminente patrute, zmălțuite roșu (fig. No. 66).

El se termină cu o ghiară de vultur, în care este prinsă o piatră de rubin roșie, brută. De aur, 160 m. m. diam.; 6 gr.

Astfel de inele cu mărgăritare și cu ghiare, s'au găsit în tezaurul din Chalcis-Eubea, datând între anii 1385—1470¹⁾.

Nasturii Voevodului, de aur, plați, pe față de argint scrijelat pentru a prinde fondul de zmalț verde pe care se desemnează, în aur, un scut triunghiular cu câmpul din dreapta liber, cel din stânga împărțit în patru bare transversale (fig. No. 64), 130 m. m. diam.; 3 gr. cei mari; 110 m. m. diam.; 2. gr. cei mici.

După Réthy, numismatul ungar, această stemă ce se află și pe cele mai vechi monede ale Basarabilor, «*e stema particulară a familiei Basarabilor ce-și trage origina din stema dela curtea regilor angevini*»²⁾.

Această stemă nu se constată în Ungaria înainte de veacul al XIV-lea, sub dinastia arpadiană.

Inelul (fig. No. 67), găsit în mormântul lui Dan-Vodă, cu o verigă foarte subțire pentru a pune în valoare, frumosul rubin violet, prins în patru cârlige, se clasează în aceeaș categorie cu obiectele găsite la Chalcis. Vezi și planșa No. XIII. De aur: 220 m. m. diam.; 5 gr.

Inelul lui Udobă, format dintr'o verigă pe care se desenează, pe fond de niello, un rincau-u de foi, aflat și în decorațiunile în frescă ale bisericii, se termină prin două capete de monstru, și o placă, în care este prinsă o piatră antică ce reprezintă pe Hygea și Asclepios, separați de șarpele încolăcit pe baston și care piatră datează din veacul al III-lea de pe Hristos³⁾ (fig. No. 68).

¹⁾ Dalton: *o. c.*, No. 379, 380, 381, 382, 388, 389.

²⁾ Citat de Docan: *Studii privitoare la numismatica țării românești* în *Analele Academiei (istorice)* XXXII, 28.

³⁾ Dalton, Ohlenroth, Filow.

Prin această terminare cu capete de animale, cât și prin rinceau-ul văzut, acest inel se aseamănă cu inelele aflate în Chalcis ¹⁾, și în săpăturile d-lui Filow, din biserica Sf. Sofia, Sofia.

După d-l Tzonef, inscripția slavă, e posterioră veacului al XIV-lea. De aur: 220 m. m. diam.; 17 gr.

Tot la mormântul lui Udobă s'a găsit și inelul (fig. No. 72) pe a cărui verigă stau doi lei afrontați cu capetele întoarse spre dreapta și spre stânga, și cu una din labe pe o piramidă trunchiată, pe care se află încrustat un cristal de diamant negru, în piramidă.

Pe verigă se află inscripția, cu puternic duct:

НІС ГНОТ

(doamne ajută), în scriere minusculă gotică, care, cum am văzut, apare, în orient, deabiă în al XV-lea veac ²⁾ (fig. 72).

Inscripția e pe un fond de smalt grenat, care azi a căzut. De aur: 210 m. m. diam.; 15 gr.

Inelul (fig. No. 69) cu verigă subțire, terminată cu o proeminență pe care, prin intermediul a patru cârlige, se ratașează un smarald, găsit în mormântul lui Voislav, aparține aceleiaș familii de inele pe care le-am văzut. De aur: 120 m. m. diam.; 2 gr.

Brățara (fig. No. 71) găsită în mormântul Doamnei lui Vladislav, formată dintr'o bandă lată, e de aur, la mijloc are un ornament în formă de S, la marginile terminale, unde se încheie printr'un cui ce trece printr'un fel de charnierre, are cizelați doi lei ³⁾. De aur: 550 m. m. diam.; 20 gr. (v. planșa XII).

¹⁾ Dalton: *o. c.*, No. 381, 385, 388. *Bulletin arch. bulgare*, 1911. Tom II, tabla No. 1, 2. Filow. Софийската църква св. София Sofia, 1913, 89. Inelul lui Vitomir an, ca. 1346.

²⁾ Roth: *o. c.*

³⁾ Dr. Roth: este de părere că ea: «ist ausserordentlich interessant, da es hinsichtlich seines Alters, ganz aus dem Rahmen des übrigen Fundes herausfällt. Ich bin geneigt, in diesem Armreif ein Denkmal der Kunst aus der Periode der Völkerwanderung zu erblicken, die ja gerade Rumänien den herrlichen Königschatz von Pietroasa hinterlassen hat».

Cercelul (planșa XII) ce reprezintă o ghindă atârnând de o toartă, prin intermediul unui bob de mărgăritar, prin forma împletiturii de sârmă, seamănă cu o sârmă de aramă găsită în mormântul lui Vladislav, și cu cercei și inele găsite în Sf. Sofia ¹⁾. De aur: 540 m. m. diam.; 5 gr.

Aplica (plaque d'applique fig. No. 74) dintr'un aliagiu de aur, găsit în mormântul cavalerului zugrăvit, reprezintă un cavaler cu plete, în poză șezândă, îmbrăcat în zale, mantie pe umăr, faimoșii «pantoufles à la pou-laine» în picioare.

El stă picior peste picior, mâna stângă pe genunchi, dreapta ridicată în sus.

Ea trebuie să fi fost aplicată sau pe centură, cum se vede din agățătoarea ce o are, sau ca semn distinctiv, cum se văd alte semne în costumele medievale.

Această minunată bucată: «köstliche kleine Schöpfung», cum o califică d-l Pinder, aparține aceluiaș veac al XIV-lea ²⁾. Aliagiu: 350 m. m. lung.; 15 gr.

Aplica sau agrafa (fig. No. 73) din vestimintele Doamnei lui Vladislav, reprezintă o doamnă ale cărei mâneci coboară până la bordura de jos a rochii, costum caracteristic veacului al XIV-lea ³⁾. Aliagiu: 270 m. m. lung.; 5 gr.

Butonii globulari de argint aurit, din tunica cavalerului zugrăvit, s'au găsit în aceeaș formă și în tezaurul din Chalcis ⁴⁾ și în Mitropolia din Mistra din veacul al XIV-lea ⁵⁾.

Aplicele de un metal aurit, în formă de flori de crin, ce decorau cordonul și pasmanteria cavalerului dela mormântul No. 3 (pe plan) conturate de mărgăritare, arată un alt

¹⁾ Filow. *o. c.*, 75, 95, și *Bulletin*, 1915, 97.

²⁾ Avizul d-lui Marancourt, Pinder.

³⁾ Bonnard: *Costumes*, I, 11, din an. 1380. Jacquemin *o. c.*, pl. 47 (an. 1358) 58.

⁴⁾ Dalton: *o. c.*

⁵⁾ Millet: *Mistra*, pl. 60, ¹¹².

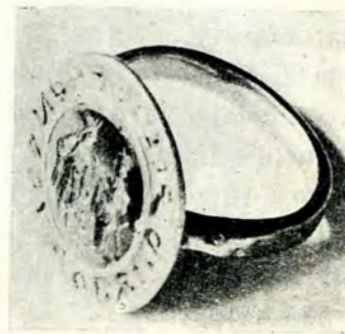

67

68 a

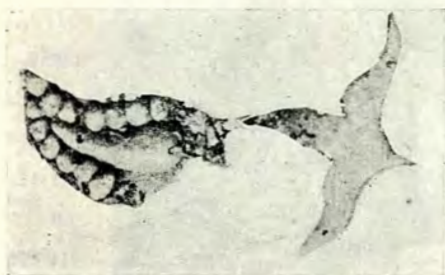
68 b

69

68 c

70

71

72 a

72 b

73

Fig. 67. Inelul lui Dan I. Fig. 68 a, b și c: Inelul slavon al lui Udobă. Fig. 69. Inelul lui Voislav. Fig. 70. Aplică din costumul cavalerului «fleurs de lys». Fig. 71. Detaliu din brățara Doamnei Cherana a lui Vladislav. Fig. 72 a și b: inelul german al lui Udobă. Fig. 73. Aplică din costumul doamnei lui Vladislav.

gen de decorațiune al bogatelor costume ale acestui veac (fig. No. 70). Auriți: 260 m. m. lung, 1 gr.

Bumbii globulari mai mici, găsiți aci, egreta de argint a lui Voislav (fig. No. 75), cum și diadema de lame de aur a sa, ne dă ideea completă a costumelor societății noastre din veacul al XIV-lea.

Nasturii fiului lui Negru Vodă, având reprezentate unul: un monstru încolăcit; pe ceilalți litere I. O. R., în majuscula gotică, pe fond de zmalț, căzut azi, se apropie de ai lui Radu-Vodă, ca formă (fig. 77).

Nu s'a putut trage un sens din aceste litere, cari pot fi numai decorative, ca pe multe inele din Chalcis, sau clopote din Ungaria.

Totuș, d-l Roth binevoeste a-mi comunica că ar putea fi resturi din versete:

I(esus) (ma)R(ia) (g)O(th), sau (ma)RI(a) (bar)(O)(t) (= sfătuește-ne).

Stilul și proveniența orfevrăriei găsite

Asupra acestei chestiuni părerile savanților sunt împărțite.

Francezii mai toți nu recunosc în aceste obiecte influența directă a spiritului francez, dominant în arta franceză din veacurile XIV și XV-lea. D-l Migeon crede, în orice caz, că arta germană nu le putea produce.

D-l Pinder crede, ca și d-l Brătianu, că aceste obiecte sunt opera lui Georg și Martin von Klausenburg, cari, la 1370, au turnat

statuele Sf. Ștefan și Ladislau, pentru episcopia din Oradea-Mare¹⁾.

D-l Roth, cu drept cuvânt, contestă această părere pe care o susține și d-l J. Hampel, pentru bunul motiv că acești frați erau statuari, turnători, iar nu orfevrii.

Totuș, d-sa crede că ar fi putut fi lucrate de bijutieri bistrițeni.

D-l Ohlenroth crede că aceste obiecte «sunt cele mai frumoase exemplare ale orfevreriei franceze».

D-l Dalton exprimă o părere care formează obiectul celor ce vom vedea în cele următoare.

Supoziția că ele ar fi opera bijutierilor din Transilvania trebuie dela început îndepărtată.

Aceste obiecte, cu o factură superioară, presupune existența unei tradiții de artă bine constatată.

Dar, cum constată chiar d-l Roth, cu prilejul organizației corporațiilor meseriașilor, făcută în adunarea celor Șapte-Scaune săsești, în 1376, la care Regele trimisese pe episcopul Goblinus și pe «Burgvojtul» teritoriului regal, între cele 19 corporațiuni cu 25 de meserii, nu este citată corporația orfevrilor²⁾.

De fapt, se știe, că în veacul al XIV-lea, stilul artei franceze este dominant în tot apusul, lucrarea aurului este în special franceză³⁾.

Fig. 74. Aplică din costumul cavalerului zugrăvit.

¹⁾ Brătianu: *Fouilles* 6. Asupra acestor maestri vezi Roth: *Plastik*, 8, 9, 10.

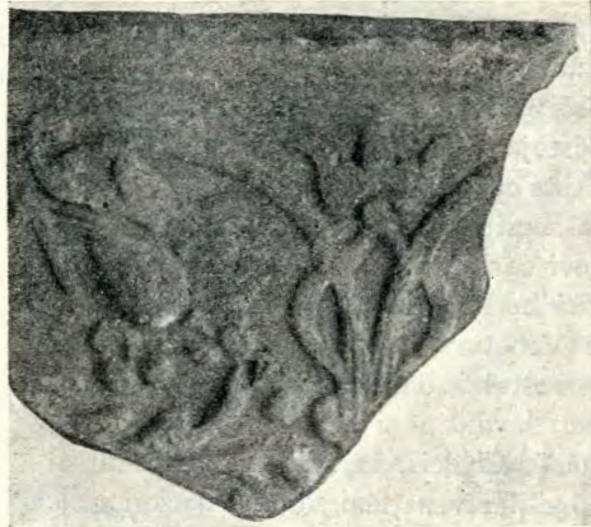
²⁾ Roth: *Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen*, Strassburg, 1908, 61.

³⁾ Lehnert: *Illustrierte Geschichte des Kunstgewerbes*, I, 307.

75

78

76

77 a

77 b

77 c

77 d

79

Fig. 75. Egreta lui Voislav. Fig. 76. Inel găsit la Sânicosara. Fig. 77 a, b, c și d. Nasturii lui Vladislav, fiul lui Radu Negru. Fig. 78 și 79. Teracote găsite în Casa Domnească.

De aci se răspândește în Flandra, Germania (Aachen, Münster, Dresda, Mainz), Italia, unde goticul e amestecat cu romanul.

Școlile italiene sunt la Piza, Siena, Perugia, Pistoja, Bologna, dar cea mai importantă este cea din Siena.

Șeful acestei școale: Ugolino di Vieri (1350) are elevi cari contribuie la introducerea orfevreriei în Veneția (1350—1400¹).

Din Veneția se aprovizionau toate centrele orientului, dând loc chiar la școli provinciale: levantină și adriatică²).

● Până în Chalcis, în Eubeea, unde influența baililor venețieni slăbește suzeranitatea acheiană și aduce stăpânirea necontestată a Veneției, între 1385—1479, se vede influențele acestei școale³).

Tezaurul găsit acolo, datând din această ultimă perioadă, care am văzut ce asemănare are cu obiectele dela Argeș «poartă caracterul artei italiene nordice, dintr'o vreme când curțile italiene nordice trăiau sub o civilizație feudală similară cu cea din Franța și nord-vestul Europei».

Nu este de mirare că, prin intermediul Angevinilor din Ungaria, să ne fi venit aceste obiecte din această Veneție italo-orientală.

D-l Dalton a constatat «analogii evidente între obiectele dela Argeș cu cele din Chalcis, deși acestea nu sunt lucrate din metal nobil.

«Este în amândouă părțile acelaș amestec de influență franceză și italiană și este o asemănare destul de pronunțată în factură și tehnică, mai ales în aplicația perlelor.

«Famiile princiare ale țării voastre au adoptat aceeaș civilizație cavaleriească care au adoptat-o nobilii din Italia în aceeaș epocă»⁴).

¹) Lehnert: *o. c.*, 2.

²) Dalton: *o. c.*, 396.

³) Dalton: *o. c.*, 392.

⁴) Avizul d-lui Dalton.

Olăria, teracote.

Olăria găsită, mai ales în săpăturile casei domnești, se distinge prin grosimea neobișnuită a ei: sfeșnice, străchini, tasuri de atârnat, oale cu motive ornamentale ce se găsesc și azi în ornamentica vaselor noastre țărănești (planșele No. XI și fig. 300-305).

Pe lângă aceasta s'au găsit teracote foarte bune și fin lucrate, în toate săpăturile din Curtea Domnească și dela Sânicoadă (fig. 305).

Fig. No. 78, în mlădioasele sale încolăcături prezintă ornamente asemănătoare cu aplicile găsite în mormântul cavalerului.

Fig. No. 79 în rinceau-uri de frunze are capete de lei afrontați.

Unele din ele sunt fără de zmalț, ele sunt cele mai vechi, și cele mai fin executate, altele au zmalț și trebuie să fie ulterioare.

Cele mai multe sunt teracote de sobe ce se găsesc și în Transilvania¹), altele, după cum se vede din perforația dela fig. No. 81, atârnav de pereți.

Bucata fig. No. 81 e un admirabil exemplar, arătând finețea acestei arte și oglinda timpurilor feudale ce a produs-o.

Având dimensiunile 20 × 16 × 0,12 cm. reprezintă, cu o fineță deosebită, un cavaler călare pe un cal în mers²).

Cavalerul are casca pe cap, pelerina pe umeri, larg cutată, pantaloni scurți (braies), ciorapi lungi (chausses), pantofi ascuțiți cu pinteni lungi, și ține cu dreapta o cârjă sau un buzdugan, iar cu stânga hățurile calului.

Mișcarea și finețea facturii cu care e lucrată piesa, face din această bucată un prețios document pentru studiul teracoteriei acestei epoce.

La acelaș grup se raportă și fragmentul No. 82 ce l-am găsit în săpăturile dela casa domnească, din care se distinge dela un ca-

¹) Roth: *Kunstgewerbe*, 156, cle încep din al XIV-lea.

²) *Ibid.* 14 (Kachelöfen) datoresc d-lui Prof. C. N. Mateescu, din R.-Vâlcea, fotografia acestei plăci, aflată acum 25 de ani, în zidurile palatului din Argeș, de preotul Schinteescu.

valer călare numai casca, mult asemănătoare cu cea ținută de solul lui Carol Robert, din fața lui Basarab (fig No. 7).

Sulița cu stindardul ¹⁾ este caracteristică veacului al XIV-lea.

În fața calului vârful unui brad.

Al doilea fragment fig. No. 82 din care se distinge iar numai capul unui cavaler este foarte fin lucrată. Burgul din fața calului seamănă cu cel de pe paftaua lui Radu-Vodă.

La acelaș grup se ratașează teracota fig. No. 84 zmălțuită, și mai grosolan lucrată, ce reprezintă torsul unui cavaler călare, pe calul pe a cărui coamă cavalerul își ține mâna dreaptă iar cu stânga sulița, caracteristică epocii, ca și sabia atârnată de brâu.

Deasemenea și urma din corpul de cal dela planșele anexe (fig 305).

Intrucât aceste teracote erau atârinate prin camere, fiind prevăzute cu găuri, aș fi înclinat a vedea în succesia lor faze din marea bătaie a lui Basarab dela Castrol Argeș, care formă o friză în interiorul camerilor, din nenorocire azi total pierdută.

CONSIDERAȚIUNI ASUPRA ARHITECTONICII ȘI PICTURII BISERICII. ORIGINILE

Biserica Domnească-Argeș, în înfățișarea sa completă, ca plan, apareiaj, siluetă, nu-și găsește nici un exemplu similar de comparațiune.

De altfel și studiul monumentelor veacului al XIV-lea este deabiă la început.

¹⁾ Mercuri: II, v. c. 102.

«Nous connaissons fort mal encore l'art byzantin du XIV siècle», spune d-l Diehl ¹⁾.

Chiar asupra originilor artei bizantine, în general, părerile sunt foarte împărțite:

Strzygowski, Ainalow, Schmit, deneagă orice influență capitalei bizantine, în evoluția acestei arte. Pentru ei, arta, din al V-lea secol până în al XV-lea, s'a reînnoit prin aportul artistic exclusiv al orientului.

Fără intermediul Constantinopolului, după Strzygowski, arta creștină orientală s'a transplantat în Grecia, Italia, Sicilia, popoarele slave și occident.

Școala franceză, reprezentată de Diehl și Millet, admite influența orientală în Constantinopol, mai ales până la Justinian; iar de acolo înainte ei susțin că arta bizantină își afirmă personalitatea, radiind în toate țările mediteranee.

Două renașteri: în timpul dinastiei macedoniene, și sub Paleologi, au reînnoit complet această artă.

D-l Dalton ține mijlocul între aceste două extreme.

D-sa admite o influență siriană vivificată de helenism, din punct de vedere tehnic, dar din punct de vedere al stilului își face rezerve.

«Este în opera veacului al XIV-lea, mai ales în picturile dela Mistra, o căutare a adevărului, atitudini, cadru pitoresc, cari lipsesc cu totul concepției pompoase și teologice a contimporanilor lui Justinian, chiar admițând ipoteza prototipului sirian, trebuie a face favoarea cuvenită școalei constantinopolitane²⁾).

¹⁾ Ch. Diehl: *Manuel d'art byzantin*, 1910, p. 700.

²⁾ Din L. Bréhier: în *Byzantinische Zeitschrift*, 1913, 188. *A propos de la question «Orient ou Byzance».*

Fig. 80. Teracotă găsită în Casa Domnească.

Fig. 81. Tercotă găsită în Casa Domnească; un cavaler călare.

Fig. 82. Tercotă din Casa Domnească: fragmente dintr-un tors de cavaler.

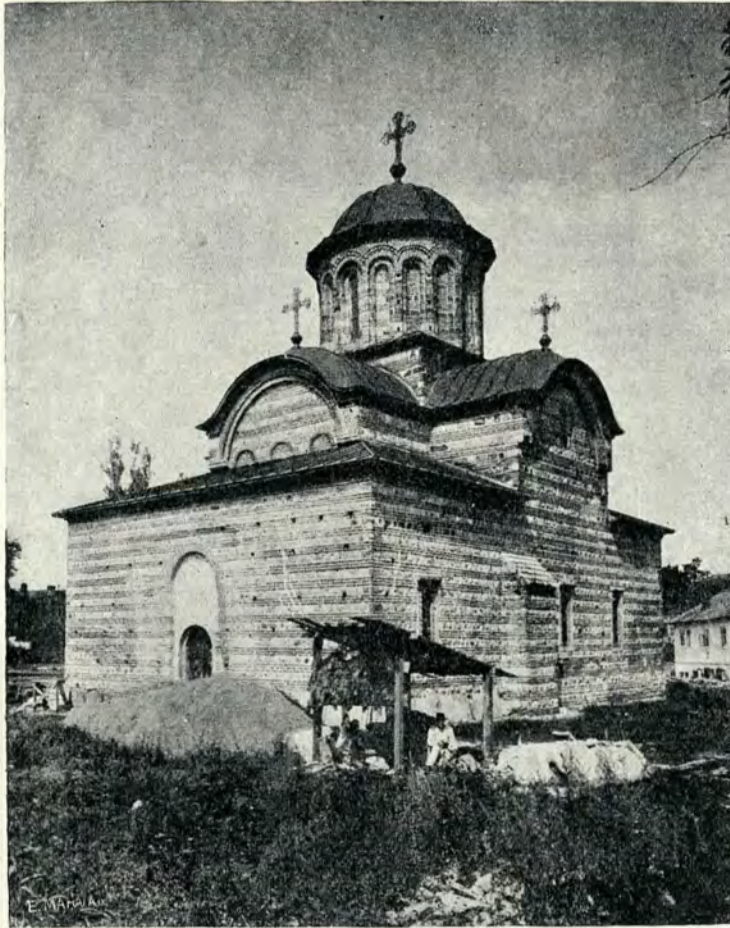

Fig. 83. Biserica Domnească din Argeș.

Fig. 84. Teracotă găsită în Casa Domnească: un cavaler cu suliță.

Fig. 85. Sfinți din altar, cu ornamente pe haine, în formă de litere (pe plan fig. 201, No. 106, 108).

După d-l Diehl, basilica cu cupolă se sfârșește, ca tip dominant, în veacurile XI-lea și XII-lea.

Din al XII-lea veac începe să apară biserici cu planul în formă de cruce greacă. Caracteristica acestor biserici este că racordarea planului dreptunghiular al zidurilor bisericii, cu planul poligon al cupolei, se face prin intermediul unei baze în formă de cruce, cu brațele egale.

Această bază în formă de cruce, ale cărei brațe, formate din bolți în «berceau», coronează întreaga clădire a bisericii, sprijină, la întretăierea brațelor, tamburul cupolei ce surmontează tot masivul zidăriei (fig No. 83).

Arcurile bolților acestei cruci sunt disimulate, în prima fază, prin frontoane triunghiulare, apoi, din al XII-lea veac, ele sunt arcuite ¹⁾, astfel că pe acoperișul bisericilor, se relievează sub cupole forma de cruce.

În evoluția acestui stadiu de arhitectură, se accentuează, din ce în ce, liniile interioare în dispoziția acoperișului: bolțile absidiale, brațele crucii, cupolele se etajază, se înalță tot mai sus, astfel că, în locul masivului zidăriei cubice în care se prezintau bisericile de până acum, avem, dela baza bisericii până la vârful cupolei, un fel de piramidă ²⁾.

La acest tip constantinopolitan, ce se caracteriză și prin alternația de brâie de cărămidă cu brâie de piatră, se rețasează și Biserica Domnească din Argeș, cu arcade false (în turla dela Domnească și absida dela Sânicosara), unghiurile turlei cu colonețe, și chiar «catichoumenul» peste nartex.

Dela tipul bisericii Kazandjilar-Djami ¹⁾, din al XI-lea veac începând, se poate urmări tipul. Se poate vedea cum tipul se fixează în Killisé-Djami ²⁾ în biserica Sf. Apostoli dela începutul veacului al XIV-lea, și, mai ales, în Ciuș-Monastir dela 1380, care, cea mai mult, seamănă cu biserica din Argeș.

Dar tipul cel mai apropiat, care arată calea pe care a venit acest unic exemplar de arhitectură ce avem, este tipul bizantin din Serbia, din vremea lui Dușan, contemporanul lui Basarab, care s'ar putea numi ca provenit din școala lui Dușan.

Astfel de exemple avem la Ljuboten (1337), Știp (1332) Mateica ³⁾.

Totuș sunt diferențe: Sârbii întrebunțează totdeauna piatra de taille, acolo unde ai noștri întrebunțează bolovanii.

Din piatra de taille a fost zidită numai fosta biserică domnească din Câmpulung,

Fig 86. Sfânt din altar.

¹⁾ Diehl: *o. c.*, 415, 419.

²⁾ Diehl: *o. c.*

¹⁾ *Monuments de l'art byzantin*. Salonique—Paris 1918, 153.

²⁾ *Ibid.*, 217. Millet: *o. c.*, 112.

³⁾ Millet: *L'art serbe*. 90.

Și arhitectura bisericii, deci, îmbracă toate formele caracteristice veacului XIV.

Pictura bisericii

Și în pictura dela Argeș se constată efectele acelei renașteri bizantine din veacul al XIV-lea, caracterizată de d-l Diehl: «totdeodată decorativă și realistă, deosebindu-se printr'un stil pitoresc și un colorit aproape impresionist»¹⁾.

Acelaș suflu al renașterii italiene, al dugentului, constatat de Millet în bisericile lui Dușan, pare a fi insuflat în cel mai larg sens și picturile dela Argeș²⁾.

Și deși mai toate scenele poartă inscripțiuni grecești, — dar într'o greacă barbară — sunt și inscripțiuni slave, cari arată că aci au lucrat și pictori sud-slavici, din această școală balcanică ale cărei influențe se resimt până în Rusia, în urma legăturilor ei cu Veneția și Siena³⁾.

Acestui secol al XIV-lea se datorește prinderea întregilor pereți interiori în zone de pictură, cari aproape exclud ornamentele, spre a face loc personagiilor în zona de jos, iar sus scenelor mici⁴⁾ ce se desfășoară, traducând ciclurile liturgice.

Gustul pentru apocrif, sentimentul realist⁵⁾ și dramatic, cu o mare libertate de gesturi și abundență în execuție, ce întrece chiar picturile dela Mistra și Kahrié-Djami sunt atâtea caracteristice și ale picturile dela Biserica Domnească.

Gustul pentru scene noi și rare, ca Recensământul, găsit și la Calinič, în Serbia, este o altă caracteristică a acestui veac.

Ornamentația este aproape similară cu cea dela Lesnovo⁶⁾ și cu cele din bisericile dela Trapezița din Târnovo, din acelaș veac,

¹⁾ Diehl: *Manuel*, 731.

²⁾ G. Millet: *Recherches sur l'iconographie de l'évangile au XIV, XV et XVI siècle*, Paris, 1916.

³⁾ *Ibid.* 689.

⁴⁾ Diehl: *o. c.*, 777.

⁵⁾ Millet: *o. c.*, 690.

⁶⁾ Millet: *o. c.* (L'art serbe) fig. 12.

unde se găesc panouri imitând marmura ca și la Argeș, în locul draperiilor¹⁾ și chiar soboarele aproape la fel lucrate.

Chiar dacă unele scene, aflatela Argeș, se găesc în biserici mai vechi, totuș, pe lângă diferențe de factură, se observă și schimbare în execuția compozițiilor.

Așa: Intrarea în biserică, aflată în biserica Boyana din Bulgaria și Studenica, Serbia, au pe sfântul Zaharia ce primește pe Maica Domnului, în stânga, în compoziția dela Argeș el este în dreapta, totuș sunt minuișosități de execuție identice.

Zonele de inscripție ce ornamentează haina lui Zaharia la Studenica și Boyana, le aflăm și la Argeș.

REZUMAT

Biserica Domnească din Argeș, ridicată ca capelă a casei domnești, din Curtea-de-Argeș, este zidită după 1330, cum o dovedește datele istorice, complexul de vieață istorică, stilul arhitectonic al bisericii, al picturii și al obiectelor găsite în morminte.

Nicola Alexandru-Voevod o sfinți, după înființarea Mitropoliei de Argeș, dar, nepuținând-o termina, lăsă grija începerii picturilor, urmașului, care nici el nu le isprăvi, fiind terminate de Radu-Vodă Negru, care se zugrăvi ca principal ctitor în biserică.

Pe acest domn, unicul cunoscut de documentele noastre din toată seria domnitorilor anteriori lui, tradiția și cronica țării, de mai târziu, îl consideră de întemeetorul acestei biserici, celei mai vechi păstrate din țară, și de întemeetor al Statului român.

Țin să exprim recunoștința mea D-lui G. Cerchez, membru al Comisiunii Mon. Istorice și D-lor membri ai Comisiunii Monumentelor Istorice, savanților citați cari au binevoit a-mi comunica prețioasele lor păreri și în special D-lui Dalton, de asemenea D-lui Prof. N. Iorga pentru bunăvoința și ajutorul ce mi-au dat.

¹⁾ *Bulletin arch. bulgare*, 1915, 129, 132, 137 și Godišnicu, 920.